خلاصہ حالات

حضرت شیخ الاسلام آخون خواجہ عبد السلام صاحب حسنی قدس سرہ

مسمّٰی بہ

تحفۃ السلام

مؤلفہ

مولوی ابو الحسن محمد سعید صاحب حسنی القادری والچشتی

باراول

مطبع منشی نولکشور لکھنؤ میں چھپا

سنہ ۱۸۹۶ء

فهرست کتاب تحفة السلام

نمبر	خلاصهٔ مضامین	صفحه
۱	در حمد۔	۲
۲	در نعت۔	۳
۳	تذکرهٔ مقصود کتاب و وجه تالیف۔	۴
۴	مختصر حالات والد بزرگوار حضرت آخون صاحب	۵
۵	چهار مکاتیب والد ماجد حضرت آخون صاحب	۶
۶	نقل اندراج تاریخ خزینة الاصفیا متعلق حالات حضرت آخون صاحب۔	۱۰
۷	ذکر حالات حضرت حافظ عبد الغفور صاحب قدس سره مرشد حضرت آخون صاحب	۱۰
۸	بشارت ولایت قبل از ولادت حضرت آخون صاحب۔	۱۲
۹	اجابت دعای مرضعهٔ حضرت آخون صاحب	۱۳
۱۰	بشارت ولایت بزمانه صغر سنی حضرت آخون صاحب۔	۱۳
۱۱	احوال طفلی حضرت آخون صاحب	۱۳
۱۲	ذکر تعلیم حضرت آخون صاحب و اخلاق ایشان و عقیدت ایشان از حضرت حافظ حسن بصیر صاحب قدس سره۔	۱۳
۱۳	ذکر سفر خواجه مراد الدین خان صاحب برادر کلان حضرت آخون صاحب از کشمیر و از خدمات پادشاهی مشرف شدن۔	۱۴
۱۴	ذکر فراغت یافتن حضرت آخون صاحب از تعلیم باطنی و تقرر حضرت بر وکالت بادشاهی	۱۵
۱۵	دولت و جاه ظاهری حضرت آخون صاحب	۱۶
۱۶	کیفیت تعلیم باطنی حضرت آخون صاحب و مدت تعلیم و تلقین و تعداد مریدان و خلفا	۱۶
۱۷	ذکر مجاز بودن حضرت آخون صاحب بطرق اربعه و شجره های نسبت ایشان۔	۱۷
۱۸	تذکره توجه حضرت آخون صاحب بنسبت تعلیم اشخاص و عام حالت ایشان۔	۱۹
۱۹	منجمله مکاتیب حضرت آخون صاحب دوازده مکاتیب که بهم رسیدند۔	۱۹
۲۰	کیفیت استغراق حضرت آخون صاحب	۲۵
۲۱	بیان اثر توجه حضرت آخون صاحب بنسبت شاه محمود صاحب رحمه الله۔	۲۶
۲۲	در خدمت آخون صاحب مشرف شدن شیخ شرف الدین محمد زنگیر از زیارت سرور عالم صلی الله علیه وسلم۔	۲۹
۲۳	ذکر واقعه که از آن از اهل خدمت باطنی بودن حضرت آخون صاحب پیدا است	۳۰
۲۴	بر مقام بعید از کشمیر از بلای برف مهلک برآوردن آخون صاحب چند کس را به تصرف باطنی۔	۳۰

نمبر شمار	خلاصۂ مضامین	صفحہ
۲۵	واقعہ سلام گفتہ فرستادن بحضرت آخونصاحب حضرت عمر رضی و حضرت ابی بکر ابن الصدیق رضی	۳۱
۲۶	مشرف شدن شخصے بزیارت حضرت سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم بتوجہ آخون صاحب۔	۳۱
۲۷	واقعۂ ضیافت آخونصاحب بہ بارگاہ حضرت سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم	۳۱
۲۸	واقعۂ تصرف حضرت آخون صاحب درطی مسافت۔	۳۲
۲۹	بعد وفات حضرت آخون صاحب دیدن محمد رجب حضرت را بحالت حیات وگفتگو از ایشان	۳۳
۳۰	بہ تصرف حضرت آخون صاحب مرکبے کہ غرق مے شد ازان برآمد۔	۳۳
۳۱	واقعۂ فریاد درخت نزد آخون صاحب وتنبیہ باغبان۔	۳۴
۳۲	واقعہ متعلقہ علم آخونصاحب بر خطورات خواطر۔	۳۵
۳۳	واقعہ متعلقہ کشف حضرت آخون صاحب	۳۵
۳۴	واقعہ متعلقہ قوت باطنی وتصرف آخون صاحب	۳۵
۳۵	واقعات متعلقہ تصرف آخون صاحب درامانت مریدان بہ قوت باطنی۔	۳۵
۳۶	واقعہ متعلقہ اثر توجہ باطنی آخونصاحب	۳۶
۳۷	واقعات متعلقہ کشف حضرت آخونصاحب	۳۷
۳۸	واقعہ تصرف حضرت آخونصاحب نسبت سلب مرض	۳۷
۳۹	پیشین گوئی حضرت آخونصاحب لنسبت شخصے وظہور آن حسب فرمودۂ حضرت۔	۳۷
۴۰	شفای بیمار بتصرف حضرت آخون صاحب	۳۸
۴۱	واقعہ متعلقہ کشف حضرت آخون صاحب	۳۸
۴۲	واقعہ متعلقہ کشف حضرت آخون صاحب	۳۸
۴۳	واقعہ متعلقہ کشف حضرت لنسبت خیامدن عبداللہ خان شاہ کاسی بہ کشمیر۔	۳۸
۴۴	بتوجہ حضرت آخون صاحب از زیارت حضرت مخدوم مشرف شدن شخصے۔	۳۹
۴۵	واقعہ متعلقہ تاثیر توجہ حضرت آخونصاحب	۳۹
۴۶	واقعہ زندہ شدن مرغ مردہ بتوجہ حضرت آخون صاحب۔	۳۹
۴۷	واقعہ سلامتی حاملہ از مہلکہ حبس ولادت بتوجہ حضرت۔	۴۰
۴۸	مطلع شدن حضرت آخون صاحب بر خطرۂ خواجہ رسول وجواب آن۔	۴۰
۴۹	پیشین گوئی حضرت آخون صاحب در رہائی محبوس بتوجہ حضرت۔	۴۰
۵۰	پیشین گوئی حضرت آخون صاحب لنسبت سخی بابا۔	۴۱
۵۱	تعبیر خواب محمد طاہر کہ حضرت آخونصاحب ارشاد فرمودند۔	۴۱
۵۲	پیشین گوئی حضرت آخون صاحب لنسبت موت شخصے۔	۴۱

نمبر شمار	خلاصۂ مضامین	صفحہ
۵۳	اثر نظر جلالت اثر حضرت آخون صاحب بر ملازم صوبہ دار کشمیر	۴۱
۵۴	واقعہ متعلقہ کاملیت حضرت آخون صاحب از اولیای زمانہ خود زبانی روح حضرت شیخ نور الدین صاحب قدس سرہ کہ از اولیاے کرام اند	۴۲
۵۵	واقعہ متعلقہ کشف حضرت آخون صاحب	۴۲
۵۶	از توجہ حضرت آخون صاحب مرض مزمن خواجہ محمد سخی بطرفۃ العین رفع شد	۴۲
۵۷	بتصرف حضرت آخون صاحب عبد الوہاب خوش نویس گردید	۴۲
۵۸	تصرف حضرت آخون صاحب نسبت تعمیر مقبرہ	۴۲
۵۹	پیشین گوئی حضرت آخون صاحب نسبت موت بیماری	۴۳
۶۰	تصرف حضرت آخون صاحب بنسبت مریضے وصحت او	۴۳
۶۱	رفع جنون محمد اسحاق شاعر بتوجہ حضرت آخون صاحب	۴۳
۶۲	واقعہ کشف خواجہ شرف اللہ زبانی غلام شاہ بوقت مراقبہ حضرت آخون صاحب وقبل از اظہار او بیان آن زبانی حضرت	۴۴
۶۳	واقعہ متعلقہ کشف حضرت آخون صاحب	۴۴
۶۴	واقعہ متعلقہ کشف حضرت آخون صاحب	۴۴
۶۵	واقعہ متعلقہ کشف حضرت آخون صاحب	۴۴
۶۶	زن عقیم بتوجہ حضرت آخون صاحب وبچہ فرزاد	۴۵
۶۷	بتوجہ حضرت آخون صاحب از آوندے تا دوازدہ سال غلہ روزانہ یک خانہ برآمد	۴۵
۶۸	صحت آسیب زدہ بتوجہ حضرت آخون صاحب	۴۵
۶۹	حضرت آخون صاحب بعد انتقال بذریعۂ محمود شاہ بہ خلیفۂ خود پیامی دادند	۴۶
۷۰	واقعہ خواب شیخ شرف الدین محمد کہ از ان ترقی حضرت آخون صاحب ظاہر میشود	۴۶
۷۱	بیان فرمودن حضرت آخون صاحب خدمت العالم در خواب بشیخ محمد صدیق	۴۷
۷۲	بعد وفات حضرت آخون صاحب از توجہ حضرت صحت اکبر شاہ صاحب از مرض	۴۷
۷۳	بعد وفات اثر کلام حضرت آخون صاحب در خواب بر اکبر شاہ صاحب	۴۷
۷۴	واقعہ گردانیدن روی اکبر شاہ صاحب از طرف قبلہ بطرف مقبرہ آخون صاحب	۴۷
۷۵	حضرت آخون صاحب در خواب خواجہ محمد زمان تکذیب بیان غلط فرمودند	۴۷
۷۶	مریدی مانند اعتقاد حضرت بوجہ موت عزیزی شبہہ پیدا شدن واز گفتگوے متوفی در خواب رفع شبہہ	۴۸
۷۷	در خواب خواجہ امان اللہ را خبر دادن واقعہ ہدایت نمودن حضرت	۴۸

نمبر شمار	خلاصۂ مضامین	صفحہ
۷۸	واقعہ انتقال حضرت آخون صاحب۔	۴۸
۷۹	تذکرہ نسب حضرت آخون صاحب۔	۵۰
۸۰	تذکرہ ازدواج و اولاد حضرت آخون صاحب وبرادران ایشان و ازدواج اولادہ	۵۴
۸۱	مختصر تذکرہ حالت ظاہری و باطنی ہر دو فرزندان حضرت وقائم مقامی آنہا بعد وفات حضرت و تذکرۂ اولاد و انتقال آنہا	۵۵
۸۲	تذکرہ حالات فرزندان صاحبزادگان حضرت آخون صاحب۔	۵۷
۸۳	تذکرہ حالات فرزندان خواجہ امین الدین خان وخواجہ مفتی معین الدین خان۔	۵۸
۸۴	تذکرہ نسل خواجہ جلیل الدین خان صاحب	۵۹
۸۵	تذکرہ حالات اولاد خواجہ مجید الدین خان وخواجہ محی الدین خان۔	۶۰
۸۶	تذکرہ اولاد خواجہ رشید الدین خان صاحب	۶۱
۸۷	ذکر کدخدائی خواجہ سدید الدین خان صاحب وخواجہ سلیم الدین خان صاحب واولاد وعدۂ السلاک شجرۂ کامل ونقشہ مشتمل براحوال مختصر تمامی نسل حضرت آخون صاحب۔	۶۸
۸۸	ذکر کدخدائی خواجہ موید الدین خان صاحب واولاد ایشان۔	۶۸
۸۹	تذکرہ وفات مولوی خواجہ موید الدین خان صاحب۔	۶۹
۹۰	تذکرہ حالات خواجہ امین الدین خان۔	۷۰
۹۱	تذکرہ خواجہ معین الدین خان صاحب۔	۷۳
۹۲	تذکرہ خواجہ محمد محی الدین خان۔	۷۴
۹۳	تذکرہ شجرۂ حضرت آخون صاحب از حضرت آدم علیہ السلام تا اینوقت وتفصیل افراد طبقات از حضرت آخون صاحب و مختصر حالات افراد۔	۸۷
۹۴	بیان احتیاط مولف در تالیف کتاب وخاتمہ۔	۱۰۴

خلاصہ حالات

حضرت شیخ الاسلام اخون خواجہ عبدالسلام صاحب حسنی قدس سرہ

مسمّٰی بہ

تحفۃ السلام

مولفہ

مولوی ابوالحسن محمد سعید صاحب حسنی القادری والچشتی

باراول

مطبع منشی نولکشور لکھنؤ میں چھپا

سنہ ۱۸۹۷ء

بسم الله الرحمن الرحیم

حمد (۱) سزاوار حمد وثنا آن ذات موجود مطلق ست که ازلی و قدیم یگانهٔ بی همتا و ابدی ست ـ بذات خود موجود و عین حقیقت وجود ست بحیثیت اطلاق و تجرد یکتا و نهایت بی نام و بی نشان ست و بدین حیثیت حق ست و بحیثیت تلبس اعراض و تشخصات نامحدود و کثیر که مینماید خلق ست ـ ذات والا صفات ازلی الخفا و ابدی الظهور ست همیشه بعد ظهور خفا و بعد خفا ظهور فرما میشود ـ بوقت ظهور ظاهر حق عالم می نماید و باطن عالم حق می باشد ـ

بخدا غیر خدا در دو جهان غیری نیست ‌ ‌ ‌ ‌ بی نشان ست که از نام و نشان چیزی نیست

تمامی عوالم مع افراد موجودات که اجناس و انواع آنها لا تعد و تحصی و صفات آنها از شمار بیرون همه ممکن الوجود اند ـ و تمامی ممکنات در وجود خود محتاج ذات واجب الوجود اند ـ بغیر ذات واجب الوجود وجود ممکنات ناممکن ست پس همه ممکنات و مرجع آنها صرف ذات واجب الوجود ست و حقیقت ممکنات نیز ذات واجب الوجود ست پس ازین ظاهر ست که وجود ممکنات وجود حقیقی نیست بلکه وجود اعتباری ست ـ و وجود ذات واجب الوجود وجود حقیقی ست و ممکنات گویا اعراض آن جوهر الجواهر و حقیقت الحقایق اند ـ که صفت ظاهری او وجوب و صفت باطنی او امکان ست و انهمه تشخصات و تعینات و خواص مخصصهٔ ما به الامتیاز همه شیون ذاتیه واجب الوجود اند ـ که در وحدت ذات او مندرج و مندمج بودند ـ و ازین ثابت ست که فی الخارج ما سوای حقیقت واحده چیزے نیست و همان حقیقت واحده بنظر عوام بوجه شیون و البسه و تشخصات و تعینات و صفات نامحدود و کثیر مینماید ـ و ذات واجب الوجود در مظاهر ممکنه جلوه فرماست ازین هویدا ست که در حقیقت موصوف صفات مظاهر ممکنه آن ذات موجود مطلق ست که از اطلاق در مظاهر ممکنه جلوه فرما شده است نه مظاهر ممکنه ـ

از جهان وجوب تا امکان ‌ ‌ ‌ ‌ هر چه اندیشی از خفا و عیان
او بهار ست وین جهان رنگش ‌ ‌ ‌ ‌ او ست قانون و جمله آهنگش

اگر در صفات و حالات و تکوین افراد موجودات عالم غور کرده شود فردی نیست که ظهور آن بر حکمت بالغه آن

حکیم مطلق مبنی بناشد و حالات عجیبۂ صفات غریبہ و کمالات نامحدود ندارد۔ و بالانفراد فہم امور مذکورہ نیست فردی و شوار بلکہ ناممکن ست۔ و مجموعًا بلحاظ جملہ حالات مستحق چندین محامد شمردن ممکن ست کہ شمار آن از معلومات انسانی بیرون ست چون نیست فردی انسان از محامد کاملہ قاصر ست۔ کجا جملہ افراد موجودات عالم کہ علم انواع و اقسام آن از حد علم بشری خارج ست و کجا موجودات عوالم۔ کہ از انواع و اقسام آنہا و از اوصاف و کمالات و آثار غریبۂ آنہا بجز ذات باری احدی مطلع نیست چون عجز انسان بحدیست کہ از مظاہر ممکنہ نسبت مظہری ادراک حالات بالانفراد او را دشوار بلکہ ناممکن ست پس چسان او نسبت صفات و کمالات آن اندازہ محامد کردن میتواند و کجا در علم انسان وسعت معلومات محاسن جمیع مظاہر ممکنہ ازین ثابت ست کہ علم انسان از معلومات محاسن ظہور آن ذات محض قاصر ست بر محاسن ظہور حمد و ثنا چندین کہ باید کی کردن میتواند و کجا محامد و محاسن خفا۔ پس ازین ثابت شد کہ حمد و ثنای باری چندانکہ واقعی ست از ان شمہ انسان اداکردن نمیتواند و در حقیقت آن ذات محترم شایان چندین حمد و ثناست کہ حد آن در علم اوست۔

یا ابدی الظہور یا ازلے الخفا	نور رک فوق النظر حسنک فوق الثنا

حقیقت آن ذات والاصفات بوجہ اطلاق در ذوات موجودات چنان ساری ست کہ گویا او عین ذوات است چنانکہ آن ذوات در ذی عین بودند علی ہذا صفات کاملۂ او در جمیع صفات موجودات چنان ساری اند کہ گویا آنہا عین صفات اند چنانکہ آن صفات در ضمن صفات کاملہ عین صفات بودند۔ گو صفات غیر ذات می نمایند لیکن بحیثیت تحقق و حصول عین ذات اند بہجیکہ صفات بحسب مفہوم بذات منتہی می شوند ہمچنین بحسب تحقق بحقیقت منتہی میشوند و بدین معنی عین ذات موجود اند کہ وجود تعدد نمیدارد بلکہ ذات موجود یکی ست گو اسما و صفات و اعتبارات کثیر باشند۔

چشم حدت بکشا مسجد و میخانہ یکیست	کفر و سلام یکی کعبہ و بتخانہ یکیست	جبہہ چون مہر بہر خانہ بتابم چکنم	صاحب دیر و حرم مسجد و میخانہ یکیست
بہ پیس ساغر کش خمخانۂ فیض توحید	میکش و ساقی و مینائی و میخانہ یکیست	گاہ از کسوت شاہی گہی از دلق گدا	میکند جلوہ ولی پیکر جانانہ یکیست
	وحدت صرف محمد بنظر دارم و بس	پیش من شمع و گل و بلبل و پروانہ یکیست	

ای آفتاب انور ظہور وی شمع شبستان خفا سجانہا در طپیدن ست با آنکہ صبح پردۂ خودنمائی بر خود نہ دریدۂ و نفوس ہیچ اندام در سوختن ست با آنکہ نقابی از چہرۂ دلربائی بازنہ فرمودۂ۔

بی نقاب آن جمال نتوان دید	و ز رخش جز مثال نتوان دید	آفتاب ست در ظلال نہان	زو بغیر از ظلال نتوان دید

نعت (۲) ذات والاصفات بچندین اسما موسوم ست کہ تعداد آن از علم انسان بیرون ست و بجز ذات مقدس صفات از تعداد آن کسی واقف نیست و ظہور آن ذات در مظاہر ممکنہ بحیثیت اسمائی ست

واسما باہم متقابل ومتضاد اند لهذا مظاہر ہم متضاد اند واین نامناسب بود - که اہتمام اضداد از ضداد متعلق میشد لهذا مبدء فیاض از قدرت کاملۂ خود مظہری بجمیع اسما وصفات ظہور فرمود واورا در عالم ظہور بخلافت خود ممتاز ساخت که آن انسان ست - لیکن در افراد انسان ہم تبفاوت مدارج وصفات مختلف ظہور فرمود - در بعضی افراد ظہور صفات بطور غیر معمولی زاید وزاید تر وکامل وکامل تر بظہور آمد - وایشان بدین امتیاز اشرف واشرف ترین بنی نوع انسان شدند وموسوم به اولیا ومرسلین وانبیا علیہم السّلام گردیدند وبالآخر مظہر اکمل واتم یعنی حضرت خاتم الانبیا سیدنا ومولانا محمدن المصطفٰی صلی الله علیه وآله وسلم ظہور فرما شدند که بلحاظ اکملیت بر تمامی مظاہر کامله شرف کامل میدارند - وبدین وجه در مظاہر ممکنه بی ہمتا وبیمثال اند ووجه شرف آنحضرت نه صرف ہمین ست بلکه کامل تر وجه شرف آنست که در تجلی علمی غیبی آن ذات موجود مطلق اولا از اطلاق درین تعین جلوه فرما شده است بدین وجه در تجلی شہادت وجود بعد تمامی مظاہر کامله ظہور این مظہر اکمل واتم شده است وچون این امر ثابت ست که در تجلی علمی غیبی ابتدائی ظہور این مظہر ست پس ازین ظاہر ست که بلا وساطت این مظہر اتم افاضۂ وجود دیگر مظاہر شده است درین صورت بغیر تسلیم این امر چارۂ نیست که کدامی مظہری از مظاہر ممکنه از نور این مظہر اتم خالی نیست ودر موجودات عوالم موجودی نیست که در وی نور این مظہر اتم ساری نباشد - بدین اسباب بنسبت آنحضرتؐ ارشاد ذات والاصفات اینست که لولاک لما خلقت الافلاک - وبدین تخصیص سرور کائنات منصوص بالقاب ما ارسلناک الا مبشرا ونذیرا - ومخصوص بخطاب - ما رمیت اذ رمیت ولکن الله رمی - شدند ازین شرف سرور عالمؐ بر جمیع انبیا ثابت ست پس در حقیقت خلیفۂ اکمل الحقیقت صرف ذات سرور کائناتؐ بود - که در محامد ومحاسن آنحضرت انسان بوجه قلت معلومات محض قاصر ست وذات آنحضرت چندانکه مستحق محامد ست - ازان ہیچ اداکردن نمیتواند - پس بر جناب رسالت مآب محمد مصطفٰی صلی الله علیه وآله وسلم بدرود نامعدود اختصار میکنم چراکه آن تحفه کجا میسر ست که لایق پیشکش خدام ذوی الاحترام باشد وآن ہدیه کجا ہم رسد که لایق شان بندگان عالیمقام باشد جز آنکه در نعت آن سرور عالم زبان بعجز کشائیم واعتراف بقصور معذوری نمائیم چاره نیست -

مفلسم تحفه ندارم بیش ازین	جز صلوة وجز سلام ای شاه دین
یا شفیع المذنبین حالم ببین	بر درت نامید و مایوسم ببین
تا بتابد در دلم خورشید ہو	در ہمه ذرات بینم روی او
از کرم بگشا بسوی من نظر	لطف کن بر حال این مسکین نگر
ای حبیب حق بحق شور ہیهون	تا ز بطلان دوئی آیم برون
تا بکلی محو گردم سوی حق	تا بچشم حق ببینم روی حق

اللهم صل علیه وعلی آله مقتبسین شوارق کماله وبوارق جماله واصحابه اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین

(۳) تذکرۂ مقصود کتاب و وجه تالیف

بعد ازین ہرچه مقصود بیان ست - تذکرۂ منظری ذی شان ست

کہ در سنہ یکہزار و ہشتاد و شش ہجری جلوہ فرمای عالم ناسوت شدہ۔ مخاطب بخطاب قدوۃ الواصلین پیشوای اکابر اہل الیقین جامع کمالات شریعت و طریقت محقق ولایت و حقیقت برگزیدہ اولیای زمان ممتاز اتقیای دوران ماہتاب فلک ہدایت آفتاب آسمان ولایت شیخ الاسلام سید الانام حضرت آخون خواجہ عبد السّلام حسنی النقشبندی گردید۔ از فیضان علوم ظاہریہ و باطنیہ الا بیشمار تا بعین بدرجۂ کمال رسیدند و کاملین ہم فیضیاب شدند و ہمہ کسان منافع اقسام و انواع حاصل نمودہ خوشحال گردیدند گو حالات آنجناب کہ نہایت عجیب و غریب بودند۔ بیشمار اہل عصر آنجناب بحسب معلومات خود قلمبند کردہ بودند و تدوین مکاتیب آنجناب ہم بعض اصحاب نمودہ بودند۔ و تصانیف آنجناب ہم دران زمان بسا شایع و مقبول خاص و عام بودند لیکن چونکہ دران زمان کدامی طریقۂ اشاعت کتب نبود عموماً نقول قلمی مستعمل بودند۔ کہ از تغیرات زمان و تاخت و تاراج سلاطین دوران و تباہی بلاد و اہل بلاد در دو صد سال ہمہ تلف گردیدند و الحال چیزی ازان بہم رسیدن دشوار است۔ و در نسل آنجناب ہم بوجوہ مذکورہ ہمہ کتب باقی نماندہ لیکن تاہم یادداشت انساب و بعض تحریرات و مکاتیب و بعض کتب چنین موجود اند کہ ازان بالاجمال از حالات و از بزرگان و اولاد آنجناب آگاہی ممکن ست۔ و چونکہ عادت زمان ست کہ از عروج جہ نزول میرسانند و از تنزل بہ ترقی می برد و این مد و جزر در ہمہ نمایان ست پس بحسب عادت زمان در نسل آنجناب ہم تغیرات پیدا شدہ ہمہ کسان متفرق شدہ بر سکونت بلاد مختلفہ مجبور گردیدند و از تغیرات نوبت بحدی رسید کہ درمیان اکثرین مغایرت پیدا گردید۔ و بیشتر کسان اقربای خود را نمیدانند و بیشتر کسان از قلت معلومات این ہم نمیدانند کہ از کدام نسل اند و اسمای بزرگان اینہا چیست۔ و حالات بزرگان اینہا چہ۔ پس ضرورت این داعی است کہ ہرچہ در نسل آنجناب موجود ست آن ہمہ در کتابی منضبط کردہ شود۔ و بذریعۂ انطباع شایع کردہ آید کہ از تغیرات زمان از تلف محفوظ ماند۔ و ہمہ پس ماندگان و ارادتمندان ازان متمتع و فیضیاب شوند و ساکنان بلاد مختلفہ از یگانگت باہمی خودہا مطلع شوند و آنہا کہ از قلت معلومات نمیدانند کہ از کدام نسل اند مطلع شوند و از بزرگان خود آگاہ گردند۔ لہذا بدین وجوہ من متوجہ این امر شدم و ہرانچہ بہم رسید درین کتاب منضبط نمودم و این کتاب را موسوم بہ **تحفۃ السّلام** نمودم۔

مختصر حالات والد بزرگوار حضرت آخون صاحب (۴)

والد بزرگوار جناب آخون صاحب سرور ارباب توحید پیشوای اصحاب تجرید مجمع علوم شریعت منبع معلومات حقیقت معدن جواہر ہدایت مخزن لآلی ولایت زبدۃ العلماء الراسخین قدوۃ الفضلاء المتبحرین عمدۃ السالکین فخر الواصلین سید الانام حضرت خواجہ شاہ مسعود حسنی النقشبندی رحمہ اللہ بودند کہ ولی مادرزاد و مجذوب سالک و از اکابر

خلفای حضرت حافظ عبدالغفور پشاوری رحمہ اللہ و از اکابر علما و اولیاے وقت خود بودند۔ جناب ممدوح در پشاور سکونت میداشتند و تعلیم علوم ظاہری و باطنی میفرمودند۔ و بہ تعلیم حضرت بیشمار اشخاص در علوم ظاہری و باطنی کامیاب شدند و بمنافع بیشمار از جناب موصوف مستفید گردیدند۔ گو بیشتر از حضرت ممدوح واقعات خوارق عادات بظہور آمدند لیکن یاد داشت تلف شد ازین وجہ در تذکرۂ تفصیلے آن معذوری ست از حضرت ممدوح جناب حافظ عبدالغفور پشاوری از حد محبت داشتند حضرت ممدوح جناب را در فرزندی خواستند و نیز خواہش این امر کردند۔ کہ بخلعت قائم مقامی خود مفخر و ممتاز سازند لیکن جناب موصوف قبول نکردند۔ ازین واقعہ اندازۂ علو مرتبت آنجناب تواند شد حضرت ممدوح چہار فرزند میداشتند۔ نام نامی فرزند کلان۔ سید مراد الدین خان صاحب بود۔ کہ برادر کلان حضرت آخون صاحب بودند۔ و نام برادر خُرد حضرت آخون صاحب ملا خواجہ عبدالکریم صاحب بود و فرزند اصغر آنجناب خواجہ محمد ابراہیم صاحب بودند۔ جناب ممدوح بعمر طویل در پشاور از جہان فانی بعالم جاودانی رحلت فرمودند و در مقبرۂ مرشد خود (یعنی حضرت حافظ عبدالغفور صاحب پشاوری رحمہ اللہ) مدفون گردید۔

چہار مکاتیب والد ماجد حضرت آخون صاحب (۵)	چہار مکاتیب حضرت خواجہ شاہ مسعود حسنی نقشبندی رحمہ اللہ موسومۂ جناب خواجہ مراد الدین خانصاحب مرحوم فرزند اکبر کہ باسناد معتبر بہم رسیدہ اند در ذیل مندرج اند

مکاتبہ (۱)

نور ابصار من سید مراد الدین خان سلمکم اللہ تعالیٰ۔

زبانی میر عنایت اللہ صاحب دریافت شد کہ در قلب شما گرانی ذکرست و طبیعت شما گران از ذکر یعنی از ذکر چہار ضرب و خلوۂ متخیلہ و مدرکہ تکاہلی و تساہلی میفرمایند جان من دور افتادہ قریب ہفتاد رسید و در چار ضرب کہالت نمیکنند پس عجب ست کہ ایشان طبع خود را بر خود غالب کردند خیر مضی ما مضی استقبال را ذکر چار ضرب موقوف نہ سازند و صحبت مرزا جمیل بیگ صاحب غنیمت شمارند و صبح و شام مع ہر دو فرزندان نرینہ بہ تخلیہ نشستہ باشند و تکاسلی بکار نبرند کہ خوب نیست۔

مکاتبہ (۲)

نور ابصار من سلمکم اللہ تعالیٰ۔

در وقت نوشتن خط برای شما معلوم شد کہ در قلب شما گرانی ذکرست۔ شاید در فکر فناء فناء و فناء النفس و آفاق و فناء لطایف و عناصر بدنی و خلوۂ لطایف و خلوۂ متخیلہ و خلوۂ مدرکہ دل نمیدہند ہر دو کار

باید کرد- یعنی فکر روزی و فکر ترقی سلوک این کلمۂ حضرت پشاوری ست کہ برای عنایت اللہ نوشتند
از پشاور بکشمیر-

مکاتبہ (۳)

نور ابصار من سلمکم اللہ سبحانہ-
دو فرزند نرینہ سلامت باشند مبارکباد متعکم اللہ تعالیٰ بطول الاعمار وحسن الاعمال- از میرزا صاحب
دعای خیر کنانیدہ بشرے لقد انجز الاقبال ما وعدا ہ وکوکب المجد من افق العلی صعدا- تربیت اولاد
واتباع سنت لازم بگیرندہ وادم بشما ز گنج مقصود نشان + از حقیقت ارشاد زبانی میرزا
جمیل بیگ سلمہم اللہ سبحانہ مفصل نوشتید خوب کردید- خاطر خوش شد صحبت ایشان را از نعمتہای
غیر مترقبہ واز مغتنمات بدانید وشکر بجا بیارید کہ شما را بہ پشاور ولاہور رسیدن نمیشد حق تعالیٰ ایشانرا
بدار الخلافت رسانید وما ذلک علی اللہ بعزیز- این بعینہ بآن می ماند کہ جناب حضرت خواجہ یوسف ہمدانی
کہ سر حلقۂ خواجہا اند روزی خطرہ شد کہ جائے باید رفت مقصد معین نشد بعد استیلای آن سوار شدند
وعنان مرکب ہمون طور گذاشتند بویرانہ رسیدند مسجدے بود وپیش در آن مسجد مرکب استاد
فرود آمدہ بمسجد در آمدند جوانی دران مسجد مراقب بود چون سر برداشت سلام علیک گفتہ جوان
مشکلے کہ در طریق داشت ازان از جناب حضرت سوال کرد حل شد بعدہ حضرت گفتند کہ ای جوان
وقتی کہ شما را در طریقت مشکلی افتد ما آنجا می توان آمد- جوان گفت کہ ہرگاہ مشکلی پیش مے آید
ہر سنگی برای من خواجہ یوسف ہمدانی خواہد شد- لیکن این نصیب مراد آن ست کہ مریدان را بدر دسر
بدست می آید-

خاک می باید شدن در راہ او	کار آسان نیست با درگاہ او

مصرع آری دہند لیک بخون جگر دہند

طریقۂ حضرات کبرویہ مشقت دارد کہ ازین سہ چار بیت معلوم میشود-

سالکا دانی طریق راہ چیست	دائما با نفس خود بودن بحرب	قوت خود از خون دل کردن مدام
ترک کردن لقمۂ شیرین وچرب	خانۂ تاریک وبیداری شب	معدۂ خالی وذکر چار ضرب

وطرق دیگر مشقت بین بین دارند- طریقۂ نقشبندیہ اسہل ست خصوصاً آنچہ باین فقیر رسید صاحب
رشحات خواست کہ بعزم ملازمت حضرت خواجہ احرار مسافر شود از خدمت مولانا عبد الرحمٰن جامی
استیذان کرد ایشان گفتند کہ شما آداب ملازمت وصحبت حضرت خواجہ نمیدانید مارقعۂ می نویسم

برای یکی از دوستان خود مولانا قاسم نام ایشانرا اول دریابید و تعلیم آداب صحبت کنید بعد ازان ملازمت خواهند کنید
مولانا قاسم رقعه را بر چشم مالیدند و آداب گفتند از انجمله همین بود که حضرت ایشانرا اسباب دولت دنیا بسیار
روی داد پرداخت طالبان بظاهر بصحبت و تعلیم و تعلم نمی شود حالا هر که خواهد که از ایشان استفاده و استفاضه کند
جز طریق رابطه صورت ندارد که دل بدل ایشان بند و طالبان از اطراف عالم آمدند - چون زین قائق آگاه نشدند
محروم رفتند و ما درین شصت سال ازین اسرار پیش کسے لب نکشودیم مگر امروز که با شما گفتیم که رقعهٔ مولانا
عزیز ست در رشحات به بینید که این نقل را دیدیم بر حافظه اعتماد نیست خطا شده باشد غرض از تمهید این مقدمه
آنست که ابتدای نسبت میرزا صاحب خلوت متخیله بود که در قدما اکثر بود یک آنی می بود و در ایشان دایم و
اوسط ایشان بخوبی بود که محض نایافت ست از نهایت ایشان چه وانمود و آیدالحال برای افاده و استفاده بطور
مسدود دست آنرا باشند عای التفات از ایشان حاصل باید کرد و طریق افاضه و استفاضه هم از ایشان استفسار باید کرد
بروجهی که ازان شائبهٔ جدال ظاهر نشود که ایشان با کتاب آشنائی ندارند در سبحة الابرار مولوی جامی ست

فاضلی واد سے برہان پیای	در بیابان جدل جان فرسائے	از درویشی پرسید که خدا را بچه شناخته -
گفت من غرق شناساوریم	نیست کاری بشناساگریم	کار من نیست که کس را بجدال
رو نمایم بخدا سے متعال	هر که پے بر پے من بشتابد	هر چه من یافتم او هم یابد

در پیش ارباب قدرت دارباب دل رعایت آداب ضرورست اگرچه بنابر محبت من شما را دست میدارند
لیکن حفظ آداب ضرورست که نور علی نورست -

آدبوا النفس ایها الاصحاب	طرق العشق کلها آداب	

این نقل را باین رنگ اظهار نخواهید کرد که مبادا ازین تنصیص بزرگی مفهوم شود و اگر ضرر باشد اظهار
این مطلب برنگ دیگر باید کرد که رسالت پناه صلی اللہ علیه وآله وسلم بمدینه رسیدند - برائے اهل مدینهٔ منوره
والاکل اهل مدینه کجا بمکه میرسیدند قال اللہ تعالی (لا یسأل عما یفعل وهم یسألون) حضرت میکنند
ای پسر چون ترقی باطنت شود ترقی ظاهرت شود -

مکاتبہ (۴)

سلّمکم اللہ سبحانه وابقاکم -
بعد سلام مسنون احوال فقیر بخیرست - میر عنایت اللہ صاحب بعد دو ماه رسیدند - اکثر امور
بزبان گفتند - سلامت همه معلوم شد حضرت ما میگفتند که ما با کسی بد نیستیم اگر کسی با ما بد باشد او داند -
این سخن چه در اقارب ست و چه در مصاحبان جواب آنست - از مبدا میگوییم حق تعالی بود کنز مخفی

وازمخلوقات چیزے نبود۔ ازعدم عالم رابیرون آورد ومخلوق کرد یعنی عالم رانسبتے بوجود او کان اللہ ولم یکن معہ شئی۔ پس آنکہ عالم را دران اختیاری باشد کہ اختیار فرع وجودست وجود نبود اختیار ازکجا باشد جامہ ندارم دامن ازکجا آرم ازپشت حضرت آدم ذریات را برآورد بلی گفتند۔ اَلَسْتُ بِرَبِّکُم مارا یاد نماند وشاہدان ابران منصوب کردند۔ بعد آن درکشتی حضرت نوح محمول کرد ومارا معلوم نیست۔ ازکتاب سنت یقین شد این از پیغمبران ست علیہم الصلوۃ والتسلیمات ودرامت مرحومہ۔ کُنْتُمْ خَیْرَ اُمَّۃٍ درشان ایشان ست درہر زمانی اولیا اشرف کرد علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل۔ وازمنکران درپردہ داشت اولیائی تحت قبائی لایعرفہم غیرے۔ غرض ازین نوشتہ آنکہ فضیلت حضرات انبیا واولیا ثابت ست حضرت حافظ عبدالغفور صاحب مرشد کاتب حروف ولی مادرزاد اند وازحاجی حرمین شریفین حاجی محمد اسمعیل صاحب بجذبات احراریہ مشرف شدند وازحضرت سعدی صاحب لاہوری آن یافتند کہ مافوق آن متصور نیست وازسینہ ہای حضرات ہمہ یافتند وطرق حضرت شاہ نقشبند و حضرت خواجہ احرار وحضرت مجدد درضمن کلام وذکر طرق بیان میفرمودند واین فقیر رابغلامی قبول کردند وبفرزندی خواستہ بودند وفقیر نخواست بلکہ حضرت مرحوم وغیرہم الحال گویا فقیر رابجای خود گذاشتند کہ محبت فقیر بسیار داشتند وزیارت وحج میخواستند وبجای خود نایب منابی میخواستند۔

ماکل ما یتمنی المرء یدرکہ	تجری الریاح بمالا تشتھی السفن

درباب حج الہام شد کہ (مت آئیو راہ مین تصدیع پاؤگے) بزبان ہندی شنیدہ ام ونایب مناب ہم نشدم وآمدن بکشمیر ہم نشد ولیکن مسجد کلان ساختہ آمد درمحلہ خودبلوچ پورہ اززرنیاز میان منظور کہ ناظر عمدہ بود۔ وفقیر درہیچ امرے دل ندادہ نہ درمطالعہ وحفظ کتب ازتفسیر وحدیث وقرارت وفقہ وتصوف وعربیت ونہ ریاضت گویا مجذوب مادرزاد بودہ ام۔ چہ توان کرد مراچنین آفریدند آن ایشان اند ومن چنینم۔ یارب وحضرت مرشدی کشف کونی وکشف قلوب رامضر دانستہ اند واین راہ بند کردہ منع کردہ اند این احوال کہ نوشتہ ام برای آنست کہ ما ازکشمیر کہ برآمدہ بودیم بقصد ملک دکن برآمدہ بودیم بارسلان خان کہ جغتائی خان شدہ بامید مدد معاش کہ ازدکن حاصل شود۔ بہ پشاور وکابل آمدیم۔ درپشاور ازمردم لکھا بودند فقیر رانظری ازفضل الٰہی ازنظرہای حضرت مرشدی نصیب شد کہ قطعی منجی ست احوال خود راہیچ نمیدانم چون تولد شدم ہمیشہ مریض بودم وچون کلان شدم وبالغ شدم ہمچنین بودم۔ حضرت مرحوم کلان کسب ہای بسیار کردند ازنوکری و تجارت وکسب علوم کردند۔ ومراتابع خود کردند والدین مرا برلے خواندن گذاشتند۔ وتابع برادر کلان کردند تاآنکہ بارسلان خان سفر بہ نیت وقصد دکن اتفاق افتاد روانہ کابل شدیم ونظری زحضرت مرشدی نصیب شد کہ مثل آن ازہزاران ہزار بہ کسے کم نصیب شدہ باشد وازفقیر ہیچ کار درست نہ شد چہ فقہ وچہ حدیث وچہ قرارت

وجہ تفسیر و تصوف وجہ ریاضت حضرت مرشدی سلوک مرا آسان فرمودند و نسبت تزویج فقیر در خانۂ مرشدی شد
والدۂ شما خواہرزادہ میرزا جمیل بیگ صاحب صوفی بود که از قبیلۂ عرب بود یکی از یاران مرشدی مرا گفت که این
نصیب شماست ورنہ این شرفاء عرب بہ بادشاہان ہندوستان دختر نمیدہند حضرت سلوک و تسلیک مرا آسان فرمودند
و مشکل ہمہ آموختند و فقیر را گفتند که از اصطلاح ہر کسی واقف باید شد ترا اجازت بجمیع طرق و سلاسلست۔ بعد آمدن
بکشمیر ہم ہمین طور مجذوب بودم۔ وجاذب را ندانستم که کیست اگر جاذب فقیر حضرت مرشدی ست پس سازندۂ
فقیر پیش مرشدی کیست اگر الله تعالی ست پس مرشدی چرا اینہمہ تربیت کردند و از کشوف چیزی عنایت نشد
اگرچہ سینہ منشرح شد کشف پیش آن چہ اعتبار دارد۔

	مدتی شد که به بیدار تو دارم هوسی	جگرم خون شد و این راز نه گفتم به کسی	

آن نور چشمان را با ہمہ عیال و اطفال مع نعمتہا که حق تعالی بایشان داد در ضمن خود و ضمن حضرات خود گرفتیم
والسلام علیکم و علی من لدیکم۔

(۶) نقل اندراج تاریخ خزینة الاصفیا متعلقۂ حالات آخون صاحب

در تاریخ خزینة الاصفیا۔ جلد اول مخزن چہارم بصفحہ (۶۷۶) و (۶۷۷) مطبوعۂ مطبع منشی نولکشور مفتی غلام سرور صاحب مؤلف کتاب حسب ذیل می نگارند
خواجہ عبد السلام کشمیری مجددی قدس سره از اکابر خلفای حافظ عبد الغفور صاحب پشاوری ست جامع علوم
ظاہری و باطنی بود و با وجود دولت ظاہری که واسطۂ وکالت شاہی در کشمیر داشت و جاگیردار و منصبدار بود
لمحۂ از یاد خدا غافل نمی ماند و خلقی کثیر از اہل حاجات دینی و دنیوی بر دروازۂ فیض اندازۂ وی ہجوم می آوردند
و وی بحاجت روائی ہر یک می پرداخت واحدی را نا امید باز نمیگردانید۔
و برادر بزرگ وی ملا مراد الدین خان نیز اگرچہ منصب امیر الامرائی داشت و بعہدۂ قاضی القضات ممتاز بود اما
درویش دل بود و سلسلۂ نسبت خود بخواجہ حافظ حسن بصیر خلیفۂ ملا محمد تازک نقشبندی کشمیری داشت
علی ہذا القیاس برادر خرد وی ملا عبد الکریم جامع کمالات صوری و معنوی بود۔

(۷) ذکر حالات حضرت حافظ عبد الغفور صاحب قدس سره مرشد حضرت آخونصاحب

از تاریخ خزینة الاصفیا و از مکاتبۂ چہارم والد ماجد حضرت آخون صاحب ثابت ست که پدر و پسر ہردو از خلفای مخدوم حافظ عبد الغفور صاحب پشاوری قدس سره بودند پس مناسب ست که بالاختصار حالات حافظ صاحب بیان کرده شوند۔
صاحب تاریخ خزینة الاصفیا می نگارد که حضرت ممدوح از خلفای ارشد و اصحاب اکمل شیخ اسمعیل غوری
است و از حضرت شیخ سعدی لاہوری نیز فایدۂ کامل و بہرۂ وافر یافت شکستگی نفس و فروتنی بر وجود
معدن جود وی غلبۂ تمام داشت و ولی مادرزاد بود۔ چنانچہ میفرمود که در ایام طفولیت با پدر عالی قدر خود

بکشمیر میرفتم بر مزار شیخ بابا عبدالکریم که در محله فتحکدل ست میرسیدیم در انجا نماز نوافل میگذاردم و بعد هر بست که میخواندم فلوس های سکه رائج الوقت پیش خود از غیب موجود می یافتم و آنرا میگرفتم و باطفال هم صرف میکردم و سید محمد غوث قادری گیلانی در رسالهٔ خود تحریر می فرماید که حافظ عبدالغفور پشاوری تمام شب بحبس دم و مراقبه میگذرانید و التفات بدنیا و اهل دنیا نداشت و مدام در خدمت مساکین و مسافرین مشغول می ماند و قریب پانصد کس هر روز در مطبخ وی طعام میخوردند و دیگران وی گاهی سر نمیشد و خدام از صبح تا شام در پخت طعام و تقسیم آن مصروف می ماندند و شیخ سوای طعام بحاجتمندان نقد و لباس هم مرحمت میفرمود و این همه خرجش سوای دخل ظاهری صرف از خزانهٔ غیب بود و در عشق الٰهی بدین آگاهی میگذرانید که اگرکسی آیتی از آیات قرآنی روبروی وی میخواند یا لفظ الله بر زبان می آورد گریه و اضطرار بر حضرت حافظ طاری میشد شیخ محمد عمر پشاوری صاحب جواهر السرائر میفرماید که حضرت حافظ صاحب اول در پشاور بارادت حافظ محمد اسمٰعیل غوری پشاوری مستفید شد و بهرهٔ وافر حاصل نمود بعد از ان لاهور تشریف آورد و مشرف بشرف بیعت شیخ سعدی لاهوری گردید و خرقهٔ خلافت و اجازت سلسلهٔ عالیه نقشبندیه و قادریه و چشتیه و سهروردیه یافت و از کاملان وقت شد و تا دو نیم سال حاضر باش خدمت اشرف ماند۔

شیخ شرف الدین صاحب روضة السّلام میفرماید که حضرت حافظ وقتیکه یاران توجه میداد زلزلهٔ عظیم بر زمین محله برپا می شد در اوائل حال اهل محله را خوف و هراس دامنگیر حال می شد بعد از ان چون معلوم کردند بروقت حرکت زمین میدانستند که حضرت بتوجه طلبا مصروف اند صاحب روضة السّلام می نگارد که سید ابوالمعالی کشمیری میفرماید که روزی حضرت حافظ در بازار پشاور میرفت و بنده همراه بود ناگاه آنحضرت دست مرا بدست خود گرفت چون چند قدم برفتم خود را بآنجاب در کشمیر یافتم که از پل زینهٔ کدل که در کشمیر ست میگذریم رفته رفته تا بر نگین مسجد که در بازار کاغذ فروشان ست رسیدیم و از انجا مراجعت کرده باز بر پل زینهٔ کدل رسیدیم و آنحضرت دست مرا از دست خود جدا کرد دیدم که باز به بازار پشاور میرویم بجائیکه میرفتیم۔

و نیز درج کتاب روضة السّلام ست که روزی حضرت حافظ بطرف دیهات پشاور به تقریب سیر و خبرگیری مریدان خود تشریف برده بود وقت عصر در دیهی از دیهات مضافات درهٔ خیبر فرود آمده در مسجدے قیام کرد و یاران بذکر و شغل و مراقبه مشغول شدند بمجرد این حالت جماعتے از رهزنان و دزدان باراده غارت اسباب درویشان متوجه سمت مسجد شدند بعضے یاران که هنوز سر بجیب مراقبه

نیندا غنتہ بودند از مشاہدۂ اینحال مضطرب الحال گشتند وشور وغوغا برداشتند حضرت حافظ باستماع شور وصدای خدام سر از مراقبہ برداشت وفرمود کہ از شور وغوغا چہ حاصل ست بنشینید وبخدامشغول باشید چنانچہ ہمہ یاران مراقب شدند وبکار مشغول گشتند وحضرت حافظ ہم مشغول مراقبہ گردیدند چون از ذکر ومراقبہ فرصت یافتند ہمہ یاران خودرا با پیر روشن ضمیر در پشاور بخانۂ مسکونۂ وی یافتند ہمہ خدام از ظہور این خوارق عظمی حیران ماندند وہیچ معلوم کردن نتوانستند کہ بچہ طور از آن دیہہ کہ بفاصلہ چند کروہ از پشاور بود باز در پشاور بخانۂ حضرت رسیدند۔

ونیز درج روضۃ السلام ست کہ شیخ احمد علی کہ از یاران صداقت کیش ومخلصان اخلاص اندیش حضرت حافظ بود گفت کہ در ایامیکہ سلطان محمد معظم بہادر شاہ ابن عالمگیر اورنگ زیب در کابل آمد وبای عظیم وطاعون زبون عاید حال سکنای کابل وپشاور گردید ومن ہم بہمان بیماری سخت علیل شدم وبحالت نزع رسیدم واز حیات خود مایوس گشتم ہم در آن حالت حال بیہوشی وبیخبری برمن طاری شد در واقعہ دیدم کہ حضرت حافظ عبدالغفور تشریف فرما شدند ومرا ہمراہ خود بخدمت سید عالم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بردند وعرض نمودند کہ محمد علی یکی از مریدان من ست امید وارم کہ از بلای بیماری خلاص یابد ارشاد شد کہ صحت خواہد یافت۔ حضرت حافظ باز جرأت نمودہ بعرض پرداخت کہ یا رسول اللہ اگر ہمین ساعت بیماری وی بصحت مبدل نشود او را از حاضر خود بخدمت جناب چہ نفع حاصل شد حضرت پیغمبر علیہ الصلوۃ الملک الاکبر متبسم شدند وفرمودند کہ حافظ شما میخواہید کہ در تقدیر قادر حقیقی متصرف شویم۔ واین امکان ندارد باز عرض کرد کہ انچہ صعوبت وشدت مرض طاری حال این بیمار ست ہمین وقت دور گردد۔ وقدری از آن اگر تا بوقت معہود باقی ماند مضایقہ نیست حضرت فرمودند کہ بسیار خوب بپاس خاطر شما ہمین طور بظہور خواہد آمد انشاء اللہ تعالی پس ہمچنان بوقوع آمد کہ ہمانروز از شدت مرض خلاص یافتم وانچہ کہ قدری باقی ماند در چندروز زایل شد۔ غرض حالات خوارق عادات کہ از حضرت ممدوح بظہور آمدہ اند بیشمار اند کہ انضباط آن درینجا خالی از تطویل نیست۔ غرض دریں شک نیست کہ حضرت موصوف ممتاز اولیاے وقت خود بودند۔ وصفات وکمالات عجیبہ میداشتند۔ در ۱۱۲۰ ہجری بتاریخ چہاردہم ماہ شعبان در عہد اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ غازی در شہر پشاور از ین جہان فانی بعالم جاودانی رحلت فرمودند قطعۂ تاریخ وفات آنجناب در ذیل مندرج ست۔

ہم بخوان حافظ کلام اللہ	حافظ وصل ست تاریخش	چون جدا کرد جان بنام الٰہ	شیخ عبدالغفور حافظِ دین

بشارت ولایت قبل از ولادت حضرت آخونصاحب

شیخ شرف الدین محمد زبیر در احوال آخونصاحب در کتاب خود می نگارد کہ ہرگاہ آخونصاحب در بطن والدۂ ماجدۂ خود بودند شبی از شبہای ماہ والدۂ ماجدۂ ایشان بر دریچۂ حجرۂ خود

نشستہ بودند و در بیداری دیدند کہ ماہتاب از آسمان فرود می آید و تا دیوار خانہ رسیدہ ایستاد و گفت کہ فرزند نرینۂ خود را کہ در بطن دارید - بخوبی نگمہداری و محافظت کنید کہ یکی از اکابر کاملان و واصلان خواہد شد -

(۹) اجابت دعای مرضعۂ حضرت آخون صاحب

شیخ مذکور می نگارد کہ مرضعۂ حضرت آخونصاحب خواست کہ بعد مدت رضاعت بشرف زیارت حرمین شریفین مشرف شدہ دعای ترقی درجات آخونصاحب و کامیابی ایشان تا مقام اولیا بکند و این دعای مرضعہ مقبول گردید و بشرف زیارت حرمین شریفین مشرف شد و تمنای دعائی کہ آن داشت کرد حالانکہ دران زمان زیارت حرمین شریفین از دقت راہم بسیار دشوار بود - و نیز مرضعہ را بعدم مقدرت دشواری دیگر ہم بود مگر بعنایت مسبب الاسباب ہمہ آسان گردید -

(۱۰) بشارت ولایت بزمانہ صغرسنی حضرت آخونصاحب

شیخ شرف الدین محمد در کتاب خود مینویسد کہ حضرت آخونصاحب بزمانۂ طفولیت بعمر سہ سالگی با برادر کلان خود در بازار میرفتند در اثنای راہ حضرت شاہ صادق قلندر کہ خلیفۂ حضرت سرمد قدس سرہ بودند و از اکابر قلندران و مجذوبان سالک و ولی کامل بودند - بچوبکی کہ در دست داشتند بطرف برادر کلان ایشان اشارت کردند و فرمودند کہ ای آخون قدر و حرمت برادر خود بخوبی نگاہ دارید کہ یکی از اولیاست -

(۱۱) احوال طفلی حضرت آخون صاحب

شیخ مذکور در کتاب خود می نگارد کہ میان خواجہ عبدالکریم میفرمودند کہ برادرم حضرت آخون صاحب را از خردسالی آثار نیک ہویدا بود و از ناصیۂ ایشان آثار بزرگی ظاہر مے شد با ہیچکس از اطفال محلہ بازی نمیکردند ما ہر دو برادر بخانہ خود با ہم می باختیم - ایشان طاق خانہ را محراب مسجد قرار دادہ سنگہا پائین طاق گذاشتہ زینہا ساختہ چوبی بدست خود گرفتہ بسان خطیب بالا رفتہ خطبہ میخواندند بی آنکہ بیرون خانہ برآمدہ باشند یا طریق خواندن خطبہ دیدہ باشند اوضاع و اطوار ایشان ہمہ بدین دستور بود -

(۱۲) ذکر تعلیم حضرت آخون صاحب و اخلاق ایشان

چون عمر آخون صاحب ترقی میکرد در اخلاق حمیدہ و صفات جمیلہ روز بروز افزونی بظہور می آمد از عہد طفولیت پابند صوم و صلوۃ بودند و نیز اتقا در مزاج ایشان بود و شوق حصول علم و در تعلم از صغرسنی توجہ بود - غرض تا سن شعور علاوہ از اخلاق حسنہ در علوم مروجہ دستگاہی کافی بہم رسید - چونکہ از صغرسنی توجہ آخونصاحب بطرف سلوک ہم مایل بود - و صحبت اہل اللہ بسیار دوست میداشتند لہذا اکثر بخدمت حافظ حسن بصیر قدس سرہ کہ در محلۂ علی کدل متصل آستانۂ حضرت پیر بابائی اویسی قدس سرہ آسودہ اند و از خلفا و مریدان آخون

ملا نازک نقشبندی بودند۔ اکثر حاضر میشدند حضرت ممدوح ایشانرا تعلیم اسم ذات نمودند برین بنیاد ایشان خودرا مرید حضرت ممدوح می شمردند۔

(۱۳) ذکر سفر خواجہ مراد الدین خان صاحب برادر کلان حضرت آخون صاحب از کشمیر و بخدمت بادشاہی مشرف شدن

برادر کلان حضرت آخون صاحب نیز نسبت ارادت بحضرت حافظ حسن بصیر از مدت دراز مید اشتند۔ حضرت ممدوح بالآخر چند مرتبہ ارشاد فرمودند کہ وقت آن رسید کہ ترا کشایش ظاہری ہم خواہد شد۔ این زمانۂ سلطنت اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ غازی بود۔ و نواب ابراہیم خان صوبہ دار کشمیر بودند و برای اعانت و امداد بساق قرۃ تبت ارسلان خان از شاہجہان آباد رسیدہ تا چندی در کشمیر مقیم ماند امیر مذکور امید تعیین خود بملک دکن داشت و نیز از والد بزرگوار حضرت آخون صاحب وعدۂ اجرا سے مدد معاش در دکن کردہ بود۔ چون بعد چندے امیر مذکور قصد مراجعت کرد خواست کہ بحضور بادشاہ رود و ہمراہ خود عالمی متبحر از کشمیر برد۔ تمامی علما بہ امیر مذکور رجوع شدند لیکن امیر مذکور از آنہا یکی را منتخب نکرد۔ تا آنکہ از ملا خواجہ مراد الدین خان صاحب کہ عالم متبحر بودند۔ ملاقات کرد و ایشانرا بلحاظ علوی خاندان ایشان و تبحر علوم و دیگر صفات مستحسنہ منتخب کرد۔ و خواہش کرد کہ ہمراہ او بشاہجہان آباد تکلیف فرمایند۔ جناب ممدوح قبول فرمودند۔ او گفت کہ فردا روز روانگی مقرر ست علی الصباح تشریف آرند۔ جناب ممدوح حسب خواہش او علی الصباح معہ والد بزرگوار خود تشریف بردند۔ امیر مذکور بوجہ واجب التعظیم بودن حضرت موصوف۔ سواری خاصہ کہ انباری فیل بود بحضرت ممدوح داد و خود بسواری دیگر راہی شد۔ ہمچنین تا گجرات رسیدہ بودند کہ از پیشگاہ بادشاہ تعیین ارسلان خان نزد بہادر شاہ شاہزادہ صوبہ دار کابل و پشاور شد۔ لہذا روانگی پشاور ضرور افتاد۔ آنحضرت ہم ہمراہی او بہ پشاور رسیدند۔ و چونکہ مولد حضرت حافظ عبد الغفور صاحب قدس سرہ ہم کشمیر بود۔ و حضرت ممدوح اہل کشمیر را بسیار دوست میداشتند۔ ملاقات این حضرات از حضرت حافظ صاحب شد و ایشان را عقیدت و ارادت از حضرت ممدوح پیدا شد و از بیعت حضرت ممدوح مشرف شدند بعد چندی این حضرات آخون صاحب را طلبیدند۔ و حضرت ممدوح معہ والدہ و برادر خرد ملا عبد الکریم صاحب از کشمیر بہ پشاور رسیدند۔ پس آنحضرات ایشانرا تفویض مرشد بزرگوار خود نمودند و حضرت آخون صاحب و برادر خرد ایشان ملا عبد الکریم صاحب از بیعت حضرت حافظ صاحب مشرف شدند۔ و چونکہ دران زمان صوبہ دار کابل و پشاور در زمستان بہ پشاور میماند و در تابستان بہ کابل قیام میکرد۔ پس بوقت روانگی کابل این حضرات ہمراہ ارسلان خان و بہادر شاہ شاہزادہ صوبہ دار

کابل بہ کابل روانہ شدند۔ وحضرت آخون صاحب معہ برادر خُرد و والدۂ ماجدہ در پشاور مقیم ماندند۔
حضرت عبدالغفور صاحب قدس سرہ را با آخون صاحب بحد التفات پیدا شد۔ در روز تکمیل تعلیم علوم
ظاہری میفرمودند و در شب تعلیم باطنی میفرمودند و شب و روز پیش خود میداشتند۔ و سرگرم تعلیم ظاہری
و باطنی بودند۔ تا آنکہ در عرصۂ دو و نیم سال تعلیم ظاہری و باطنی ختم نمودہ بخلافت خود ممتاز فرمودند
و ملا مراد الدین خانصاحب بعد چندی بہ شاہجہان آباد رسیدہ از باریابی خدمت اورنگ زیب بادشاہ غازی مشرف شدند
و بعہدۂ مفتی سرفراز گردیدند۔ و بعد چندی مقبول نظر بادشاہ گردیدند۔ و مستحق ترقی اعلی قرار یافتند۔
و بعہدۂ جلیلۂ قاضی القضات مشرف شدند۔ و بعد چندی در کشمیر بہ پرگنۂ لار موضع ثردہ خاص بہار
مواضع دیگر بطور جاگیر بہ ایشان عطا شد۔

(۱۴) ذکر فراغت یافتن حضرت آخون صاحب از تعلیم باطنی و تقرر حضرت بر وکالت بادشاہی

محمد مقصود کہ شیخ معمر و از مخلصان خالص العقیدت حضرت آخونصاحب بود از شیخ شرف الدین محمد زبگیر اکثر احوال و کرامات و خوارق عادت
حضرت آخونصاحب بیان نمود۔ و کیفیت شفقت جناب ممدوح بنسبت طالبان و خصوصاً بنسبت خود بالتفصیل
ظاہر کرد۔ از ان جملہ اینست کہ گفت روزی از جناب ممدوح استفسار کردم کہ حضرت تا چند زمان بخدمت پیر و مرشد
خود حضرت حافظ عبدالغفور قدس سرہ حاضر ماندند۔ و منازل سلوک طی فرمودند۔ و چنان خدمت وکالت منصب
یافتند از کمال غریب نوازی و بندہ پروری فرمودند کہ منازل و مقامات سلوک بتوجہ حضرت پیر و مرشد خود در دو
نیم سال تمام و کمال طی نمودم۔ بعد از ان شبی در خواب دیدم کہ یک نانی بمن دادند۔ صبح آن بخدمت حضرت خود
عرض کردم فرمودند۔ بی واقعیت شما را نانی دادند۔ بعد چند روز حضرت ممدوح را ہفت صد روپیہ
بفتوح رسید فرمودند کہ این را پیش خود نگہدار بعد چندی دیگر عزیزے یک اسپ نذر کرد آنرا ہم حوالۂ
فقیر نمودند و فرمودند کہ این سواریست و آن خرچ ست برخیز و پیش برادر خود ملا مراد الدین خان برو کہ صورت
نان تو خواہد شد تہیہ نمودہ راہی شاہجہان آباد شدم و در آنجا رسیدہ پیش برادر بزرگ خود چند روز گذرانیدم
روزی ایشان را مغموم و محزون دیدم و وجہ آن از ایشان پرسیدم فرمودند کہ فلان امیری کہ بادشاہ او را
بسیار میخواہد بنسبت او قسم افتادہ است از ین وجہ او بدربار آمدن نمیتواند ظل الٰہی علاج قسم او میخواہند
لیکن از روی شرع شریف آنرا علاج نیست علما و فضلا ہمہ در ینباب در ماندہ اند۔ از ین سبب مغموم۔
جواب دادم کہ این را علاجی ہست مرا پیش بادشاہ ببرند تا علاج آن کنم۔ بسماعت این جواب برادرم
خوش و خرم شدند و پریشانی اوشان رفع گردید۔ فردا مرا ہمراہ بردند و عرض کردند کہ برادر من ملا عبدالسلام
میگوید کہ من علاج این قسم میدانم۔ بسماعت این اورنگ زیب بادشاہ غازی خوش شدند و فرمودند

کہ اوشان را پیش من آرند چون مرا طلبیدہ پیش بادشاہ بردند بادشاہ از من فرمود کہ تدارک این قسم کجا مرقوم ست عرض کردم کہ در فلان کتاب مرقوم ست - فرمودند آن کتاب پیش شما موجود ست عرض کردم کہ پیش من موجود نیست در کتب خانۂ شاہی موجود خواہد بود - فوراً بدارو غۂ کتب خانہ حکم شد کہ آخونصاحب را ہمراہ خود ببرند و کتاب را از کتب خانہ برآرند من ہمراہ دار وغۂ کتب خانہ رفتہ کتاب برآوردم و ہرجا کہ مسئلہ مابہ البحث نوشتہ بود - نشان نہادہ پیش بادشاہ آوردم و بنظر انور اعلی حضرت گزرانیدم - بملاحظۂ آن بسیار خوشنود شدند و فوراً حکم صادر فرمودند کہ ایشانرا از طرف خود وکیل صوبۂ کشمیر مقرر کردیم و بربنائے حکم ظل الٰہی بہ کشمیر روانہ شدم سبب یافتن خدمت وکالت بادشاہی ہمین ست و ہرچہ شد بتوجہ و عنایت پیر و مرشد شد -

(۱۵)

دولت وجاہ ظاہری حضرت آخونصاحب	چونکہ عنایت ظل سبحانی روز بروز برحال حضرت آخونصاحب افزون می شد بعد چندے منصب جاری شد و بعد چندی از خدمت مفتی سرفراز فرمودہ شدند و بعد چندی

ازان ترقی یافتہ بخدمت قاضی القضات ممتاز شدند و بعد چندی شیخ الاسلام گردیدند - و در کشمیر چہار مواضع جاگیر ہم مرحمت شدند - و در زمانیکہ شیخ الاسلام شدند اجازت قیام کشمیر ہم حاصل شد و خدمت وکالت ہم بحال داشتہ شد و بہ کامیابی تمام بہ کشمیر مراجعت فرمودند و تا آخر عمر در کشمیر کارفرماماندند - درحقیقت در سلطنت اسلامیہ اعزاز و اختیارات شیخ الاسلام نظیر نداشت و با آن وکالت بادشاہی کہ اعزاز آن ہم دران زمان بیحد بود - و منصب و جاگیر گویا ترقی ظاہری بحد کمال و دولت و دنیا از اندازہ کافی حاصل شدہ بود - این حالت ظاہری شیخ الاسلام بود - و حالت باطنی آخونصاحب ازین بسا برتر ست کہ چیزے ازان آیندہ بیان کردہ خواہد شد -

(۱۶)

کیفیت تعلیم باطنی حضرت آخون صاحب و مدت تعلیم و تلقین و تعداد مریدان و خلفا	چون حضرت آخونصاحب بعد کامیابی از خدمت حضرت حافظ عبدالغفور صاحب قدس سرہ رخصت شدہ راہی شاہجہان آباد

شدند دران وقت عمر آخون صاحب زاید از بست و پنج سال نبود - و بعد از خلافت و اجازت حضرت آخونصاحب رہنمائی درماندگان و ہدایت گم رہان آغاز فرمودہ بودند و مرید میکردند و تعلیم باطنی میفرمودند و قریب اختتام سال ہشتاد و پنجم ازین جہان فانی رحلت فرمودند ازین ظاہر ست کہ تقریباً شصت سال حضرت ممدوح مسند آرای ارشاد ماندند و مریدان حضرت ممدوح ہمہ سالکان و طالبان وقت بودند - و تعداد مریدان از ذکور و اناث از حصر متجاوز ست ہمچنین خلفای جناب ممدوح بیشمار اند - صاحب خزینۃ الاصفیا می نگارد کہ اگرچہ خلفای خواجہ بیشمار اند اما خواجہ محمد عابد کاؤسی و شرف الدین محمد زنگیر و محمد عثمان زنگوجی

وشیخ عبدالرزاق رسول پوریہ وخواجہ امان اللہ وحاجی تیمور ختنی وخواجہ محمد فخر الدین وعبد الرحمن یارکندی وابو البقا کشمیری ومحمد رضا ابن عبدالکریم برادر زادۂ آنحضرت ومحمد ابراہیم واکبر شاہ وشیخ عبداللہ وشیخ حمید الدین ابن محمد نظام از اشہر ترین خلفای خواجہ اند۔

ذکر مجاز بودن حضرت آخون صاحب (رح) بطرق اربعہ وشجرۂ للنسبت الیشان

حضرت آخون صاحب بطرق مندرجہ ذیل مجاز وماذون بودند۔

(۱) طریقۂ عالیۂ نقشبندیہ قدس اللہ ارواحہم
(۲) طریقۂ عالیۂ قادریہ قدس اللہ اسرارہم
(۳) طریقۂ شریفۂ کبرویہ قدس اللہ سرہم العزیز
(۴) طریقۂ سنیۂ سہروردیہ قدس اللہ سرہم

درطریقۂ اول الذکر از حضرت حافظ عبدالغفور صاحب قدس سرہ اجازت داشتند ودرطریقۂ ثانیہ از حضرت شاہ نمی الحال صاحب کہ از اولاد حضرت مجدد الف ثانی قدس سرہ بودند اجازت یافتند ودرطریقۂ ثالثہ از خواجہ محمد بادشاہ قدس اللہ سرہ کہ از اولاد حضرت امیر کبیر سید علی ہمدانی بودند اجازت حاصل کردند ودر طریقۂ رابعہ از بابا محمد عثمان صاحب رحمۃ اللہ مجاز گردیدند۔ لہذا درچہار طرق مذکورہ مریدان۔ وسالکان سلوک آن طرق را تعلیم فرمودہ بحق میرسانیدند۔ طریقۂ احسنیۂ افضلیۂ آدمیہ بنوریہ ایشان بکشمیر آوردند ومکتوبات حضرت مجدد الف ثانی قدس سرہ ودرسایل دیگر بزرگان خاندان نقشبندیہ اولاً درکشمیر ایشان رسانیدند وشایع فرمودند۔

(سلسلۂ نقشبندیہ) درطریقۂ عالیۂ نقشبندیہ مرشد حضرت آخون صاحب حضرت حافظ عبدالغفور پشاوری قدس اللہ سرہ ومرشد اوشان حضرت حاجی اسمعیل غوری قدس اللہ سرہ ومرشد اوشان حضرت شیخ سعدی لاہوری قدس اللہ سرہ ومرشد اوشان حضرت شیخ آدم بنوری قدس اللہ سرہ ومرشد اوشان حضرت شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی قدس اللہ سرہ ومرشد اوشان حضرت خواجہ باقی باللہ قدس اللہ سرہ ومرشد اوشان حضرت خواجگی امکنگی قدس اللہ سرہ ومرشد اوشان حضرت خواجہ محمد درویش قدس اللہ سرہ ومرشد اوشان حضرت مولانا زاہد وخشی قدس اللہ سرہ ومرشد اوشان حضرت خواجہ عبیداللہ احرار قدس اللہ سرہ ومرشد اوشان حضرت مولانا یعقوب چرخی قدس اللہ سرہ ومرشد اوشان حضرت شاہ نقشبند رضی اللہ تعالی عنہ ومرشد اوشان حضرت سید کلال قدس اللہ سرہ ومرشد اوشان حضرت بابای سماسی قدس اللہ سرہ ومرشد اوشان حضرت علی رامیتنی قدس اللہ سرہ ومرشد ایشان خواجہ محمود النجیر قدس اللہ سرہ ومرشد اوشان حضرت عارف ریوکری قدس اللہ سرہ ومرشد ایشان حضرت خواجہ عبدالخالق قدس اللہ سرہ ومرشد ایشان حضرت خواجہ

یوسف ہمدانی قدس اللہ سرہ و مرشد ایشان حضرت شیخ ابوعلی فارمدی قدس اللہ سرہ و مرشد ایشان حضرت شیخ ابوالحسن خرقانی قدس اللہ سرہ و مرشد ایشان حضرت سلطان بایزید بسطامی قدس اللہ سرہ و مرشد ایشان حضرت امام جعفر صادق رضی اللہ تعالی عنہ و مرشد ایشان حضرت قاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق رضی اللہ تعالی عنہ و مرشد ایشان حضرت سلمان فارسی قدس اللہ سرہ و مرشد ایشان حضرت ابوبکر الصدیق رضی اللہ تعالی عنہ بودند۔ کہ از جناب خواجۂ ہر دو سرا حضرت احمد مجتبی محمد المصطفے صلی اللہ علیہ و آلہ واصحابہ وسلم فیضیاب گردیدہ بودند۔

(سلسلۂ قادریہ) و در طریقۂ عالیۂ قادریہ مرشد حضرت آخون صاحب حضرت شاہ فی الحال صاحب قدس اللہ سرہ و مرشد اوشان حضرت شیخ محمد اشرف صاحب قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت معصوم صاحب قدس اللہ سرہ و مرشد اوشان حضرت شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت شاہ سکندر قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت شاہ کمال قدس سرہ و مرشد اوشان شاہ فضل اللہ قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت سید گدا قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت شمس الدین عارف قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت سید عبدالرحمن قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت ابوالحسن خرقانی قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت شمس الدین صحرائی قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت سید عقیل قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت سید بہاء الدین قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت سید عبدالوہاب قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت شرف الدین قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت شیخ عبدالرزاق قدس سرہ و مرشد اوشان قطب الاقطاب حضرت غوث الاعظم شیخ عبدالقادر جیلانی رضی اللہ تعالی عنہ و مرشد اوشان حضرت شیخ ابوسعید مخزومی قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت شیخ ابوالحسن قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت شیخ ابوالفرح طرطوسی قدس سرہ و مرشد اوشان شیخ عبدالواحد قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت شیخ شبلی قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت جنید بغدادی قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت شیخ سری سقطی قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت شیخ معروف کرخی قدس سرہ و مرشد اوشان حضرت امام علی موسی رضا رضی اللہ تعالی عنہ و مرشد اوشان حضرت امام موسی کاظم رضی اللہ تعالی عنہ و مرشد اوشان حضرت امام جعفر صادق رضی اللہ تعالی عنہ و مرشد اوشان حضرت امام محمد باقر رضی اللہ تعالی عنہ و مرشد اوشان حضرت امام زین العابدین رضی اللہ تعالی عنہ و مرشد اوشان حضرت امام حسین شہید رضی اللہ تعالی عنہ و مرشد اوشان حضرت علی مرتضے کرم اللہ وجہہ اند کہ از حضرت سرور کائنات محمد مصطفے صلی اللہ علیہ وسلم فیضیاب شدہ بودند۔

تذکرهٔ نوم (۱۸) حضرت آخون صاحب بنسبت تعلیم اشخاص و عام حالت ایشان

حضرت آخون صاحب با وصف تعلقات خدمات شاهی و جاگیرداری و عیال داری و قبیله داری تعلیم علوم فقه و حدیث و تفسیر و دیگر علوم ظاهری و تعلیم علوم باطنی و تسلیک سلوک سالکان بر کارهای دنیوی مقدم میداشتند و طالبان علوم ظاهری و باطنی را بنهایت شفقت و مهربانی و دلجوئی و نرمی تعلیم علوم ظاهری و باطنی میفرمودند - هرچند حضرت ممدوح تعلقات دنیا را بظاهر پردهٔ باطن خود ساخته بودند - لیکن غبار آفتاب را کی پوشیدن میتواند آثار ولایت بخوبی ازجبین حضرت ظاهر بودند - هرگاه بر پالکی یا بسواری دیگر از راه بازار بدربار محکمه میرفتند اهل بازار و دربار بر روی مبارک ایشان نظر کرده این آیهٔ کریمه - (ما هذا بشرا ان هذا الا ملک کریم) میخواندند و چرا نمیخواندند که ایشان هر وقت فانی از خود و باقی بحق می بودند -

منجمله مکاتیب (۱۹) حضرت آخون صاحب دوازده مکاتیب که بهم رسیدند -

ملا خواجه محمد عابد کاموسی که بر تمامی خلفای حضرت بزرگی میداشتند و اعظم ترین خلفای حضرت بودند بعض عنایت نامجات حضرت جمع کرده بودند - که ازان دوازده خطوط جمع کردهٔ ایشان تا این وقت باقی اند که بطور تبرک در ذیل درج کرده می شوند -

مکاتبه (۱)

محمد و ماسوی کشنده شیر که گرد در روان * جذبه هم میشود لیکن جذبه که لطیف باشد ادراک هم لطیف میشود - القبض والبسط فی الولی کالوحی فی النبی - وقتیکه آدمی درنا یافت می افتد خود بے مناسبت باین فضیلت می افتد اولست رهبر ار چه با د بود * رسی آنجا که یا د باد بود * العجز عن درک الادراک ادراک - سالک را وقتی می آید که هر خطره اش زینه میشود برای مطالب فوق و فوق الفوق هر مرتبه از وجود حکمی دارد - بهر حال صحبت خیلی تر است و بعد آن رابطه و کاتب لی توجه را متوجه احوال خود دانند که تربیت بر چهار قسم است نوع اول آنست که چون ماکیان که در زیر پرهای خود بیضه را از هیئت بیضگی به هیئت جانوری رساند - دوم چون مرغ آبی هرچند خود در آب است و نگهبانیش در غیبت باز تربیت میکند - سوم چون کلنگ که بچه های خود را ذهناً تربیت میکند - چهارم آلت تربیت محض بیچون است بهر حال تربیت منقطع نیست علی ما نقلنا مصرع که برند از ره پنهان بحرم قافله را * والسلام علیکم و علی من لدیکم -

مکاتبه (۲)

نحمد الله العلی و نصلی علی النبی الامی و علی کل التقی و النقی و نسلم علیهم - بعد سلام برادران عزیز القدر ملا محمد حسن و ملا محمد عابد سلمهما الله تعالی - محفوظ بوده بدانید که خط رسید فرحت بخشید تاسف بر عدم گرفتن رخصت خلوت سه ماهه نوشته بودند - طریقهٔ حضرات ما نیست خوب شد ــ ازدل سالک ره جاذبهٔ صحبت شان *

میسر دوسوسئہ خلوت و فکر حلیہ را۔ و اعتکاف مسنون دہ اخیر رمضان است نقشبندیہ زوایدنمی پردازند مگر آنکہ این سنتہا ہمہ را زندہ قرار دہند و عوض اعتکاف قضا شدہ ادا کنند کہ راہی بہ سنت پیدا کنند بالجملہ استقامت غنیمت است دیگر نوشتند تحسّر بر فوت صحبت ہم فائدۂ صحبت می بخشد چنانکہ پیغامبر ما صلی اللہ علیہ وسلم وقت احتضار حضرت خدیجہ رضی اللہ عنہا گفتہ اندکہ مرا در دنیا و در جنت از ازواج نصیب است گونہ ایشان متغیر شد حضرت اکبر گفتند رضی اللہ عنہ کہ یا رسول اللہ اینوقت چہ وقت این سخن بود فرمود ندکہ ایشان جہادنکردند این سخن حسرت خیز تا بمقام جہاد شود و سبق دیگر خواستہ بودند سبق محمد حسن باختیار شما مفوض است تبرتیمہ کہ گفتم بگو یند و سبق شما آنست کہ ہمیشہ خالی نشینید و ہرچہ پیش آید آنرا نفی کنید و آنرا پست دانید و روی بما فوق آن کنید برعایت شرایط و آداب کہ از حضرات بما رسیدہ است و این عاصی آنہا را در یک بیت جمع کردم۔

خلوت و نفی و ربط و صحو و سنت	فنای رد خلوص سر عزیمت

می باید کہ مردم را بترغیب سوی اقامت شریعت مشرف دارند والسلام والاکرام۔

مکاتیب (۳)

نحمدہ ونصلی علی النبی الامی العربی وعلی کل النقی والتقی ونسلم۔ بعد سلام مسنون برادر عزیز القدر ملا محمد عابد ابن فضیلت پناہ محمد یوسف معلوم نمایند کہ خط اشتیاق نامہ رسید فرحت بخشید اشتیاق نتیجہ بعد صوری است در قرب بدان نقدان شوق است کہ (الا طال شوق الابرار الی لقائی۔ وانا الیھم اشد شوقا) حدیث قدسی است مالا اشد شوقا باشد شوقا۔ در ابرار است و در مقربین شوق مفقود است۔ زیرا کہ شوق مشعر از بعد و فقدان است و در مقربین بعد نیست و این صفات بعدیہ در سالک نماند بعد ازان کہ از مقربین شود و اگر موئے درمیان حجاب باقی ماند از مقربین نیست بلکہ از ابرار است۔ حسنات الابرار سیئات المقربین وارد است۔ اکتفا بمجرد قرب قلوب درجۂ ثانیہ است۔ ضبط اوقات شبانہ روز طلبیدہ اند مجملش اینست کہ چون از خواب بیدار شود موافق سنت بعمل آرد و ادعیۂ ماثورہ را در ہر عملی و کاری بخواند و نماز تہجد را دوازدہ رکعت بقرات طویلہ یا ہرچہ میسر آید ادا کند بعد آن تا فجر بسبق باطن مشغول شود و اگر فرصت باید چنانکہ تہجد بین النومین شود و سنت بامدادی در خانہ ادا کند بعد آن در مسجد و بعد نماز فجر تا طلوع آفتاب مراقبہ بنشیند بعدہ اشراق ادا کند و دوگانہ شکر نعمت شب و روز و دوگانۂ استخارہ و دوگانۂ استعاذہ نشستہ گذارد و اگر فارغ باشد باز نشیند تا چاشت و ضحوۂ کبری بسبق باطن مشغول شود و اگر سالک فارغ است بمراقبہ مشغول شود و اگر طالب العلم است بدرس و اگر کاسب است بکسب بعد ازان نماز فی زوال ادا کردہ

بعد خوردن طعام قیلوله که سنت ست نماید- و چهارگانهٔ فیٔ زوال بطول قرارت مشغول نماز پیشین شود و بعد
از پیشین تلاوت بحضور تمام مشغول شود و بعد ازان بکار مباحات که فکر خوردن و پختن و فکر خانه و بسخن
با مردم شغل کند و بعد آن نماز عصر و بعد نماز عصر باز بمراقبه مشغول شود که بآیهٔ قبل طلوع و قبل الغروب بآیهٔ
بکرةً و اصیلاً عمل نماید و بعد آن نماز شام با نماز اوّابین و احیاء مابین العشائین قیام نماید و بعد نماز عشا اگر
تواند سخن دنیا نکند و باز بعد خوردن بسبق باطن مشغول شود تا در همان شغل خواب غلبه کند و چون بیدار شود
دران هنگام همدران بیدار خواهد شد مصرع چو میرد مبتلا میرد چو خیزد مبتلا خیزد-
طریق سلوک این ست و مجذوب سالک را نمیگذارند که باین افکار و این اشغال فرصت یا بد کشان
کشان او را می برند ہ من نه باختیار خود میروم از قفای دوست ؛ آن دو کمند عنبرین مے بردم
کشان کشان ؛ گر میروی بپا اصلی ور میبرندت واصلی ؛ رفتن کجا بردن کجا این سیر سیر راه نیست ؛
و از تاثیر صحبت چه نویسد- مالا عینٌ رأت ولا اذنٌ سمعت ولا یخطر علی قلبِ بشرٍ ازان نشان میدهد
رزقکم الله و ایانا بفضلهٖ و کرمهٖ و تصدق حبیبهٖ علیه افضل الصلوات و اکمل التسلیمات و علی آله و اصحابه
و اخوانه من النبیین والمرسلین و علی کل من التابعین و تابع التابعین-

مکاتبه (۴)

نور ابصار فقیر سلمکما الله تعالی سبحانه- بعد سلام خط فرحت نمط رسید فرحت بخشید خط اول رسیده بود-
جواب نوشته بودیم صحت ایشان معلوم شد رسید خط نوشته بودند محمد اسلم رسانید چون از فقیر خطے میخوانید درهان
خط نسبت را باید فهمید که حضرت خواجه احرار فرموده اند قدس سره که کلام را جمالی ست ازین جهت کلام نازل
شده تصرف و جذبه- از حضرت امام جعفر صادق رضی الله عنه وارد ست که او تعالی در کلام خود متجلی ست
چرا نباشد که صفات لا هو و لا غیره ہوست چون کلام فقرا مستفاد از مردان ست بسخن مردان جان دارد-
التقاء افواج طرفین روز جمعه پیش روی در خانه فقیر بود ازین نقلی و انتقالے شده بود و بعد آن موقوف
درانهم امید خیر ست شما هم دعائی خیر عموماً و خصوصاً بکنید که ضرور ست دعای خیر کرده شد و مے شود-
و باعث جذبه رعایت رابطه است که بجذبه میرساند و هر قدم در راه جذبهٔ دیگر میخواهد آن قدم چنانچه در سلوک
است از خدا خواسته امیدوار باشند و در هر قدم مجذوب را جذبهٔ دیگر ضرور ست چنانچه سالک را در هر قدم
مسافتی قطع باید کرد- (من استوی یوماه فهو مغبونٌ) شنیده باشند گفتند- از کسی که یک نفس فوت شود
تدارک آن تا ابد نمیتواند کرد و طریق ارسال خطوط را دایم مسلوک دارید بیک لحظه از دوری نشاید که از نزدیک
بودن مهر زاید بیاران سلام رسانیده شد- عبداللطیف و محمد صالح بتبلیغ سلام مشتغل اند والسلام والاکرام

مکاتبہ (۵)

دوستداران فقیر اسلکما اللہ تعالیٰ۔ بعد سلام شقہ شما برادر عزیز شما رسانیدہ درباب فاتحہ خواندن واجازت دادن ختم حضرت غوث الثقلین رضی اللہ تعالیٰ عنہ نوشتہ بودند۔ فقیر را اجازتی ارشاد فی الحال ہست اگر ہمان قدر فاتحہ میخواہند چہ مضایقہ فاتحہ خواندیم بحضور برادر شما واجازت ہم ہست خواندہ باشید۔ دیگر نوشتہ بودید کہ توجہ غائبانہ کہ با محمد عابد مراقبہ کردہ باشم وجمعیت شدہ باشد خطرہ دفع شود وسبق جاری شود دوستدارا خاصیت صحبت خصوصاً درین طریقۂ نقشبندیہ خصوصاً در طریقۂ احمدیہ خصوصاً ازان در طریقۂ احسنیہ فضلیہ خصوصاً ازان طریقہ سعدیہ لاہوریہ خصوصاً ازان پشاوری صاحب ما خصوصاً از یاران ایشان از صحبت یاران این عاصی تاثیر معنی کافی ست می باید کہ نصیب باشد آنکہ نصیب داشتہ باشد قدر این نعمت عظمی میدانستہ باشد۔ اگر نخواستی دادند اوے وہر کہ خواست باماست اگرچہ باما کمتر نشیند لیکن کجا میبرد اثر آن مصرع اول و آخر ہر منتہی ؛؛ استقامت ضرورست مصرع چون تو کج باختی کسے چہ کند۔ ہنوز ہیچ نرفتہ است مدار این طریقہ بر صحبت ست صحبت بارباب جمعیت بشرط نفی در ہلا دیگر ورابطۂ مرشد وشرایط دیگر مرعی باید داشت اثر را از کمال فضل وکرم لازم آن کردند قال اللہ تعالےٰ فَمَنْ یَّعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَیْرًا یَّرَهٗ وَمَنْ یَّعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا یَّرَهٗ ۵ خلو ونفی در ربط وصحبت ؛؛ فنای روخلوص سر عزیمت ؛؛ این ہبت از ین عاصی ست در دعای خیر مقصر نیستم شما ہم در دعای من باشید والسلام علیکم وعلی من لدیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ۔

مکاتبہ (۶)

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات وبعد السلام المسنون نگاشتہ میشود کہ دو خط شما برادر محمد اسلم رسانید مشعر از صحت شما واستدعار شما مصئون بودن ما رابعد ختم ہر روز از درگاہ میخواہید۔ ہل جزاء الاحسان الا الاحسان۔ حق تعالیٰ شما را از طرف ما تا سران جزای خیر آن دہاد۔ دیگر مکتوب بود کہ جواب ہر دو خط ہر دو برادر رسید در ذکر۔ قلب در ذکر افزود۔ وبواکردن خط می افزاید وتعظیم خط کردید صاحبان من کلام بسخن مردان جان دارد فقیر از مردان خدای تعالیٰ میگویم البتہ تاثیر قم باذن اللہ خواہد داشت کہ مصرع ہر چہ استاد ازل گفت ہمان میگویم ؛ جواب خطوط میخواہید ہرگاہ خط می آمدہ باشد جواب ارسال کردہ می شدہ باشد۔ حسرت فوت اوقات نوشتید ہنوز وقت ست توجہ غائبانہ مبذول ست رابطہ نگاہدارید۔ برای شفا شکم فاتحہ خواندہ شد وبجاے تعویذ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم خواندہ بدست دم کردہ بر شکم مالیدہ باشید کہ خیر شود بیاران سلام رسانیدہ شود والسلام۔

مکاتبہ (۷)

قَالَ رَسُولُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ کُنْ فِی الدُّنْیَا کَأَنَّکَ غَرِیْبٌ اَوْ عَابِرُ سَبِیْلٍ وَعُدَّ نَفْسَکَ مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُوْرِ۔ برادران عزیزان من سلکما اللہ تعالیٰ سبحانہ۔ بعد سلام خط شما بدو مہر رسید محمد اسلم رسانید محظوظ شدیم۔ سخن ہمان ست کہ گفتیم کہ سلوک را تا آنجا کہ محمد عابد داند استعمال کنید و آیندہ اگر زندہ ماندیم با تمام آن شاید موفق شویم بالفعل صورت آنست کہ بیاد کردن شما ما فقرا را جمعیت فیضان می شود خطاباً وکتاباً وخاطراً وناظراً وحاضراً وغائباً و محمد عابد را ہمان سبق ست کہ ہر چہ پیش آید باآن متاثر ومتلذذ شدہ پیش رفتہ باشد و دعاء محمد عابد خوب ست و ما را ہم بدعاے ظہر الغیب یاد کردہ باشند والسلام۔

مکاتبہ (۸)

فرزندان گرامی سلامت باشند۔ بعد سلام خطی کہ برخورداری محمد اسلم نوشتہ بودید۔ خواندیم خوش شدیم دعاء خیر کردیم از خانہ وسواس نکردہ باشید روز جمعہ در حوالی مسجد جامع شورش شدہ بود۔ در شہر مورچہ بندی شد حقیقت محمد اسلم خواہد نوشت

ترا یک بندہ بہ از ہر دو عالم	کہ برناید ز جانت بی خدا دم

واین فقیر را ہم یاد کردہ باشید والسلام۔

مکاتبہ (۹)

بعد الحمد للہ تعالیٰ والصلوٰۃ والسلام علی رسول اللہ وتبلیغ الدعوات نگاشتہ می آید۔ کہ خط رسید سخن ہمانست کہ سلوک خود را تا سلوک محمد عابد برسانید وبعد نماز فجر ومغرب می نشینید۔ متوجہ من جانب اللہ سبحانہ جمعیت شود خاصیت این طریقہ علیہ است وسبقہای ابتدا را ہم تکرار کنید وپیش ہم برید غرض از سیر منازل سلوک کہ بمنزلہ تقنن قوانین علمیہ ست حصول ملکہ است واستحضار قواعد مقدمہ آنست رفع خطرات ہم از ہمین می شود لیکن بتدریج ؎ گرچہ عاریت ست اول کار۔ ملک گردد بکثرت تکرار۔ محمد عابد بداند کہ ہمان سبق باشد واز آخر آن خبر دہد ؎ اول او آخر ہر منتہی ؛ آخر او جیب تمنا تہی۔ بندہ چنان شود کہ گویا بندہ موجود ومعلوم ہم نشدہ است تا فعلی وصفتی وذاتی داشتہ باشد از خود حیلولہ قائمست یکایک این رانمیتوان فہمید ؎ اوحدی شصت سال سختی دید ؛ تا شبی روی نیک بختی دید ؛ تا جان نکنی خون نخوری پنجہ سال ؛ از قال ترا رہ ننماید بحال۔ شمارا کہ تربیت محمد حسن ہم گفتیم این اجازت خاصہ است اگر نصیب باشد بعد آن اجازت عامہ شود ورابطہ باعث توجہ غائبانہ است دعاء خیر البتہ کردہ باشند

واز اعتکاف وضبط نوشته بودید- هر دو مبارک باد- در نوافل نیت مطلق صلوة ونفل مخصوص- کفایت
کند- ودر قرأت مختار اند- اگرچه در حدیث ونصوص ست بآن خنگ باید زد والا باختیار مصلی ست
هر قدر فرصت وذوق دست دهد دراز ترو الا بمقتضای- قضای نماز اوّابین هم بهمین دستور اقلش
شش رکعت ست وبست هم آمده است وحضرت مرشدی رضی الله عنه رکعات بسیار میگذاردند
فقیر درانوقت بآنطرف میل نداشت که بهگی همت مشغول دیدار ایشان بودم- الحمد لله علی ذلک ونماز
فی الزوال چهار رکعت بیک سلام بعد زوال آفتاب قبل از ظهر الطول قرأت بهتر وکسی که جذبهٔ او مقدم بر
سلوک او باشد مجذوب سالک ست وعکس آن سالک مجذوب این هر دو بزرگ صلاحیت ارشاد
دارند اول اولست ودوم دوم ودر طریقهٔ حضرات ما اول معمول ست واز مجذوب فقط وسالک فقط تکمیل
مقصود ست که کمال ندارند وتکمیل فرع کمال ست اصلاح انشاء عمدهٔ مطلبی نیست- بیاران حلقه سلام
رسانیده می شود جواب این خط نوشتم- بسم الله الرحمن الرحیم برای هر مطلب وهر مرض نوشته باشند
بنیت مخصوص المرض که این کلمه جامع خیرات ست رابطه باعث توجه این طرف وباعث ترقی
در نفی وفنا ست- نوشتن مکاتیب این نابکار چه احتیاج از سلف بس ست واگر نیت صالحه دران باشد
اجازت ست واهل را باید نمود نه نااهل را- من منح الجهال علماً فقد اضاعه ومن منع المستوجبین فقد ظلم-
با هر کس بقدر حوصلهٔ او وطلب او سخن باید کرد والا اسرار که ودایع است اگر بدست نااهل افتد
اگر نفهمد قائل را بدنام کند واگر بفهمد منسوب بخود میکند شما تجربه ندارید- اصلاح دیباچهٔ آن
بروقتی دیگر موقوف ماند والسلام علیکم-

مکاتبه (۱۰)

دوستدار دوستان سلّمکم الله تعالی سبحانه- بعد سلام رقعه شما رسید فرحت بخشید شما بنام حضرت
امام زین العابدین مسمّی هستید نام پسر موافق آن باشد محمد باقر یا محمد جعفر واگر بنام جد خود عبد الله
مختار اید- جواب مطلب دوم آنست که هرچه بتدریج شود بقا دارد مصرع بچهل سال شود پخته
کاسهٔ چینی: معهذا هر امر موقوف بروقتی ست سوای آن کدام روز ست که شما را ترقی نمیشود شکر نعمت
سبب زیادة آنست وحال شما کم از استعداد شما نیست مصرع نکته دانی سهل باشد قدردانی مشکل ست:
علاوه مذکور آنست که ما را نسبت بشما تخلی نیست حرص در علم محمود ست والسلام علیکم وعلی من لدیکم-

مکاتبه (۱۱)

السلام علیکم وعلی اخیکم وعلی من لدیکم- هر که در انجا از شما ارادت طریقهٔ علیه میکند کائناً من کان اورا

بگوئید بعد از ان اینجا بیائید اگر اجازت هم خواهند این هم خواهد شد۔

مکاتبہ (۱۲)

محبّ الفقرا اخوی فی اللہ سلامت از آفات باشند۔ رقعۂ شریفه رسید و خورسند ساخت بعد صوری هم مقدرست چون فواید طریقه میسرست شکر بجا باید آورد و امیدوار مزید باید بود۔ وانچه در واقعه دیدند بظهور پیوست مشعر از استعداد ست که رویای صالحه جزئیست از نبوت شکر باید کرد که بخیر بگذشت و دران ترقیات نصیب شود که در پشاور فقیر را آزاری روی داد ممتد و مشتد بعد صحت حضرت فرمودند که ملا عبد السلام با و شما در میدان مرض اسپ تاختیم شما که جوان بودید مشعر تصدیع دادند و با پیریم ما را اینقدر بس ست و این مرض شما کار بیست ساله سلوک شما کرد فهمه اثم حمدا له وانچه نوشتند که ازین بنده کدام جنابت بظهور آمده بود که بر حقیقت این امر آگاه ساخته متنبه سازند۔ عزیز من در قرآنست الصابرین والصادقین والقانتین والمنفقین والمستغفرین بالاسحار امام زاهدی در تفسیر زاهدی تعجب کرده که این جماعت را که باین صفات موصوف اند چه حاجت استغفارست و در پیش حضرات جامی تعجب نیست که ترقی ایشان بنسبت بملایکه بهمین معاصی ست که توبه کنند۔ و نادم شود و بر توبه و ندامت درجات قرب که مترتب شود که ملایکه را ازان نصیب نیست که با معاصی کار ندارند و نتایج آنهم نیابند و چون ملایکه ازین آگاه نبودند گفتند که۔ اتجعل فیها من یفسد فیها ویسفک الدماء وحق تعالی در جواب گفت انی اعلم ما لا تعلمون و چون کلمۂ اعلم ما لا تعلمون مفید استمرارست تا ابد الآبدین شرافت انسان در بهشت جاودان جدید بر ملائکه ظهور کنند و ملائکه می بینند حق تعالی ایشا نرا برو منعی آفریده که تا قیامت درجات و تا ابد الآبدین یابد پیغامبر خدا صلی اللہ علیه وآله وسلم در یکروز مجلس قریب صد بار استغفار میکردند وازین بزرگتر چه گناه از انسان ست که۔ وُجُودُكَ ذَنْبٌ لَا يُقَاسُ بِهِ ذَنْبٌ وحکمت درین ست که خدای تعالی منزه است و بنده حادث واز عدم مخرج ــه سیه رو دنی ز ممکن در دو عالم جدا هرگز نشد والله اعلم۔ که حق تعالی بیکار نیست در رحمت دایم بازست و بنده همیشه محتاج پس دوام استغفار ضرورست و صحبت نصیب شود۔ و درین جزء زمان وجود آن برادر غنیمت ست مصدر فیض عالمی شوند اگر چه همه اهل روزگار قدر آن ندانند که دنیا دار الحجاب ست که دوستان از دشمنان ممتاز نیستند و نصیحت آنست والمستریحون فی ذکر الله یضع الذکر عنهم اثقالهم فیاتون یوم القیمة خفافا و متابعت سنت۔

کیفیت استغراق حضرت آخون صاحب (۲۰)	حضرت آخون صاحب همیشه در ذات حق محو می ماندند و استغراق

برایشان چندان غالب بود که اکثر اوقات از اکثر یاران می پرسیدند که شما از کجا ئید و نام شما چیست
حاضران وقت ازین حالت سخت متعجب میشدند و متحیر می ماندند شیخ شرف الدین محمد زاہد میگوید که یاد دارم
که روزی حاکم شهر شخصی را بدعوی قتل حکم قصاص کرد و فرمود که قاتل را بمحکمه برند۔ اگر قتل او موجب شرع
شریف درست باشد بچبوتره کوتوالی برده گردن بزنند والا خیر۔ مدعیان بر قتل او اصرار داشتند
غرض که ہنگامۂ عظیم برپا شده بود۔ من این روز بشوق شرف ملازمت بدولتخانۂ حضرت آخونصاحب
رفته بودم در انجا یاران و برادران جمع بودند۔ وہمین مقال شهر بود خبر معتبر از نتیجۂ آن نرسیده بود۔
اتفاق حضار مجلس برین شد که الحال حضرت آخون صاحب از محکمه مے آیند از جناب ممدوح حقیقت واقعی
معلوم خواهد شد و همه در انتظار تشریف آوری حضرت بودند۔ چون حضرت تشریف آوردند و نشستند
محمد ابراهیم و میان عبدالکریم برادران ایشان از ایشان حقیقت آن مقدمه دریافت کردند تا دو سه
سوال آنجناب هیچ جواب ندادند آنها ساکت شدند بعد از ان آنجناب فرمودند که بخدائی که مرا آفریده مرا
ازین مذکورات هیچ خبری نیست که چه شد و چه نشد۔ اکبر صاحب نواسۂ آخونصاحب میگفتند۔ که بعد از
وفات آخون صاحب روزی پیش ملا محمد وقائی مفتی مرحوم رفته بودم بر سبیل تذکره احوال استغراق
حضرت آخون صاحب گفتند که در یک محکمه مقدمۂ سترگ و مباحث عالیه بود۔ و گفتگو و شور در محکمه بسیار شد
بعد از ان که مقدمۂ مذکور فیصل شد ارباب عدالت همه برخاستند و از محکمه رفتند شیخ الاسلام همچنان نشسته
ماندند چند بار دست بر زانوی ایشان زدم تا که از حالت استغراق برآیند چنانچه بعد از ان که از حالت استغراق
افاقه شد گفتند که همه رفتند الحال ما هم میرویم۔

ونیز اکبر صاحب میگفتند که اکثر اوقات در طعام چاشت حضرت آخون صاحب دیر میشد والده ام برای
تقاضا و طلب ایشان مرا میفرستادند که برای خوردن طعام زود بیارند۔ که دیر شد اکثر جناب ممدوح
بہ لیت و لعل میگذرانیدند تا آنکه نماز ظهر هم از مسجد گزارده می آمدند بعض اوقات برای تقاضا که می آمدم اکثر
بسبب غلبۂ حال جواب میدادند که چه هنوز من طعام نخورده ام۔ از خوردن و ناخوردن طعام هم خبر
نداشتند احوال ایشان چه در سفر و چه در حضر و چه در خانه و چه در شهر برین منوال بود۔

بعض مریدان حضرت بیان کردند که ما برائے زیارت حضرت آخون صاحب از راه دور و دراز می آمدیم
واتفاقاً ایشان در انوقت در محکمه می بودند از افراط اشتیاق برای دیدار ایشان در محکمه میرفتیم
که از دور دیدار کنیم ما در انجا هم ایشانرا مستغرق حال خود میدیدیم۔

(۲۱)

بیان اثر توجه حضرت آخون صاحب نسبت شاه محمود صاحب رحمه الله | شاه محمود صاحب رحمه الله که از خلفای حضرت

آخون صاحب بودند در رسالهٔ خود حسب ذیل می نگارند۔
کیفیت توجه خدام عالیجناب مولانا و مرشدنا و ہادینا محبوب یزدان قطب زمان سید عبد السلام قدس سرہ نسبت فقیر انیست کہ این فقیر سراسر تقصیر از صغر سین شوق صحبت سراسر سعادت اہل اللہ داشتہ کو بکو و در بدر میگردید و از ہر جا کہ بوئی بمشام میرسید بے اختیار خود را دران محفل میرسانید شدہ شدہ در خدمت یک صاحب رسید کہ طریقهٔ ایشان یسوی بود و لیل و نہار مشغول بجہر میبودند چونکہ فقیر ذوق طرق طریقهٔ علیهٔ نقشبندیہ میداشت و دران طریقهٔ علیہ جہر بالکل مفقود ست لہذا وسوسہ و خطرہ بر خاطر خطور میکرد لاجرم از خدمت ایشان بہرہ برنداشتم و در خود اصلا اثری از صفائی و تزکیہ ندیدم ازین معنی بسیار دل تنگ شدہ و بجان آمدہ متفکر و محزون می بودم کہ جدهٔ والدهٔ معظمہ کہ ازین طریقهٔ علیہ نقشبندیہ بہرہ داشت و شب و روز در یاد آلہی میگزرانید۔ بر حال این فقیر مطلع گردیدہ فرمودند با چرا دلگیر ہستند و غم و اندوہ میگزرانند۔ فقیر حقیقت و رو داد تمام و کمال در خدمت ایشان ظاہر نمودہ نیک واقف شدہ فرمودند اگر میخواہید کہ ازین طایفهٔ مقدسہ شریفہ بہرہ مند شوند و مشرف گردند۔ درین زمان از شہر کشمیر بہ یقین من حضرت آخون ملا عبد السلام قدس سرہ بودہ اند۔ و مثل و مانند او درین طریقهٔ علیہ کم کسی میباشد یقین ست کہ اگر در خدمت ملازمان ایشان برسید محظوظ خواہید شد درینباب سعی بلیغ نمایند شاید کہ حق سبحانہ جل شانہ بوساطت ایشان ہدایت نماید چون براین ماجرا مطلع شدم۔ عاشق و دیوانہ و منقاد حضرت ایشان گردیدم و در پی سراغ ایشان بی آرام میبودم و وسیلهٔ میخواستم بہزار تردد وسیلہ بہم رسانیدہ خود را از خدمت شریف ایشان مشرف گردانیدم۔ در مجلس اول ہمین فرمودند کہ پسر نام شما چیست و بکدام کار مشغول ہستند و بکجا سکونت دارند فقیر در جواب حضرت ایشان انچہ راست بود۔ اظہار نمودہ چون نام شریف جد بزرگوار فقیر قدس سرہ معلوم شد بسیار بسیار التفات نمودند و عنایات و تفضلات مبذول نمودند اندران اثنا فقیر ما فی الضمیر خود معروض داشت۔ فرمودند کہ در طریق ما استخارہ مقدم ست از یک روز تا ہفت روز ہر چند فقیر موقوف بر استخارہ نگذاشتہ بود و اظہار اعتقاد خود ظاہر نمود قبول نداشتند۔ و فرمودند کہ امشب استخارہ نمائید ہر چہ رو میدہد فردا صبح درینجا بیائید و اظہار بکنید۔ چون فقیر بشب استخارہ نمود دید کہ گویا حلقهٔ آراستہ اند و صاحبان مراقبہ کردہ درمیان ایشان چو ماہ چہاردہم حضرت ایشان نشستہ سر مبارک برداشتند و نجادمی فرمودند۔ کہ محمود شاہ را درمیان حلقہ بنشانید چون تنگی بسیار بود خادم گفت کہ در حلقہ جائی نیست عقب بنشینید این سخن مفہوم نمودہ خود برخاستند و فقیر را درمیان حلقہ نشانیدند و مراقبہ فرمودند چون صبح شد فقیر خوش و خرّم در خدمت ایشان آمدہ تمام

رو یای شب ظاهر نمود - فرمودند که از درگاه اقدس شما را قبول نمودند و شکر حضرت حق تعالی جلشانہ بجا آرید
و بعد نماز عشا حاضر شوید که ما شما را داخل طریقۂ نقشبندیہ علیہ مینمایم - حسب الامر چنان کرده شد چون بوقت نماز
عشا حاضر شدم داخل طریقہ نمودند بوقوف قلبی مشغول ساختند - بکرم حضرت حق سبحانہ فی الفور قلب
جاری شد و ذوق محبت بیحد رو داد دو روز برین نگذشته بود که فرمودند که محمود استعداد شما بلند ست
بجمعیت باطنی خواهید رسید فقیر آنچه لوازمۂ آداب بود بجا آورد و بلطیفۂ روح سرفراز ساختند برین چند روز
گذشت بعد ازان بلطیفۂ سر مسرور گردانیده بعد ازان بعد چند روز فرمودند که ذکر بحبس کرده باشید
فقیر چند روز عمل نمود کشایشها دید - چون قاعدۂ حضرت ایشان آن بود که یوم پنجشنبه و یوم دوشنبه
حلقۂ ختم حضرات مینمودند و ہمہ محبان و مخلصان حاضر می شدند - روزی پنجشنبہ بود - بعد ختم حضرت
طرف فقیر متوجه شدند فقیر را حالتی خاص روی داد و دید که سقف خانہ شق شد و حضرت سرور کائنات
علیہ الصلوۃ والسلام فرود آمدند و جناب سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم جائیکہ حضرت ایشان می نشستند تشریف
فرما شدند و صحابۂ کبار و حضرات چهار دہ خانوادۂ عظام نیز حاضر شدند و حلقہ کرده نشستند و حضرت ایشان
از جای خود برخاسته متصل فقیر نشستند عرض کہ جد فقیر مغفرت پناہ رضوان دستگاه جناب حضرت آخون
ملا محمد نازک صاحب قدس اللہ سرہ برخاسته عرض کردند - کہ این فرزند امیدوار خلعت ست جناب سرور کائنات
علیہ الصلوۃ والسلام قبول نموده ملازمی را فرمودند که صندوقچہ کہ دران خلعتها ست بیارید - خادم حسب الامر
عالی فی الفور صندوقچہ چناری حاضر نموده از میان آن ردائی سفید برآورده بطرف قطب عالم غوث الاعظم
مرہم دلهای دردمندان حضرت شاہ نقشبند مشکل کشا رضی اللہ تعالی عنہ دادا ایشان بحضرت جد بزرگوار
فقیر سپردند ایشان مصحوب بابا محمد معروف نبیرۂ خود نزد حضرت آخون صاحب فرستاده فرمودند که شاه
محمود را بپوشانید ایشان آن ردای مبارک گرفته در خدمت حضرت سرور کائنات علیہ الصلوۃ والسلام
آوردند و بپیش نظر مبارک آن حضرت فقیر را از سرتا پا پوشانیدند - و ہمہ حضرات مبارکباد نمودند - الحمد للہ
رب العالمین چون فقیر را فاقت آمد سر از مراقبہ برداشت و حضرت ایشان نیز سر از مراقبہ برداشتہ در حجره
رفتند از درون دروازه را زنجیر دادند - فقیر عقب ایشان رفته حلقۂ دروازه زد فرمودند که کیستید فقیر نام
خود بر زبان آورد گفتند که بروید حقیقت معلوم ست چون فقیر خوش بسیار بود - چیزے نادیده دید و دولت
بے پایان یافت دست بردار نشد تا آنکہ حضرت زنجیر وا کردند و فقیر را درون حجره طلبیدند - فقیر واقعۂ خود
اظهار نمود فرمودند کہ مبارکباد شما را کہ دولتی یافتند بروید بکس نگوئید بعد ازان فقیر تا مدت درانحالت
بود گاہی بیهوشی دست میداد و گاہی هوش لیکن در مراقبہ در مجلس شریف آن سرور عالم علیہ الصلوۃ والسلام

میرسیدم و مشرف بدیدار پر انوار میشدم و کشف قبور نیز دست داده بود۔ در هر مقبرۂ متبرکہ میرفتم و بالمواجہا ایشانرا میدیدم۔ و حالتی میگذشت کہ قلم نمی تواند نوشت تا اینکہ بدیوانگی کشیدم و مدتی دیوانہ ماندم چنان از خود رفتہ کہ اصلا ہوش دنیا نداشتم بہ اکل و شرب ہم نمی پرداختم حتی کہ آشنایان دست بردار شدہ بودند و توقع افاقت نداشتند تا کہ غرۂ ماہ رمضان المبارک المعظم شد حضرت ایشان کسی را بخانہ فقیر فرستادند و فرمودند کہ محمود شاہ را اینجا بفرستند۔ کہ درین ماہ پیش ما باشد فقیر قبول نمودہ و فقیر را بخدمت حضرت ایشان فرستادند و فقیر پیش حضرت ایشان رسید آن شب شب قدر بود۔ و ہمہ یاران حاضر بودند حضرت ایشان بہ فقیر فرمودند کہ بطرف ما خالی بہ نشینید در آنحالت خاص روداد دید کہ گویا یک حویلی از یک لخت جواہر ساختہ بالہای مروارید دران آویزان کردہ اند و دران حویلی صرف فقیر بود و در دل میگذشت کہ این حویلی از حویلی ہای مثل بہشت ست و فقیر را عنایت نمودند درین فکر بود کہ دو شخص بدشکل و مہیب پیدا شدند و فقیر را گرفتار ساختند و چندان سختی نمودند کہ دست از جان برداشت دران اثنا حضرت ایشان حاضر شدند و آن دو کس را فرمودند کہ اینرا پسر دست بردار شوید آنہا قبول نکردند در تصدیعہ افزودند۔ بعد از ان مجبور شدہ خود را عوض فقیر در پیش آن دو کس گذاشتند و فقیر را رخصت کنانیدند و گفتند کہ زود بخانہ خود بروید فقیر دوان دوان از انجا بیرون آمدہ در شالی زار رسید و دید کہ حضرت ایشان ہم از عقب تشریف شریف می آرند و فقیر را میفرمایند کہ زود بخانہ ام خلاص شدہ آمدیم چون فقیر را افاقت رسید و سر از مراقبہ برداشت حضرت ایشان ہم سر از مراقبہ برداشتند فقیر خواست کہ حقیقت واقعۂ خود را بعرض رساند جناب ایشان سبقت نمودہ فرمودند کہ مبارک باد و ہم یاران را فرمودند کہ محمود شاہ را مبارک باد نمایند۔ غرض از ان شب فقیر آہستہ آہستہ از دیوانگی بہوش آمدہ بصحت پیوست بعد از ان احوال خود بہ رنگ غفلت مشاہدہ میکرد و اصلا آگہی در خود نمیدید۔ اینمعنی بجناب حضرت ایشان عرض نمود فرمودند کہ سہ مقام ست معلوم الکیف۔ و مجہول الکیف۔ و معدوم الکیف و از ہر سہ عالی تر مقام معدوم الکیف ست شما را این مقام دست دادہ است شکر الٰہی بجا آرند و توجہ بہ نوعیکہ بودہ است ہست خاطر جمع دارید بر فقیر از ین قسم چیزہا ہزاران ہزار گذشت از ان دو حرفی بقلم آمد۔

(۲۴) در خدمت آخون صاحب مشرف شدن شیخ شرف الدین محمد زنگیر از زیارت سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم

شیخ شرف الدین زنگیر بیان میکند کہ وقتیکہ حضرت آخون صاحب در حویلی محلہ گوجوارہ سکونت میداشتند بتاریخ دوازدہم ربیع الاول کہ عرس مبارک حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم میشد ارادہ کردم کہ در خدمت حضرت بروم و نیز شیخ محمد باد کاؤسی ہمین خیال در خدمت حاضر شدند بعد از نماز عشا کہ از مسجد آمدند حضرت آخون صاحب فرمودند کہ ما پیر یم ما را طاقت نشستن نیست شما ہا خواہند بہ نشینند و بشغل باطنی مشغول باشند

ایشان دراز کشیدند پایان قریب پاهای ایشان نشستیم و یک پای مبارک عابد کاوسی بر زانوی خود گرفتند و پای دیگر ایشان فقیر بر زانوی خود گرفت و پاهای ایشان میمالیدیم و بشغل خود مشغول بودیم تا آنکه نصف شب گذشت محمد عابد کاوسی بفقیر گفت که شما درخواست نسبت فیض این شب از حضرت کنند من گفتم که شما بگوئید ایشان تکرار کردند و گفتند که بر شما مهربان ترند شما بگوئید در همین مکالمه بودیم بفحوای دلش بیدار چشمش در سکر خواب فرمودند که چه مکالمه دارید از شغل غفلت نه کنید باز بخواب رفتند بعد یک گهڑے باز همین مذکور باهم شد باز فرمودند که چه مکالمه دارید دور رود در حجرهٔ مکان گوچاره مشغول شغل باطنی باشید فقیر گفت آرزوی فیض ست فرمودند که از شب چه قدر گذشته باشد گفتم که نصف شبی گذشته باشد فرمودند که بروید و تجدید وضو بکنید و بمواجهه نشینید۔ فقیر سراسیمه برخاسته تجدید وضو نموده نماز تهجد ادا کرده متوجه بمواجهه نشست که درین اثنا معاینه نمود که پهلوی راست حجره از طرف قبله شق شده جناب رسالت پناه صلی الله علیه وسلم بالباس فاخره تشریف می آرند و زیاده از نصف حجره برابر فقیر رسیدند بملاحظهٔ این واقعه هیبت و دهشت بر فقیر مستولی شد و بیهوش گردید۔

(۲۳) ذکر واقعه که از ان از اهل خدمت باطنی بودن حضرت آخونصاحب پیدا است

محمد شاه صاحب که همشیره زادهٔ حاجی عبد السلام صاحب قدس سره که همعصر حضرت آخون صاحب قدس سره بودند۔ فرمودند که عبد الستار میر پدر رضاعی من بودند۔ از حضرت آخون صاحب عقیدت میداشتند و در خدمت حضرت ممدوح شب و روز حاضر می ماندند و شب و روز خدمت گزاری میکردند روزی من نزد عبد الستار میر رفتم و بدین وجه از زیارت حضرت آخون صاحب هم مشرف شدم۔ درین اثنا دیدم که صاحبی رسیدند و آخون صاحب ایشان را به نیم قامت تعظیم دادند و ایشان پیش روی آخون صاحب نشستند و باهم آهسته آهسته گفتگو کردند۔ بعد چند گهڑی چون مرخص میشدند او شان و آخون صاحب گریه نمودند۔ و بوقت رخصت هم آخون صاحب به نیم قیام تعظیم کردند۔ من بمشاهدهٔ این احوال متعجب شدم و پرسیدم که این چه واقعه بود فرمودند که این عزیز از اهل خدمت بودند الحال ازین عالم میروند برای وداع و رخصت آمده بودند۔ ازین وجه تعظیم و تکریم اوشان کردم۔ از ان روز معلوم شد که حضرت آخونصاحب قدس سره هم از اهل خدمت بودند۔ اهل خدمت پیش اهل خدمت برای وداع و رخصت آمده بود۔

(۲۴) بمقام بعید از کشمیر از بلای برف مهلک بر آوردن آخونصاحب چند کس را به تصرف باطنی

عبد الصبور صاحب مرید حضرت بیان کردند که سالے در ایام زمستان از جمون بکشمیر مے آمدیم و چند کس دیگر همراه بودند۔ و خواجه عبد الوهاب هم همراه بودند۔ چون بمنزل پانچال رسیدیم معلوم شد که برف و باد بسیار است و از خوف برف مهلک کسی قصد عبور نمیکرد و همه پس پا بودند۔ اتفاقاً من پیش قدمے نمودم همینکه بر سر کوه

رسیدیم باد بشدت برخاست برف مہلک باریدن گرفت راہ عبور مسدود وشدت تاریکی در چشمہای مایان افتاد۔ ویقین شدکہ از ہلاکت نجات نیست ودرہمان حالت یاس پیرو مرشد خود آخونصاحب را بخاطر آوردم ومدد ایشان خواستم دران اثنا دیدم کہ ایشان تشریف آوروند وچند گام پیش من رفتن گرفتند عقب ایشان من رفتن آغاز نہادم وعقب من خواجہ عبدالوہاب ومسافران دیگر میرفتند وبر مایان ہیچ اثر برف وہوا نمیشد تا آنکہ بنشیب وپستی کوہ رسیدیم۔ واز تاریکی خلاص یافتیم وراہ نمودار شد وحضرت از نظر غایب شدند۔ ومایان از آفت عظیم نجات یافتیم۔

(۲۵) واقعہ سلام گفتہ فرستادن حضرت عمرؓ وحضرت ابی بکر الصدیق رضی اللہ عنہم بہ آخونصاحب وایشانرا برادر خود خواندن | بابا محمد سعید رحمۃ اللہ علیہ بیان میکنند کہ در اربعین نشستہ بودم شبی درواقعہ دیدم کہ مکان کلان بہفت طبقہ است۔ بر طبقۂ بالا جناب سرور کائنات تشریف فرما اند۔ ودو بزرگ طرف راست ودو بزرگ طرف چپ نشستہ اند۔ بزرگی کہ طرف راست بودند بمن گفتند کہ ملا عبدالسلام را سلام من بگوئید چونکہ من آنوقت ملا عبدالسلام رانمی شناختم لہذا مرتبۂ دوم فرمودند کہ ملا عبدالسلام کہ بمحلہ گوجارہ می مانند وکیل بادشاہ اند او شان برادر من اند شما سلام من برسانند۔ بزرگ دوم کہ بطرف راست بودند فرمودند کہ ملا عبدالسلام کہ در محلہ گوجارہ می مانند برادر من اند شما سلام من برسانند۔ مگر باوجود این تاکیدات تامدتی اتفاق رفتن بخدمت جناب آخون صاحب نشد من بعد رفتہ ہمہ حال واقعہ بیان کردم گفتند کہ آنحضرت کہ بشما اولا ارشاد فرمودند حضرت عمر ابن الخطاب رضی اللہ تعالیٰ عنہ بودند وآنحضرت کہ بار دیگر ارشاد فرمودند حضرت ابوبکر الصدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ بودند۔

(۲۶) مشرف شدن شخصی بزیارت حضرت سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم بتوجہ آخون صاحب | درویشی معمر از فرزندان سید حاجی مراد بیان کرد کہ من بعد جستجوے بسیار از حضرت آخون صاحب بیعت کردم۔ بعد پانزدہ سال درخواست دیدار جمال مبارک سرور کائنات نمودم۔ حضرت ممدوح مرا تعلیم حصول این سعادت فرمودند۔ چون متوجہ شدم یک مرتبہ سر مبارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ظاہر شد بمجرد مشاہدہ این امر بزرگ بے اختیار شدہ از زبان من برآمد کہ حضرت سلامت سر مبارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ظاہر شد فرمودند کہ ہرگاہ سر مبارک آنحضرت ظاہر شدہ بود جسم مبارک ہم ظاہر می شد۔ اضطراب چہ بود۔

(۲۷) واقعۂ ضیافت آخون صاحب بہ بارگاہ حضرت سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم | شاہ عبدالسلام صاحب رحمہ اللہ کہ صاحب باطن بودند از پیرو مرشد خود شیخ شرف الدین محمد زگیر بیان کردند کہ

شب در واقعه یک باغ دیدم که هر چهار طرف آن جوها بودند دیدم شخصی از طرف خانه رسید پرسیدم که این
باغ کیست گفت این باغ پیغمبر خداست گفتم ایشان کجا هستند گفت در همین حویلی و همین جا ضیافت
ملا عبد السلام کرده اند گفتم آخون صاحب کجا هستند گفت ایشان هم درهمین جا هستند گفتم پیر من
حضرت صاحب کجا هستند گفت اوشان هم همین جا اند فرمود تو هم همین جا برو گفتم چگونه بروم که مرا اذن
و اجازت نیست مبادا ناراض شوند باز گفتم که شمارا چه قرب ست فرمودند که من سلمان فارسی ام در
مهمانان نام ترا هم نوشته ام چنانچه خود فهرست برآوردند و نمودند و گفتند که این اسم تو هم درج ست
پس همراه ایشان درخانه رفتم دیدم که جناب سرور کائنات صلی الله علیه وسلم تشریف فرما هستند هر چهار
طرف صحابه گرداگرد نشسته اند سلام عرض کردم جواب دادند بعد ازان بطرف حضرت آخون صاحب و شما هم
سلام کردم حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمودند بنشین بموجب ارشاد بجائی در پهلوی شما نشستم شما گفتند
که کجا بودے گفتم درین باغ در آمده بودم۔ حضرت سلمان فارسی مرا درینجا آوردند گفتند خوب شد گفتم حضرت
صدیق اکبر کیستند مرا نمائید حضرت آخون صاحب و شما باشاره نمودند پیش جناب ممدوح رفتم۔ بعد مصافحه
بانامده بجای خود نشستم درین اثنا خوانها آوردند و نزد هر کسے خوانی بردند۔ در هر خوان پنج پنج پیالهٔ
کلان بودند در هر پیاله شربت بود و هر یک پیاله به پنج رنگ بود۔ همه شربت خوردند من نیز خوردم
بعد ازان خوانها برداشته سفره چیدند۔ بعد ازان بعد فراغ طعام برخاستم و رخصت گرفتم۔ حضرت پیغمبر
صلی الله علیه وسلم از آخون صاحب نسبت فقیر چیزی فرمودند و آخون صاحب آن امر از شما ظاهر نمودند
شما بمن گفتند۔ بعد هوش آن امر فراموش نمودم۔ شیخ شرف الدین گفتند شمارا مبارک ست بشما را تسلی دادند۔

(۲۸) واقعهٔ کشف حضرت آخون صاحب در طی مسافت

محمد سنی عرف ملک که فرزند آتون دختران حضرت آخون صاحب بود بیان کرد
که بارش بسیار شد راه آمد و رفت دیهات بند شد مردمان برائے دیدن
سیلاب میرفتند حضرت بمن فرمودند که برخیز هم برای دیدن سیلاب میرویم هرگاه که بر پل اشرف کدل
رسیدم راه از طغیانی آب مسدود بود۔ حضرت بطرف من نگاه کرده فرمودند که چشمان خود را
به بند۔ بند کردم باز فرمودند که چشم واکن چون واکردم حضرت و خود را در زمین پائین باغ بهشت یافتم
از مشاهدهٔ این حال براندام من رعشه افتاد۔ چونکه از هر طرف سیلاب عظیم بود۔ و صداهای مهیب
مسموع میشدند نمیدانم واقعی آن صداهای چه بود۔ مگر خیال میکنم۔ که آن صداهای افتادن مکانها بود
بر من سخت آثار خوف پیدا شدند۔ حضرت فرمودند که مترس بطرف قبله متوجه بنشین و بشغل باطنی خود
مشغول باش در سه گهڑی بدین نمط آنجا نشستم باز فرمودند که اگر میخواهی که ازینجا برویم باز چشمان

غود پوش بموجب امر ایشان چشمان خود بند کردم باز فرمودند که وا کن چون وا کردم براه مرور موضع کندرپور که طرف عیدگاه است خود را یافتم ایشان پیش پیش نقیر طرف عیدگاه میرفتند چون نظر بر عیدگاه افتاد آن هم پر از آب بود۔ چون متصل درختان چنار رسیدم دیدم که بالای درختی از چنار شخصی ست که بدست خود اشاره مینماید که از همان طرفی که آمدید۔ واپس بروید راه مسدود ست۔ از مشاهدۀ این واقعه حضرت فرمودند۔ که چشمان را بپوش چشمان را پوشیدم باز فرمودند که وا کن چون وا کردم۔ دیدم که بسر راه محله مزدره که این طرف عیدگاه است رسیدیم۔ از انجا آهسته آهسته همراه حضرت بخانه آمدم۔

(۲۹)
بعد وفات حضرت آخون صاحب دیدن محمد رجب حضرت را بحالت حیات و گفتگو از ایشان

شیخ شرف الدین محمد زرگیر می نگارند که محمد رجب که از مخلصان خالص العقیدت حضرت آخون صاحب ست و از مدتی حوالهٔ فقیر کرده بودند پیش از چندین سال آمد رفت میکرد و بعد ارتحال حضرت هم باز رجوع بعاصی کرده و گفت که بخاطرم گذشته بود که باستانهٔ حضرت مخدوم بروم۔ شب در واقعه دیدم که گویا بیرون مقبرہ حضرت خود که راه مرور آستانهٔ حضرت مخدوم ست رسیده ام شما هم از همان راه از آستانه مراجعت کردید گفتم کجا بودید گفتند در آستانه بودم شما هم بروید بعد از ان حضرت آخون صاحب را هم دیدم فرمودند که ما در آستانهٔ حضرت مخدوم بودیم شما هم بروید که شما را هم می طلبند و خود درون مقبرۂ خود رفتند درهمان اثنا بیدار شدم قصد کرده بودم که بروز جمعه بر آستانهٔ حضرت آخون صاحب برای فاتحه بروم اتفاق نشد امروز یوم دوشنبه است علی الصباح بر آستانهٔ حضرت رفتم بیرون حجره بدستور استاده شروع بفاتحه نمودم۔ بگوشم آواز آمد که از راه درون بیا از راه درون رفتم چون اندرون در آمدم از خود رفتم و دیدم که سراپرده ایست چون پرده برداشتم حضرت آخون صاحب را نشسته دیدم۔ سلام کردم۔ جواب دادند۔ و بعد از ان اشارت و بشارت نسبت رفتن پیش محمد ابراهیم پدر من نمودند و فرمودند که در انجا رفتن خوب است و نیز ارشاد شد که هرچه از جناب حضرت مخدوم می طلبی ما شما را بجاے حضرت مخدوم هستیم لیکن چونکه ما ازین عالم رحلت نمودیم لهذا الحال از یاران ما شما۔ آن خواهید یافت مشار الیه که طالب صادق ست تسلیم کرد و تعمیل نمود۔

(۳۰)
بتصرف حضرت آخون صاحب مرکبه که غرق می شد از ان بر آمد

عبد الله صاحب بیان میکردند که روزے حضرت آخون صاحب نشسته بودند حجام اصلاح موے سر و میکرد که یکایک بر ایشان

حالت دیگر طاری شد و فرمودند که بگزار و برخاسته در حجره رفتند در حجره ببستند و تا ساعتی درون حجره
نشستند بعد ازان در وا کرده برآمدند دیدم که بسیار پر عرق بودند۔ در پشت ایشان دو جا زخم
بود که ازان خون جاری بود۔ بعد معالجه آن باز اصلاح تمام کنانیدند۔ همه ها ازین واقعه سخت متحیر
شدند۔ لیکن جرأت هیچ کس نشد که از حضرت ماجرای آن بپرسد من این واقعه را بقید تاریخ و روز و وقت
قلمبند کردم۔ تا که اگر گاهی موقعه شود از کیفیت این واقعه اطلاع شود۔ بعد چندی اندرون یکسال شخصی
از سوداگران حاضر شد۔ و اقدام حضرت بوسید و چند کیسه ها پر از زر نذر گزرانید۔ و عرض کرد بتوجه حضرت
معه مال از هلاکت نجات یافتم حسب وعده این نذر حاضر ست حضرت قبول فرمودند۔ بعد ازان چندی
او نشسته ماند و مختلف گفتگو کرده اجازت خواست و رفت۔ روزی از و مرا اتفاق ملاقات افتاد
و من از و پرسیدم که این چه واقعه بود که شما میگفتند که بتوجه حضرت از هلاکت نجات یافتم و حسب وعده نذر
حاضر ست او گفت که من از راه بحر قلزم در مرکب با اموال تجارتی بغرض تجارت به ممالک مختلفه رفته بودم چون
این اموال در ممالک مختلفه فروخت نموده مختلف اموال آن ممالک بوقت واپسی می آوردم در راه مرکب من
در بحر قلزم بوجه طوفان درمیان دو سر کوهی افتاد و قریب بود که از تلاطم امواج پاره پاره شود و ما همه هم
اموال غرق شویم۔ چونکه من مرید حضرت بودم دل خود سوی حضرت متوجه کردم۔ و عرض نمودم که این وقت
توجه حضرت ست بتوجه مرا ازین مهلکه به نجات رسانند و اگر ازین بلا معه مال سلامت برسم۔ چندان که
مال دارم عشر آن نذر خواهم گذرانید۔ لمحهٔ چند برین نه گذشته بود۔ که کسی از پائین مرکب را برداشته
از درمیان هر دو سرهای کوه برآورده در آب روان کرد۔ و از تلاطم امواج آینده گزندی بمرکب و
راکبان نه رسید۔ تا آنکه بکناره رسیدیم۔ و سفر بحری باختتام رسید پس حسب وعده زر عشر قیمت
مال حاضر نموده نذر گذرانیدم۔ چون تاریخ و روز و وقت این واقعه دریافت کردم او گفت که در
یادداشت خود نوشته ام شمارا خواهم نمود۔ بعد ازان روزی در بیاض خود یادداشتی که نوشته بود بمن نمود
من نوشته گذاشتم چون بتاریخ و روز و وقت آن واقعه مقابله نمودم۔ که حضرت در حجره دربسته نشسته بودند۔
و چون از حجره برآمده بودند بر پشت دو زخم داشتند یکی برآمد و تحقق شد که آن روز حضرت بدین
ضرورت دربسته نشسته بودند و در برآوردن مرکب زخم خورده بودند۔

(۱۳۴) واقعهٔ فریاد درخت نزد آخونصاحب و تنبیه باغبان

شاه محمد حلیم درویش بیان کردند۔ حضرت آخون صاحب روزی یکی را از فقرای
خود نزد باغبان خود فرستاده و او را طلبیده فرمودند که شاخ درخت کیلاس که فلان
متصل درخت بادام بود۔ چرا بی وجه شکستی و از خدا نترسیدی او انکار کرد و قسمها خورد فرمودند که درخت

پیش ما نالش کرده است و شخصی را فرستادند که اصل حال دریافت کند چون آن شخص رفته تحقیق کرد ثابت شد که فی الواقع باغبان شاخ آن درخت شکسته بود۔

(۳۲) واقعه متعلقه علم آخون صاحب بر خطورات خواطر

بابا محمد صدیق خلف بابا محمد رفیع همدانی بیان کردند که مهمی در پیش داشتم برای طلب دعا بخدمت آخون صاحب رفتم تا دیر نشستم غلبه گرسنگی شد خواستم که بخانه واپس روم بمجرد خطور این خطره فرمودند۔ که طعام موجود است اما سر دست گفتم که مرا بخانه رفتن ضرور است و از حضرت رخصت شده بخانه رسیدم چون بار دیگر رفتم نیز گرسنه شدم فرمودند که نان خانگی و پاره شکر بطریق فتوح رسیده است و موجود است و بپیش من آوردند و بتاکید خورانیدند۔ و پاره خود هم تناول فرمودند۔ و هنگام مرض اخیر آخون صاحب بخواب گفتم که از مدتی برای زیارت آخون صاحب نرفته ام۔ رفتن ضرور است در همان خواب دیدم که عزیزے گفت که جنید وقت بیمار است و ازین عالم خواهد رفت برو و از زیارت ایشان مشرف شو برخاستم و بزیارت ایشان شرف حاصل نمودم و باز گاهی ترک زیارت نکردم۔

(۳۳) واقعه متعلقه کشف حضرت آخون صاحب

شیخ رحمت الله بیان کردند که روزی برای قلم و روشنائی ببازار رفتم و از انجا بزیارت جناب آخون صاحب آمدم دیدم که دو فقیر سایل که بشرارت معروف بودند نسبت جناب چیزی ناشایستگی گفتند چون چیزے حاضر نبود سایلان به بدزبانی پیش آمدند در خاطرم آمد که این فلوس که برای قلم و روشنائی است بدهم الا بدون اجازت مبادرت کردن نتوانستم ناگاه بمن خطاب فرمودند که در جیب شما یک پیسه که برای قلم و مداد هست بدهند تفکر چیست آنها کی دست بردار خواهند شد بی آرام خواهند کرد زود دادم و روزیکه برای بیعت رفته بودم۔ هرچه برای نذر برده بودم مخفی زیر مصلا نهاده بودم جناب را از مکاشفه معلوم شد و به اکبر شاه صاحب نبیرهٔ خود فرمودند که از زیر مصلا زر نذر بردارید۔ شیخ مذکور نیز بیان کردند که وزیرے مصلے نایب جاگیر بجهة طلب شدت نمود و در دل فقیر گذشت که ایشان را باین همه عداوت حال تعرض این چنین بی ادبان چیست۔ سر از استغراق برداشته باین فقیر خطاب کردند که پیش من بیا۔ قریب زانوی جناب رفتم فرمودند که ترا با مور ما چه کار در کارهای ما از آینده دخل نداده باشند۔

(۳۴) واقعه متعلقه قوت باطنی آخون صاحب

شرف الدین محمد زرگر بیان کردند که در ایام اعتکاف پسر صراف را از اهل محله بخواهش او و برای تلقین اسلام بخدمت حضرت آخون صاحب آوردند۔ حضرت او را مشرف باسلام کرده نامش شیخ رسول داشته در حلقه نشانیده توجه دادند معاً قلب او بلکه قلب تمامی اشخاص که موجود بودند جاری شد۔

(۳۵) واقعات متعلقه تصرف حضرت آخون صاحب در اعانت مریدان بقوت باطنی

بی بی سوده علیها الرحمه بنت عزیز بیگ کلان

مریدان حضرت آخون صاحب بود بیان کرد که دختری از آشنایان من بیمار شده قریب بمرگ رسیده بود۔ برای عیادت او رفتم۔ والدین او مرا مرید حضرت آخون صاحب دانسته تعظیم کردند و بخانهٔ خود داشتند۔ چون بوقت شب دران مکان خواب کردم۔ خواب های مهیب دیدم تصرف بلای بیمار مرا تنگ کرد۔ درهمان اثناء آخونصاحب را مشاهده کردم۔ که میفرمایند چه میکنی گفتم حیران ام که تصرف بلای بیمار مرا بتنگ آورده است فرمودند خیرست غم مخور سورهٔ اخلاص بخوان۔ سورهٔ اخلاص خواندم۔ مرتبهٔ دوم باز همان طور دیدم مرتبهٔ سوم بصورت و شکل طفل خرد سال نمود گرفتمش هر دو دست بحلق وی زدم۔ واو را کشتم۔ بعظمت سورهٔ اخلاص و بمدد حضرت آخون صاحب ازان مهلکه نجات یافتم۔ و بیمار را نیز همانوقت صحت شد۔

و نیز بیان کرد که دختر دیگر اشد بیمار شد و من برای عیادت او رفتم مادر و پدرش مرا نگذاشت در انجا مانده بخواب رفتم دیدم که چهار افعی متوجه بیمار اند جرأت دفعیهٔ احدی نداشتم۔ حیران بودم که حضرت آخونصاحب تشریف آوردند و فرمودند که سوده چه میکنی گفتم حیرانم که باین بیمار افعی متوجه اند و میخواهند که بکشند فرمودند که اسم اعظم بخوان و بر و آنها را بکش۔ بفرمودهٔ ایشان همت پیدا شد و باسم اعظم مشغول شدم و رفتم و کشتم۔ از مشاهدهٔ این حال افعی سومین راه سوراخی گرفت۔ و افعی چهارم راه بیرون گرفته گریخت۔ ببرکت اسم اعظم و بمدد حضرت آخونصاحب من از شر آنها و بیمار از بیماری نجات یافت افعی چهارم که گریخته بود بخانه ام رفته بر زنی که در خانهٔ من بود و بر دخترم متصرف شد هر دو بیهوش شدند۔ درویشی در همسایه بود او دریافته بخانه ام رسیده بود و ظایف مشغول شد که تصرف آن رفت و هر دو بهوش آمدند۔ و نیز بی بی سوده علیها الرحمه بیان کرد که بدیهه خود دوکان بقالی میکردم۔ مردمان دیهه از دست مقدم ظالم بجان آمده بودند بمن گفتند که شما مقدمی دیهه قبول کرده ازین ظلم مایان را خلاصی دهید حسب مشوره بابا عبدالوهاب قبول کردم و زمینی گرفته کشت و کار نمودم۔ بعد چندی بیمار شده تا بمرگ رسیدم۔ و دو روز تنفس هم نماند و جسم همه سرد شد و مردمان مرا مرده پنداشتند بعد ازان دیدم که از آسمان نردبانی فرود آمد۔ و حضرت آخون صاحب ازان فرود آمدند چند پایه باقی بود که عصا بطرز خطیب بدست گرفته بطرف من فرمودند که سوده بی بی خیر دارید گفتم آزار دارم گفتند که خیرست مقام تشویش نیست برخیز و خود بهر طور که فرود آمده بودند باز بهمان نردبان بآسمان رفتند و من از بیخودی هوشیار شدم خود را چاق و تندرست یافتم۔

واقعه (۳۶) متعلق اثر توجه باطنی آخون صاحب | بابا محمد صالح بیان کرد بخانه ام دختری تولد شد حضرت آخون صاحب تشریف آورده انگشت شهادت بر قلبش نهاده توجه دادند۔ ازانوقت تا حال که بعمر هجده سالگی رسیده است قلبش باسم ذات بدستور آب دریا جاری ست الحال

آن دختر در نکاح محمد شاه است او هم همین نقل کرد که تلبش بهمان نمط جاریست۔

واقعات متعلقه کشف حضرت آخون صاحب (۳۷)	شیخ محمد عابد کاؤسی که خلیفهٔ اول حضرت آخون صاحب بودند میفرمایند که محمد جعفر دو مرتبه از من گفت که به پشاور برای دریافت صحت مرزا جمیل بیگ خواهم رفت شما نیز

رفاقت کنید انکار کردم۔ روز دیگر که بخدمت حضرت آخون صاحب رسیدم جناب محمد جعفر را مخاطب ساخته فرمودند که اگر به پشاور میروند سیر خواهد شد و صحبت مرزا جمیل بیگ هم بسیار خوب است و نیز بیان فرمود کرد معنی شعر مولانا روم۔

علم حق در علم صوفی گم شود	این سخن کے باور مردم شود

گفتگوئی داشتم روز دیگر در دل خطره گذشت که معنی این بیت از حضرت استفسار کنم در اثنا آنکه فقیر را مکرر این خطره بے آرام ساخت روی مبارک بجانب عاصی کرده فرمودند که یکے را معنی بیت باید گفت دیگرے را چنین و چنان فقیر را ازین مکاشفه اندیشه شد۔ خطره از دل دور کرده متوجه مراقبه شدم

واقعه تصرف حضرت آخون صاحب بنسبت سلب مرض (۳۸)	خواجه معز الله کاؤسی بیان کردند که حضرت فقیر را نائب جاگیر قاضی القضات جناب خواجه ملامرادالدین خان صاحب که برادر اکبر حضرت بودند به سه صد روپیه تنخواه مقرر

نموده بهمراهی فقیر بخانه نواب ابوالبرکات خان تشریف بردند و درخواستی درباب معافی مبلغ مذکور خود نوشته نواب درخلوت بود اطلاع کردم حضرت را طلبید بعد از ملاقات درخواست بدست نواب صاحب دادند بعد مطالعه نواب گفت که حضرت اول علاج مرض من فرمایند و بعد از ان کار حضرت خواهم کرد۔ از چند روز دست راست من بیکار شده و بالکل از حس و حرکت رفته است حتی که برابر سر برای جواب سلام هم نمی جنبد۔ حضرت دست خود را بالای دست نواب صاحب گذاشته سر بمراقبه انداخته متوجه برداشتن مرض ایشان شدند تقریب یک گهڑی گذشته بود که بعد آن همین که بازوی خود از بازوی نواب صاحب جدا کردند نواب سه بار سلام بهمان دست از زمین برداشته بجناب ایشان نمود و به همین ساعت به محمد موسلے تحصیلدار که در علاقهٔ او شان جاگیر بود طلبانیده خود عرضی ایشان حواله فرمود که مبلغ سه صد روپیه معاف باید کرد هرچند مشار الیه عرض کرد که عالمی خواهد شنید و درخواست خواهد کرد که ما را هم معاف کنند نواب صاحب فرمودند که نمی بینی ایشان اینوقت مرا زنده کردند دست بیکار شده را بحال خود آوردند و درضای ایشان باید کرد۔

پیشین گوئی حضرت آخون صاحب (۳۹) عثمان صاحب بیان کردند که میر محمد مقیم هیچکس از فقرا اعتقاد نسبت شخصی و ظهور آن حسب فرمودهٔ حضرت نداشتند مگر از یک و نیم کس یک آخون صاحب و نیم حاجے

عبدالسلام صاحب در نسبت آخون صاحب گفتند کہ مرا افلاس بسیار بود تقاضاے چند ہزار درم جاگیر بر من بود از حضرت آخون صاحب احوال خود عرض کردم ارشاد فرمودند تا دولت دنیا و عقبیٰ میسر شود بعد از ہر نماز سہ صد و سیزدہ مرتبہ خواہ پانصد مرتبہ اسم یا وہاب ہمیشہ وظیفہ خواندہ باشند۔ ہیچگاہ این وظیفہ را از دست ندہند میر صاحب چنین کردند۔ بعد چندے بعہدۂ پیشکاری فایز شدند و شہید شدہ دولت عقبیٰ ہم یافتند۔

(۴۰) شفای بیمار بہ تصرف حضرت آخون صاحب

عثمان شاہ صاحب بیان کردند کہ میر فقیر اللہ فرزند میر محمد مقیم صاحب بیمار شدند و قریب المرگ گردید۔ میر صاحب ہزار روپیہ نذر خدا قبول کردند و برای تعویذ بخدمت آخون صاحب مرا فرستادند۔ بخدمت حضرت رسیدہ درخواست تعویذ کردم فرمودند کہ میر صاحب بگویند کہ انچہ نذر قبول کردہ اند بزودی ادا سازند ہمین تعویذ است۔ میر صاحب فوراً نذر ادا کردند فرزند فوراً صحت یافت۔

(۴۱) واقعہ متعلقہ کشف حضرت آخون صاحب

خواجہ محمد زمان عرف زہگیر مرید حضرات سہروردیہ بودند بیان کردند کہ میلان طرف نقشبندیہ داشتند۔ دران وقت خواجہ محمد آفتاب صاحب در اہل نقشبندیہ مشہور بودند مگر از او شان من اعتقاد نداشتم۔ محمد اسلم تعریف و توصیف حضرت آخون صاحب پیر و مرشد کردند بنابر آن دل من ہم بطرف ایشان رغبت کرد در ہمان ایام شبی در واقعہ دیدم کہ حضرت شاہ نقشبندیہ بصورت شاہ جمال تلندر کہ زندہ بودند در دیوانخانہ تشریف میدارند ہمہ مریدان حضرت و من ہم مودب نشستہ ام از من فرمودند کہ بخانہ خواجہ محمد آفتاب خواہم رفت من بہمرکابی ایشان رفتم درین اثنا بیدار شدم و از بے اعتقادی خود از خواجہ محمد آفتاب صاحب استغفار نمودم۔ و بخدمت حضرت آخون صاحب رفتم از محمد اسلم عموی من حالم و نامم پرسیدہ طرف یاران خود متوجہ شدہ تمامی واقعات خواب بعینہ ارشاد فرمودند و لبدۂ تلقین فرمودہ بحلقۂ خود آوردند۔

(۴۲) واقعہ متعلقہ کشف حضرت آخون صاحب

خواجہ محمد ابراہیم بیان کردند کہ از مدت دراز آرزومند ملاقات آخون صاحب بودم روزی معرفت شیخ احسن اللہ ملازمت حاصل شد اہل مجلس استدعای دعا نمودند جناب دست برداشتہ دعا فرمودند بدل من خطرہ گذشت کہ اگر برائے من ہم دعای خیر کنند خدای تعالیٰ بتوسل ایشان فضلے کند بمجرد این خطرہ طرف فقیر متوجہ شدہ خود بخود بحق من دعا فرمودند۔

(۴۳) واقعہ متعلقہ کشف حضرت نسبت نیامدن عبداللہ خان شاہ کاسے بکشمیر

خواجہ محمد اکرم بیان کردند کہ مرتبہ بودم خبر رسیدن عبداللہ خان شاہ کاسے ظالم شنیدہ مع خواجہ عنایت اللہ وزیر

بخدمت حضرت آخون صاحب رسیدم و ارادۂ فرار خود مع وابستگان ظاهر نموده مشوره طلب کردم ارشاد فرمودند که آنچه من خواهم گفت بفهم شما نخواهد آمد هرگاه که بسیار پرسیدم فرمودند که آنچه درخرچ کشتی وغیره کردن میخواهند نذر خدای تعالی کنند۔ خاری در پای شما نخواهد خلید۔ وعبداللہ خان این مرتبه نخواهد رسید من بخیال نیاوردم۔ ومع قبایل کشتی کرده فرار شدم۔ عبدالستار پیر که خدمت گزار حضرت بود حضرت از وقریب بنصف شب فرمودند که رسیدن شاه کاسی درشهر موقوف شد۔ این مرتبه نخواهد رسید وفرمودند که این سرا کسی نباید گفت چنانچه شاه کاسی درمظفرآباد رسیده بسبب مقابله خواجه ابوالحسن خان شکست خورده از ان سو که آمده بود گریخت۔

(۴۴) بتوجه حضرت آخونصاحب اززیارت حضرت مخدوم مشرف شدن شخصے — عادل شاه بیان کردند که مراسختی پیش آمده بود در آستانهٔ حضرت حسن مخدوم رفته ختم میخواندم روزی اتفاق ملازمت حضرت آخون صاحب شد۔ حال خواندن ختم دریافته فرمودند که زیارت حضرت مخدوم صاحب شدیا نه گفتم نه فرمودند که امروز ختم نخوانند وخاموش نشسته باشند زیارت خواهد شد آنچنان کردم بتوجه جناب آخونصاحب زیارت حضرت مخدوم صاحب شد۔

(۴۵) واقعه متعلقه تاثیر توجه حضرت آخونصاحب — شیخ شرف الدین محمد زهگیر بیان میکنند که روزی محمد رفیع سوداگر از کاشغر باچند اشخاص دیگر بخدمت حضرت آخون صاحب حاضر شده بود منجمله همراهیانش یک مغل بخاری بود که توجه حضرت آخون صاحب در واثر کرد بوقت شب باز رسید چون دروازهٔ مسجد مسدود بود درشب تاریک وریخ نشسته ماند وبخیال بے ادبی دروازه وانکنانید چونکه آن شب بست وهفتم رمضان بود حضرت مع تمامی یاران درین شب بیدار بودند۔ ناگاه دروازهٔ مسجد واشد۔ مغل اندرون مسجد آمد حضرت فرمودند که شما این وقت درشب تاریک چه طور آمدید۔ حال ارادت خود بیان نمود وحال دل خود اظهار نموده مرید حضرت شد بعد ازان محمد رفیع باجمیع یاران ازشرف بیعت حضرت مشرف شدند۔

(۴۶) واقعه زنده شدن مرغ مرده بتوجه حضرت آخون صاحب — اکبر شاه صاحب نبیرهٔ حضرت آخون صاحب بیان کردند که اززبان خواجه خیرالله صاحب عرف مح که خویش صاحبزادی خرد حضرت آخونصاحب بودند شنیدم که میگفتند اهلیهٔ فقیر خرد سال بود ومرغان خانگی بسیار داشت روزے گربه مرغی را چنان پنجه زد که رودهای او از شکم بیرون آمدند۔ اهلیهٔ من گریستن آغاز کرد هرچند دلاسا میدادند تسلے نمیشد ومرغ بیجان گردید۔ درین اثنا حضرت آخون صاحب ازبیرون آمدند چون اضطراب

او بغایت دیدند فرمودند که مرغ پیش من بیارند - آوردند در هر دو دست خود گرفته متوجه او شدند بعد ساعتی بر زمین گذاشته رها کردند چنان صحیح و سالم شد که رفتن آغاز کرد - اثرے ازان وزخمی بر وجود وی باقی نماند -

واقعہ سلامتے حاملہ از مہلکہ حبس ولادت بتوجہ حضرت

اکبر شاہ صاحب نبیرۂ حضرت آخون صاحب زبانی والدۂ خود یعنی صاحبزادہ حضرت آخون صاحب بیان میکنند که بزمانهٔ ولادت صبیه بوجه حبس ولادت برائے تعویذ مرضعہ خود را بخدمت حضرت فرستادم - ارشاد فرمودند که حاجت تعویذ نیست مطلب حاصل شد - فی الحقیقت من ازان مہلکہ پیش از رسیدنش مخلصے یافتہ بودم -

مطلع شدن حضرت آخون صاحب بر خطرہ خواجہ عبدالرسول وجواب گفتن آن -

خواجہ رسول عرف اکسیر بیان کردند که روزے بخدمت آخون صاحب نشستہ بودم که خطی بفرزندان خود نوشتہ برای لفافہ بفقیر دادند چون خواندم نوشتہ بودند که درزش اینطریقہ انیقہ بسیار باید کرد وبہ بادشاہان وبادشاہزادگان وامرا وامرازادگان باید رسانید ازین معنی در دل فقیر خطرہ پیدا شد که ارادۂ حضرت آخون صاحب همینست که بادشاہان وبادشاہزادگان را داخل مریدان نمایند لفافہ خط تیار کردہ - پیش حضرت نہادم - حضرت بطرف دیگر شخص متوجہ شدہ جواب خطرہ ام این دادند که متقدمین از صحبت بادشاہان وامرا اجتناب میکردند وصحبت ایشان سم قاتل میدانستند مگر متاخرین این را جایز دانسته اند بدین نظر که ہر چند بادشاہان بصحبت درویشان درویش نمی شوند الا از برکت صحبت ایشان از ظلم باز مے مانند وطرف انصاف متوجہ مے شوند -

پیشین گوئی حضرت آخون صاحب در رہائی محبوس بتوجہ حضرت

شیخ نوراللہ کشمیری که مرید حضرت آخون صاحب بود بیان کرد که در عہد حکومت نواب افراسیاب بیگ خان پسر او علی رضا بیگ ظالم اظلم بود و وی مسمی ہدایت اللہ خالوی مرا بہ تہمت ناحقہ در حبس کردہ بانواع عذاب معذب ساختہ آخر ہزار روپیہ جرمانہ گرفتہ از قید رہا کرد خواستم که بعیادت وی بروم وبہمین نیت از مسکن خود روانہ شدم در راہ شوق زیارت خواجہ دامنگیر حال شد اولاً بخدمت خواجہ رفتم بعد دو ساعت رخصت گرفتم رخصت عنایت نکردند وفرمودند که جائیکہ قصد رفتن داشید درانجا رفتن صلاح وقت نیست بخانۂ خود بروید آخر ہی دہلی گفتہ روانہ شدم وبخانۂ ہدایت اللہ رسیدم بمجرد رسیدن کوتوال شہر در رسید وباز دیگر ہدایت اللہ

را با متعلقانش محبوس کرده ببرد۔ و مرا هم یکی از متعلقانش تصور دیده مقید ساخت چون به محبس رسیدم برنافهمیدگی خود نفرین‌ها کردم و پناه بحضرت خواجه بردم۔ بعد چند ساعت دیدم که محافظان محبس از حفاظت من غافل اند فرصت وقت غنیمت انگاشته از انجا برآمدم۔ واحدی پرسان حال من نشد و بتوجه خواجه از ان بلای ناگهانی رهائی یافتم۔

(۵۰) پیشین گوئی حضرت آخون صاحب نسبت سخی بابا۔ محمد ابراهیم صاحب داماد سخی بابا که سرگروه مجاوران خانقاه حضرت امیر کبیر میر سید علی همدانی رحمه الله است بیان کرد که عنایت الله خان شهید صوبه‌دار کشمیر سخی بابا را قید کرد و من بسبب قرابت که با اهل خانهٔ حضرت آخون صاحب داشتم۔ از خانه و نیز از خود استدعای دعای خلاصی او کنانیدم و کردم شبی بعد نماز تهجد ارشاد فرمودند که آقای سخی بابا یعنی حضرت امیر کبیر سید علی همدانی از و رنجیده اند بدینوجه راه سفارش مسدود است کسی را قدرت و طاقت سفارش نیست۔ بدینوجه خلاصی او ممکن نیست چنانچه بعد اندک زمان نواب موصوف مشارالیه را باپسرش بقتل رسانید۔

(۵۱) تعبیر خواب محمد طاهر که حضرت آخون صاحب ارشاد فرمودند۔ شیخ محمد طاهر صاحب بیان می کنند که من شبی خواب دیدم که عزیزی میگوید که شما در آخر روز خواهند مرد۔ از حضرت آخون صاحب تعبیر خواب متوحش پرسیدم فرمودند خوب دیدی آخر روز مردن تمام عمر گذرانیدن است الحمدلله که فرمودهٔ ایشان بظهور آمد تا حال بعمر شصت و پنج سال ام و معلوم نیست که عمرم تا کجا است۔

(۵۲) پیشین گوئی حضرت آخون صاحب بنسبت موت شخصی۔ خواجه محمد عارف عرف میان بیان میکنند که من و برادرمن عبدالخالق بعمر یازده و دوازده سالگی مبتلای مرض چیچک شدیم خواجه محمد سخی خالوی ما بحضور حضرت آخون صاحب رفته دو تعویذ گرفتند بعد از ان دو تعویذ دیگر برای حبیب الله و حفیظ الله دو فرزندان دیگر خواستند۔ حضرت فرمودند که اول برای فرزندان خود چرا نگرفته بودی دو تعویذ دیگر نوشته داده فرمودند که ازین چهار یکی خواهد مرد چنانچه حفیظ الله انتقال کرد۔

(۵۳) اثر نظر جلالت اثر حضرت آخون صاحب بر ملازم صوبه‌دار کشمیر بابا محمد صدیق صاحب کشمیری بیان کردند که روزی حضرت آخون صاحب حسب درخواست و التجای بنده در باغ من تشریف فرما شدند۔ شخصی قباپوش از ملازمان صوبه‌دار کشمیر از بیشتر در باغ در آمده بی اجازت بالای درخت توت رفته توت میخورد حضرت از من پرسیدند که این شخص کیست۔ عرض کردم که نمیدانم همچنین مردمان بغلبه می آیند و بی اجازت بالای درختها رفته میوه هم میخورند و نقصان شاخهای درختان هم میکنند باستماع این سخن خواجه به نظر

تیر سوی او نگریست فی الحال آن شخص از درخت بر زمین افتاد و بیهوش گردید بحالیتکه هیچ دقیقه از مردنش باقی نماند چون چنین حال دیدم بتضرع و زاری پیش آمدم بماز خوف و هراس صوبه دار کشمیر لرزه بر اندام من افتاد پس حضرت خود برخاسته چند قطرهٔ شربت نبات در دهان وی انداختند و بتوجه حضرت باز جان در قالب او عود کرد و بهوش آمد و من او را بخانهٔ او رسانیدم۔

(۵۴)

واقعه متعلقه کاملیت حضرت آخون صاحب از اولیای زمانهٔ خود بزبانی روح حضرت شیخ نورالدین صاحب قدس سره که از اولیای کرام اند۔

میان شعبان بیان کردند که مدتے بتلاش مرشد کامل ماندم روزی برای همین مطلب بر آستانهٔ حضرت شیخ نورالدین صاحب رفتم و چنین گرسنه نشستم دیدم که حضرت شیخ نورالدین صاحب تشریف آورده فرمودند که الحال در کشمیر مثل آخون ملا عبدالسلام صاحب وکیل بادشاه اسلام دیگر کاملے نیست پیش او برو و استفاده کن و سلام ما برسان و بگو که بروز دوشنبه و پنجشنبه ختم همه حضرات میکنی ختم ما چرا نمیکنی علی الصباح افتان و خیزان بخدمت حضرت آخون صاحب رسیده ازین واقعه اطلاع دادم و بیعت نمودم و جناب آخون صاحب ازان روز ختم شیخ موصوف هم جاری فرمودند

(۵۵)

واقعه متعلقه کشف حضرت آخون صاحب۔

اکبر شاه صاحب نبیرهٔ حضرت بیان می کنند که عطاء الله که از مریدان حضرت بود بیان کرد که روزی نزد هندوی از هنود کشمیر بضرورت کاری رفته بودم و وی چند نان بازاری برای من حاضر آورد و من حواله آدم خود کردم و ازانجا بر آمده حاضر خدمت حضرت شدم دیدم که سایلی بینوا شور نای می نوازد و حضرت را خوش نمی آید پس بمن فرمودند که مرا از دست این شخص خلاصی ده و چند نانی که همراه شما است حواله کنید۔ فی الفور تعمیل حکم نمودم۔

(۵۶)

از توجه حضرت آخون صاحب مرض مزمن خواجه محمد سخی بطرفة العین رفع شد۔

خواجه محمد وفا که از مریدان حضرت آخون صاحب است بیان کرد که من و خواجه سخی عرف میان در خدمت حضرت آخون صاحب رفتیم مشار الیه از مدت مدید به آزار شکم چنان مبتلا بود که هیچ چیز از قسم طعام و شراب او را هضم نمیشد من از حضرت عرض کردم و برای شفا توجه آنحضرت خواستم ایشان طعام چاشت بیرون طلب فرموده با ما هر دو یکسان تناول فرمودند و مایان را خورانیدند۔ ازان وقت مرض خواجه محمد سخی رفت و چنان مرض او بصحت مبدل گردید۔ که گویا گاهی مرض نشده بود۔

(۵۷)

بتصرف حضرت آخون صاحب عبدالوهاب خوش نویس گردید۔

عبدالوهاب صاحب بیان میکنند بعمر چهارده سالگی مرید حضرت شده بودم۔ برای سلام عید الضحی بعد سوم همین روز رسیدم جناب اندرون خانه تشریف آورده دستهٔ قلم و پاره گوشت عنایت فرمودند و ازان قلمها یکی درخواست و دانستم که خوشنویس خواهم شد چنانچه

از انوقت ایشان بود چندے خوشنویس گردیدم ۔

(۵۸) تصرف حضرت آخونصاحب نسبت تعمیر مقبرہ ۔

اکبر شاہ صاحب بیان میکنند که برائے شکست وریخت مقبرہ نجار را طلب کردم عذرانا ایشان نمودہ نیامد ۔ همینکه بدرگاہ رسیدہ ملول نشستم دیدم که نجار افتان وخیزان رسید پرسیدم که حال چیست ۔ تعظیمات از حد بجا آوردہ گفت بعد انکار حضرت آخون صاحب تشریف آوردند ازین واقعه رعشه براندام من افتاد حاضر شدم چنانچه مکان شکسته را بزودی درست کرد ۔ واجرت هم کم گرفت ۔

(۵۹) پیشین گوئے حضرت آخون صاحب نسبت موت بیماری

فضیلت پناہ ملا عطاء الله مفتی خلف ملا لطف الله مفتی بن ملا محمد اشرف مفتے شهید بیان میکنند که والد فقیر ملا لطف الله بیمار بودند چهل روز نی خورد و خواب بربستر افتادہ بودند حضرت آخون صاحب برای عیادت رسیدہ هر دو دست مبارک خود بر سرش گذاشتند درد سر بالکل رفع شد حضرت آخون صاحب آنجا سه گهڑی خواب کردند بعد آن فرمودند ۔ که ملا لطف الله ازین عالم خواهد رفت دعاء مغفرت او وتعزیت حاضران کردہ تشریف بردند ملا لطف الله بعد رفتن سفر آخرت نمودند ۔

(۶۰) تصرف حضرت آخون صاحب نسبت مریضے وصحت او ۔

اکبر شاہ صاحب بیان میکنند که خواجه رحمت الله ظاهر نمود که از زمانه دراز بمرض سنگ مثانه مبتلا بودم همیشه در معالجه اطبا کوشیدم مگر هیچ فایده نیافتم چون از علاج اطبا مایوس شدم بخدمت حضرت آخون صاحب رسیدم حضرت تعویذی وا دند آنرا بوقت خواب شسته خوردم ۔ اول خواب آمد بعد آن بیدار شدہ چون بول کردم غلوله بمقدار سر انگشت خنصر برآمد پس بعد بیهوشی بهوش آمدم ازانوقت چنان صحت کلی یافتم که گویا گاهی درین مرض مبتلا نشدہ بودم ۔ غلوله به اطبا نمودم وحال گفتم بالاتفاق اطبا گفتند که ما پایان هیچ فهمیدن نمیتوانم ۔ از طب فهم این چنین معاملات ناممکن است ۔

(۶۱) رفع جنون محمد اسحاق شاعر بتوجه حضرت آخون صاحب ۔

محمد اسحاق شاعر بیان کرد که مرا دیوانگی وجنون در عالم جوانی شد والدہ ام استخارہ کردند معلوم شد که از دعای عبد السلام صاحب رحمه الله به خواهد شد پس مرا پیش عبد السلام صاحب رحمه الله در دلیش بردند مگر تا مدت دراز هیچ فایده نشد باز مادرم استخارہ کردند جواب یافتند که ملا عبد السلام صاحب آنکه وکیل بادشاہ اسلام اند ۔ پیش اوشان ببرند چنانچه مرا پیش حضرت بردند وبتوجه حضرت مرا جنون رفع شد بعد ازان ما همه از بیعت حضرت مشرف شدیم ۔

(۶۲) واقعۂ کشف خواجہ شرف اللہ زبانی غلام شاہ بوقت مراقبۂ حضرت آخون صاحب وقبل از اظہار وبیان آن زبانی حضرت۔

غلام شاہ صاحب درویش بیان کردند کہ خواجہ شرف اللہ فرزند خواجہ لطف اللہ کہ از مریدان حضرت آخون صاحب بود بیان کرد کہ روزی بخدمت آخون صاحب رفتم ایشان تنہا در مراقبہ بودند من بمتابعت شریعت سر بمراقبہ انداختہ دران نشستم درین اثنا، حالت خاص مرا دست داد دیدم کہ سہ مسند فرش گسترده اند بر یکی حضرت آخون صاحب بر دویمی دو بزرگ عظیم الشان نشستہ اند ناگہان شخصی از در درآمد۔ ودر خواست تعویذ نمود بزرگی کہ بر مسند نشستہ بودند از حضرت آخون صاحب فرمودند کہ باین عزیز تعویذ نوشتہ بدہند حسب الارشاد ایشان تعویذ نوشتہ زیر زانوی مبارک خود گذاشتند چون درانحالت افاقت شد حضرت ہم سر از مراقبہ برداشتند من ہم چشم کشودم حضرت قبل ازانکہ من چیزی بگویم فرمودند آن تعویذ اینست وبدست راست خود نمودند وفرمودند کہ بر طرف راست من جناب حضرت شاہ نقشبند رحمہ اللہ تشریف میداشتند وبر مسند دیگر جناب پیر ومرشد من تشریف فرما بودند۔ شما چرا راہ سلوک اختیار نمیکنند۔

(۶۳) واقعہ متعلقہ کشف حضرت آخون صاحب

یاد داشتی کہ نزد قاضی محمود صاحب قلمی شیخ محمد کاوسی است دران شیخ مذکور می نگارند کہ بتاریخ ۱۴ ربیع الاول ۱۲۵۷ھ حضرت آخون صاحب ملا محمد حسن صاحب را عملی از اعمال باطنی تعلیم فرمودند فقیر آن شنیده بدل خود خطره کرد کہ این عمل حضرت از مرشد خود آموختہ باشند بمجرد این خطره روی مبارک طرف فقیر کرده فرمودند کہ این در نکات الاسرار دیده بودیم واز حضرت مرشد خود گاہی نشنیده ام

(۶۴) واقعہ متعلقہ کشف حضرت آخون صاحب

سردار بیگ صاحب بیان می کنند کہ روزی با رفیقی کہ از ملازمان صوبہ دار کشمیر بود۔ وطلب صادق میداشت بخدمت حضرت آخون صاحب رفتیم درانجا دیدیم کہ ہمہ بزرگان حلقہ کرده با حضرت در مراقبہ نشستہ اند از بس منفعل شدم کہ در مجلس چنین بزرگان این شخص را چرا آوردم۔ خواستم کہ آہستہ آہستہ بروم کہ درین اثنا حضرت سر خود از مراقبہ برداشتہ فرمودند کہ خوب کردید کہ این شخص را آوردید۔

(۶۵) واقعہ متعلقہ کشف حضرت آخون صاحب

میر عبد الغفور بیان کردند کہ روزی من وحیدر بابا کہ مرید حضرت بود شب درخدمت حضرت ماندیم۔ بعد نماز عشا حضرت بتلاوت قرآن مجید مشغول شدند دیدم کہ حضرت تکرار الفاظ در قرائت میکنند۔ بدل خود گفتم کہ کلام اللہ ضبط ندارند ازین جہت تکرار الفاظ میکنند و دراصل حضرت اقرار بودند بہر قرائتی ہر یک حرف میخواندند وتکرار میکردند من واقف نبودم۔ بمجرد این خطره بطرف من دیدند وفرمودند کہ این چنین نیست کہ شما را خطره شده باز بتلاوت مشغول شدند۔ حیدر بابا از من حال پرسید ومرا از حال قرائت حضرت آگاه ساخت۔

(۶۶)

زن عقیم بتوجہ حضرت آخونصاحب دو پسر زاد

شیخ محمد صابر کہ از فرزندان شیخ عبدالغنی ابن شیخ عبدالسلام است بیان میکنند کہ مادر ما چون عقیم بود و فرزند نمیشد۔ روزی پدرم از حضرت آخون صاحب تعویذی خواست فرمودند کہ دو سیب بیارید دو سیب آورد حضرت بران دم فرموده دادند ہر دو سیب مادرم خورد دران سال ببرکت ہمان دو سیب من و اسداللہ ہر دو برادر توام متولد شدیم ہرگاہ بحالت بلوغ رسیدیم۔ بخدمت ایشان میرفتیم بسبب استغراق روزی پرسیدند کیستند و کجا میباشند و نام شما چیست برادر صاحب حضرت میان عبدالکریم عرض کردند۔ کہ محمد صابر و اسداللہ اند کہ بسبب ہای آنجناب متولد شده اند۔

(۶۷)

بتوجہ حضرت آخون صاحب انا آوندی تا دوازده سال غلہ از وناشہ یکدانہ برآمد۔

اکبر شاہ صاحب بیان میکنند کہ قادر میر ملازم میر عنایت اللہ بیان میکردند کہ روزے میر عنایت اللہ صاحب دعوت حضرت کردند حضرت تشریف آوردند بعد الفراغ۔ بوقت قیلولہ چون حضرت دراز کشیدند من قریب رفتہ مگس رانی آغاز کردم۔ دران میان در دل من محبت و ارادتی ظاہر گشت عرض کردم کہ خانہ بنده را بقدوم میمنت لزوم مشرف فرمایند قبول نموده تشریف آوردند۔ اہل خانہ فقیر از حضرت دعای مزید برکت کرد فرمودند کہ از جنس غلہ در خانہ چیزے ہست عرض کرد کہ یک آوند پر از برنج سفید است فرمودند بیارید آورد حضرت نظر فیض اثر خود بران آوند کردند و ارشاد فرمودند کہ سر این را محکم ببندد و مخرج آن از زیر آوند بگذارد ازان مخرج ہر روز بقدر حاجت برآورده باش انشاء اللہ تعالی کم نخواہد شد پس او ہمچنان کرد و تا دوازده سال ازان آوند خرچ نمود ہیچ کم نشد۔ روزی از راه تعجب سرپوش آوند برداشت دید کہ تمام ظرف خالی است و دانہ از برنج موجود نیست و از حرکت خود پشیمان شد۔

(۶۸)

صحت آسیب زده بتوجہ حضرت آخون صاحب۔

عبدالعظیم صاحب عہده دار محکمہ قضا بیان میکنند کہ در زمانہ طفولیت من بدرد زانو مبتلا بودم پدرم بخدمت حضرت آخون صاحب برد حضرت فرمودند کہ محمد مسلم برای چہ آمدید عرض کرد بر حضور روشن است پس مرا نزد خود نشانیدند و پدر مارا فرمودند کہ بیرون نشینند و شخصی را اندرون آمدن ندہند و متوجہ بسوی بنده شدند۔ دران اثنا یک شخص پُر ہیبت پیدا شد و بطرف ایشان بعجز و زاری گفت کہ حضرت من ہم نفس میدارم کجا روم فرمودند۔ چیزے میدہم بشرطیکہ ازین پسر دست بردار شوی گفت قبول کردم و از نظر غایب شد۔ پس حضرت بہ پدرم فرمودند کہ صدقہ بطور بدل صحت این پسر بدہند تا کہ صحت شود گفت چہ باید داد فرمودند کہ یک گاؤ و یک گوسفند پختہ بمساکین تقسیم کنند او قبول کرد بنده را فرمودند۔ برخیز گفتم ہیچ قوت فرمودند

قوت است برخیز معًا برخاستم و آهسته آهسته روانه شدم و اثری ازان درد باقی نماند۔

(۶۹) حضرت آخون صاحب بعد وفات بذریعه محمود شاه به خلیفه خود پیامی دادند

محمود شاه که بهیرهٔ حضرت آخون ملا نازک نقشبندی بود بیان کرد که در سنه ۱۱۰۳ھ همراه عبدالصبور برای تجارت بقصبهٔ جمون میرفتم۔ شبی عبدالصبور بیان کرد که امشب عجیب واقعه دیدم که ما و شما قصد زیارت درویشی داریم که باغ حضرت آخون صاحب در راه اوست گفتم که اگر ازان راه برویم۔ مبادا حضرت دروازه واکرده پرسند که کجا میروند چه جواب خواهیم گفت اگر بگوئیم که پیش حضرت آمدیم دروغ خواهد بود و اگر نام درویش دیگر بگوئیم نامناسب خواهد بود بهرکیف اتفاق رفتن شد هرگاه متصل دروازهٔ باغ رسیدیم خود دروازه واشد و چنان نمود که حضرت اندرون باغ استاده اند و ستّار میر ر و بروی حضرت استاده است و نظر حضرت برما افتاد و اشارهٔ آمدن فرمودند و ستّار میر را نیز برای طلب مایان فرستادند ازین واقعه بر اندام مایان رعشه افتاد که الحال چه جواب خواهیم گفت نزدیک رسیده سلام عرض کردیم جواب دادند و فرمودند که کجا بودید و کجا میروید گفتیم برای سیر آمدیم فرمودند که محمد عابد و محمد شرف بخیریت اند باز فرمودند که بهر دو کس سلام ما رسانید بعد ازان پرسیدند که محمد شرف اجازت طریقهٔ حضرات قادریه و اجازت خرقه و کلاه از شاه ضیاء الله صاحب قادری گرفته است بخیال ملال ایشان گفتیم که ما را خبرے نیست فرمودند که این امر واقعیست ما را خبر و اطلاع است او را سلام رسانند و بگویند که شما هرچه کردند خوب کردند۔

(۷۰) واقعه خواب شیخ شرف الدین محمد که ازان ترقی حضرت آخون صاحب در عالم آخرت ظاهر می شود

شیخ شرف الدین محمد زگهیر بیان میکنند که شبی در اعتکاف بعد نماز تهجد و رد واقعه دیدم که گویا در آستانه حضرت مخدوم رسیدم مگر در جائیکه قبر مبارک ایشان است در همانجا قبر حضرت آخون صاحب است و در روضهٔ ایشان به نسبت سابق این تغیر مینماید که در جای قبر ایشان آئینه خانه و روضه و درخت های اقسام خاص اند و قبر حضرت آخون صاحب از خاک است و گرداگرد او تخته های سنگ ماتری نهاده اند و نیز گلکاری مس کنانیده تخته های مسی درست نموده هم گزاشته اند داروغه این اهتمام خواجه محمد سالم داماد حضرت آخون صاحب موجود اند و از فقیر میگویند که انتظار شما داشتیم هرکدام که ازینها شما پسند کنند بر بالای تخته های سنگ خواهیم گزاشت دریں اثنا بیدار شدم و بخاطر گذشت که حضرت پیر دستگیر آخون صاحب را بمرتبه ایشان نو اختند که اولیاء را بعد ارتحال ترقیست حضرت آخون صاحب بر سبیل تذکره میفرمودند که ما و حضرت مخدوم صاحب علیه الرحمه معًا از پستان حضرت رسالت پناه صلے الله علیه وسلم شیر خورده ایم الحال آن دولت که به حضرت مخدوم حاصل بود۔ به ایشان هم نصیب شد

(۱) بیان فرمودن حضرت آخون صاحب خدمت آنعالم درخواب شیخ محمد صدیق۔

شیخ محمد صدیق صاحب فرزند شیخ رحمت الله صاحب بیان کردند که شبی آخون صاحب را در واقعه دیدم فرمودند که تو پسر رحمت الله هستی گفتم بلی پرسیدم که حضرت خود در عالم دنیا صاحب خدمت بودند چون از دنیا بعالم آخرت رحلت فرمودند در انجا هم خدمتی میدارند فرمودند بلی مارا داروغه جنت کرده اند مشاهده بکن که کلید دروازه بالای در نوشته شده است دیدم که کلمهٔ طیبه بالای در نوشته شده بود باز فرمودند که یاران مرا بگو که محمد مقصود عزیزی که یکی از یاران من است این طرف خواهد آمد۔ بعد ازان من اظهار عاجزی خود کردم۔ و توجه خواستم فرمودند که می باشد مگر باین جانب نروید بطرف خدا بروید چند روز حیات مستعار همچنین بسر باید کرد۔

(۲) بعد وفات حضرت آخون صاحب بتوجه حضرت صحت اکبر شاه صاحب از مرض۔

اکبر شاه صاحب بیان میکنند که در هنگام علالت فقیر شبی بسیار سخت تکلیف والم داشت حضرت در آخر شب جلوه فرما شده فرمودند که بابا آزار داشتی بمجرد این کلام تخفیف حاصل شد و حالت مبدل بصحت گردید۔

(۳) بعد وفات اثر کلام حضرت آخون صاحب درخواب بمحمد اکبر شاه صاحب ۔

محمد اکبر شاه صاحب نبیرهٔ حضرت آخون صاحب بیان میکنند که بعد رحلت حضرت بر خدمت وکالت بادشاهی تقرر فقیر شده در هر سال در عیدین دو شال از سرکار میرسید مد بعد وفات حضرت در عید الضحی از سرکار حسب دستور قدیم شال نرسیدند ازین امر بسیار مکدر بودم بوقت شب در واقعه دیدم که گویا بخدمت حضرت ایشان رسیدیم و اظهار سعی خود عرض کردم سر مبارک بطرف دیگر گردانیده خشم گرفته فرمودند که ترا چه شد چرا چنین کردی ازان روز چنین خیالات از خاطر من محو شدند۔

(۴) واقعه گردانیدن روی اکبر شاه صاحب از طرف قبله بطرف مقبره حضرت آخون صاحب

محمد اکبر شاه صاحب بیان میکنند که روزی در مقبرهٔ حضرت آخون صاحب روی بطرف قبله و پشت به تربت شریف ایشان کرده مشغول خواندن درود بودم۔ در آنحالت شخصی ظاهر شد و بهر دو دست خود بهر دو بازوی فقیر گرفته رو بسوی تربت شریف ایشان گردانید۔ و گفت که شما روی خود باین سو کنند که قبلهٔ شما ایشانند فقیر باضطراب تمام روی بدان صوب کرد۔ و عذر تقصیر بجا آورد۔

(۵) حضرت آخون صاحب درخواب خواجه محمد زمان تکذیب بیان غلط فرمودند۔

خواجه محمد زمان بیان میکنند که حضرت آخون صاحب را شبی درخواب دیدم فرمودند که برای فاتحهٔ من به مقبره نمی آئی گفتم حضرت من می آیم فرمودند که دروغ میگوئی اگر می آئی من چرا ترا نمی بینم بعد ازان از راه خجالت گفتم بخدمت شیخ شرف الدین صاحب میروم باز فرمودند که این غلط دیگر است من خود آنجا همیشه میباشم

آنجا هم ترا گاهی نمی بینم از غلط بیانے خود شرمنده شدم۔

(۲۶) مریدی را در اعتقاد حضرت بوجه موت عزیزی شبهه پیدا شدن و از گفتگوی متوفی در خواب رفع شبهه۔

فضل الله خان فرزند راجی خان که متوطن دار الخلافه شاهجهان آباد بود وقتیکه به کشمیر آمده بود بوساطت خواجه محمد عظیم و خواجه محمد زمان که این هردو مرید حضرت آخونصاحب بودند مرید حضرت شده بود بعد چندی بیمار شد اهلیه او هم مرید حضرت بود برای حیات شوهر خود از حضرت دعا خواست فرمودند که ما دعا میکنیم لیکن اختیار بدست حضرت حق تعالے است امید زیست نیست چونکه در اصل عمرش تمام شده بود از ین عالم رخصت شد زوجهٔ او را در اعتقاد حضرت شبهی پیدا شد در همان حالت شبی شوهر خود را در کمال جمال و حشمت بخواب دید پرسید که تو مرده بودی۔ این دولت از کجا یافتی او گفت بلی مرده ام حق تعالی بدعای حضرت آخونصاحب مرا ایمان داد و باین مرتبه رسانید۔ علی الصباح گفت که در اعتقاد حضرت شبهی که واقع شده بود دفع گردید و از خواب متنبه شدم۔

(۲۷) در خواب به خواجه امان الله خبر دادن واقعه و هدایت نمودن حضرت۔

خواجه امان الله مرید حضرت که بعد انتقال حضرت پیش عبد الرزاق آمد و رفت میداشت سالی در عرس حضرت شاه نقشبند در مجلس ختم از شیخ شرف الدین محمد زگیر بیان کرد که امشب در پاس آخر شب حضرت آخون صاحب را در واقعه دیدم فرمودند که فردا صبح برای ختم پیش شرف صاحب برو که ماهم همان جا می آئیم عرض نمودم که فقیر را از قدیم آمد و رفت پیش عبد الرزاق است باز فرمودند که عبد الرزاق بدبیه رفته است ماهم پیش شرف صاحب میرویم شما هم آنجا بیائید هر چند که فقیر را از شیخ عبد الرزاق خبر نبود که کجا است چون علے الصباح خبر گرفتم معلوم شد که بدبیه رفته است بدین وجه بخدمت شما حاضر شدم۔

(۲۸) واقعهٔ انتقال حضرت آخون صاحب قدس سره

شیخ شرف الدین محمد زگیر میگویند که چون وقت رحلت حضرت آخون صاحب رسید در ماه شوال ۱۰۸۲ هجری صاحب فراش گردیدند حالت بیخودی دفعةً برایشان غالب شد حتی که وقت نماز هم بیدار می ساختم تا آنکه در هر رکنی از ارکان نماز میگفتم که حضرت الحال رکوع کنند و الحال سجده نمایند والا در هر وقت از خود میرفتند تا چند روز در مرض الموت ماندند در حالت نزع فقیر از حضرت سوال کرد۔ و به آواز بلند گفت آخون صاحب۔ پس چشمان مبارکت واکردند و بزبان هندی فرمودند (جی صاحب) عرض نمودم که از مغائبات هم چیزی معلوم میشود فرمودند بلی گفتم چه فرمودند که قاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق رض مرا می طلبند من از ینوجه تکرار کردم که معلوم

شود این گفتگو از عالم بیهوشی است یا در ہشیاری- باز فرمودند تکرار کردند فرمودند که آنچنان نیست که شما گمان میکنند که من به بیہوشی گفتگو میکنم من بہوشم و بہ تسم فرمودند که قاسم بن محمد ابن ابی بکر الصدیق رضی اللہ عنہم مرا می طلبند بعد ازین در واقعیت بیان حضرت مرا جاے شک نماند- غرضکہ ہمین روز کہ ھجدہم شوال در روز یکشنبہ بود قریب دو پہر ازین عالم فانی بعالم جاودانی حضرت ممدوح رحلت فرمودند و داغ مفارقت ظاہری و الم مہاجرت بر قلوب عقیدت مندان و مخلصان و محبان خود گذاشتند-

ز جام دہر مئی کل من علیہا فان	ہر آنکہ زاد بہ ناچار بایدش نوشید

این روز برائے مخلصان و عقیدت مندان کم از روز قیامت نبود چنانکہ مخلصان و محبان خبر یافتند حاضر شدند و تعداد حاضرین خارج از شمار بود- ہمہ در سخت رنج و الم مفارقت مبتلا بودند- غرض بعد نماز جنازہ جنازۂ حضرت در خانقاہ حضرت کہ متصل مکان حضرت واقع محلہ گوجوارہ بود مدفون شد-

چونکہ در مخلصان و محبان حضرت اکثر علما و فضلا بودند بکثرت تواریخ انتقال حضرت گفتند کہ اندراج آن خالی از ضرورت و باعث تطویل است مگر- ازان بعض تواریخ در ذیل مندرج اند-

(۱) تواریخ مصنفۂ فضیلت پناہ کمالات دستگاہ خواجہ محمد عمرؒ معروف بوحید الدین خان قاضی القضات ہندوستان مقیم شاہجہان آباد و صاحب سجادہ نشین حضرت آخوند صاحب

قطعۂ تاریخ

قطب عالم حضرت عبد السلام	معدن فیض و سخادت موہبت	بعد ارشاد جہانے چون روان
جانب دار البقا شد عاقبت	گفت تاریخ وفات از خرد	بود از بحر علوم و معرفت

قطعۂ تاریخ

دریغا حضرت عبد السلام آن مرشد کامل	کہ بود اندر رہ حق کاروان سالار عہد ما	روان شد جانب دار السلام ماند حسرتہا
بدلہای خدا جویان نیکوکار عہد ما	ز سال ارتحال و نود دم چون سوال از دل	بگفتا ہاتفی گو خواجۂ احرار عہد ما

قطعۂ تاریخ

پیر ما شہسوار عرصۂ دین	مرکب خود ازین جہان چو براند	فلک از مہر زد کلاہ بخاک
ورشفق سیل خون ز دیدہ براند	سال نوتش الف کشیدہ سروش	گفت ہی نقشبند وقت نماند

قطعۂ تاریخ

مرشد ارباب تقوی شیخ دین عبد السلام	از قضا چون در جوار رحمت ایزد گفت	سال رمہ تاریخ و الم وقت آن ہاتف گفت
	ہجدہ شوال یکشنبہ دو پہر روز گفت	

(۲) تواریخ مصنفهٔ شیخ شرف الدین محمد زاهر خلیفه حضرت آخون صاحب قدس سره

قطعهٔ تاریخ

آه که رفت از جهان مرشد عالی مقام — عازم فردوس شد راه نمای انام — عالم نیکو شیم صاحب علم و حلم

محترم و محتشم صدر نشین کرام — چون زجهان کرد نقل سال وفاتش خرد — گفت ولی اللهی رفت بدار السلام

قطعهٔ تاریخ

آن شهنشاه سفر اندر وطن — خواست زین دنیای دون رحلت نمود — گفتمش مولائے این مذهب

این سوالم از سر شفقت شنود — پس جواب اسمع فانی ذاهب — باالی ربے سیهد سینے نمود

تاریخ

سال تاریخ آن ستوده سیر — رضی الله عنه هاتف گفت

(۳) تاریخ مصنفهٔ محمد نصیر صاحب رحمه الله۔

قطعهٔ تاریخ

شیخ اسلام زمان عبد السلام — آنکه بود اسرار حق بروی عیان — زین جهان چون رفت سال رحلتش

گفت هاتف شیخ اسلام زمان

(۴) تاریخ مصنفهٔ محمد سعید صاحب رحمه الله۔

قطعهٔ تاریخ

خواجه عبد السلام هادی خلق — بایزید و جنید ثانی بود — سوی دار السلام رفت و غنود

دار کون و فساد را پدرود — سال تاریخ رحلتش هاتف — بود ابدال وقت خود فرمود

(۵) تاریخ مصنفهٔ عبد الوهاب صاحب رحمه الله

قطعهٔ تاریخ

سالکان را نمود راه بحق — از جهان رفت عارف بالله — هاتفی سال وصل او گفتا

افضل و اعلم اکمل و آگاه

(۷۹)

تذکره نسب حضرت آخون صاحب

علی محمد خان صاحب سعید الدوله شریف الملک انتظام جنگ بهادر مدار المهام شاه اوده که با حضرت آخونصاحب قرابت میدارند در کتاب خود موسوم بعمدة الانساب نسبت نسب حضرت آخون صاحب نوشته اند که حضرت ممدوح از خاندان وزرای ماژندران اند که سادات حسنی بودند۔ از اسناد شاهی متعلقهٔ جاگیرات نسل مفتی فرید الدین خانصاحب

نام ہر معطی لہ بخطاب سیادت درج است و در کتاب تحفۂ شاہی مفتی فریدالدین خان صاحب با نام والد خود
حضرت آخوند صاحب حسنے نقشبندی نوشته اند ازین ہم تائید بیان صاحب عمدة الانساب میشود و نیز از
اندراج کتاب احسن المطالب که دران نوشته است که شخصی ثابت نامی از اہل کشمیر بیان کرد که چون روزے
از فرزند حضرت آخون صاحب در زمانه صغر سنی ایشان در یافت کردم که قوم ایشان چیست فرمودند که حسنے
گفتم حسنے چیست فرمودند که آخون صاحب میدانند مرا ازین خبری نیست و صاحب کتاب ازین نسبت
نسب ایشان استدلال کرده است - و نه صرف ازین تائید بیان صاحب عمدة الانساب میشود بلکه از
تحریر عبد الله صاحب بخوبی تائید میشود که از خلفای حضرت آخون صاحب بودند و در کتاب خود موسوم
بحالات الکرام نوشته اند که روزی از سرور اولیا و سید اتقیا حضرت پیر و مرشد نام آخون عبد السلام
رحمة الله علیه بمقتضای خلوص و انقیاد و رسوخ اعتقاد گستاخانه عرض کردم که قوم حضرت ایشان چیست
حضرت نام نامی جد بزرگوار خود سید ابی سعید محمود الحسنے فرمودند و ارشاد نمودند که او شان اظهار سیادت
پسند نمی فرمودند - چرا که در اہل اسلام قومی از اقوام اہل اسلام چندان بزرگی نمیدارد که بمقابلۂ سادات
بزرگی او وقعتی دارد از ہمه اقوام اہل اسلام برگزیده تر و بزرگ تر قوم سادات است که تعظیم و تکریم
آن بر ہمه افراد جمیع اقوام اہل اسلام واجب است و بغیر از تعظیم و تکریم و مراعات و محبت و مودت
ایشان احدی را گزیر نیست چرا که ایشان از نسل حضرت سرور عالم خاتم الانبیا محمد المصطفے صلی الله علیه وسلم
اند که برای بہتری امت خود مصائب بی شمار برداشته باعث حصول تمامی خوبیہائے دنیا و عقبی آنہا شدند و امت
را ملقب به لقب (کنتم خیر امة) گردانیدند پس جمیع امتیان از زمانۂ بعثت حضرت تا روز قیامت اگر شکریۂ احسانات
و مکارم حضرت در ہر نفسی از انفاس حیات به تعداد نامحدود کنند چندان که سعی حضرت قابل شکریه واجبی است
شمه از آن ادا کردن نمیتوانند و نجات ہمه امتیان بر اطاعت و محبت حضرت موقوف است ازین ظاہر است
که ہر قدر که تعظیم و تکریم و مراعات و محبت و مودت با اہل بیت کرده شود کم است و بر تمامی امتیان تعظیم و تکریم
و مراعات و محبت و مودت اہل بیت واجب و لازم است نسبت مودت ایشان در قرآن مجید ارشاد جناب باری است
که (قل لا اسئلکم علیه اجرًا الا المودة فی القربی) و از آن ظاہر است که خود جناب باری مودت اہل بیت بذریعۂ
این حکم واجب فرمود و نیز نسبت ایشان در فرقان محترم ارشاد حضرت باری است که (واعلموا انما غنمتم من شیٔ
فان لله خمسه و للرسول ولذی القربی والیتمی والمساکین وابن السبیل ط) که بذریعۂ آن حصۂ ایشان از خمس مال
غنیمت معین فرموده است - غرض بزرگی سادات حدی ندارد - پس اگر با وجود علم سیادت کسی آداب
سیادت نگاه ندارد مستحق عذاب و عقوبت میشود - و درین زمان از ضعف عقاید و قلت اخلاق

ودیگر حالات چنین مردمان نہایت کمتر اند کہ کما حقہ آداب سیادت ملحوظ دارند پس علی العموم اظہار سیادت
باعث مضرت اکثر کسان است کہ با وجود علم سیادت ہیچ لحاظ سیادت نمیکنند و مستحق عذاب عقوبت میشوند
وقبل از علم سیادت خطائی کہ از کسی صادر شود بوجہ لا علمی قابل عقوبت و عذاب نمیشود۔ درین حالت
بہتر ہمین است کہ بعدم اظہار سیادت اشخاص کثیر را از عقوبت و عذاب محفوظ و سیادت را از توہین
نگاہ داشتہ شود۔ ووجہ ناپسندی اظہار حضرت نہ صرف ہمین است بلکہ نیز دیگر وجوہات این امر ہم بودند
کہ منجملۂ آن یکی اینست کہ اہل عجم نہ ہمچو اہل عرب پابند اصول حفظ انساب اند۔ ونہ اخلاق اہل عجم ہمچو اخلاق
اہل عرب است ونہ عقاید اہل عجم مثل اہل عرب پختہ و مستحکم اند ونہ معلومات مذہبی اہل عرب علی العموم
اہل عجم میدارند ونہ پابندی مذہب اہل عرب در اہل عجم یافتہ میشود نہ صداقت بیشتر اہل عجم بوجہ قلت
معلومات مذہبی وعدم عقاید راسخہ وصداقت تامہ واخلاق حسنہ نسبت خود در اظہار نسب غیر واقعی تامل
نمی کنند وبلحاظ مقاصد مختلفہ باوجود بودن خود ہا از اقوام مختلفہ خود را سادات ظاہر میکنند و ہیچ
پروای ارشاد سرور کائنات صلی اللہ علیہ وسلم (لعنت اللہ علی داخل النسب وعلی خارج النسب)
نمیکنند وبغرض منافع تعظیم وتکریم وفتوحات دنیاوی اینہمہ میکنند وعقوبت وعذاب عاقبت کہ تا ابد الآباد
خواہد ماند بران منافع چند روزہ را ترجیح میدہند ونہ ہیچ شرمی از انکشاف حالات اصلی میدارند ونہ ہیچ
ادب النسب اعلی میکنند وچونکہ در عجم ہمچنین اشخاص بسیار اند کہ ہیچ ثبوت واقعیت سیادت خود نمیدارند وبکثرت
از حال قومیت واقعی خود بخوبی واقف وبسا مردمان از حالات ایشان نیز مطلع اند۔ لیکن باز آنہا از
دعوی سیادت باز نمی آیند پس در ہمچنین اشخاص اگر سادات واقعی اظہار سیادت کنند بوجہ
کثرت چنان سادات اکثر مردمان گمان خواہند برد کہ اینہا ہم از جنس ہمچنین سادات خواہند بود کہ
برای اکتساب دنیا سادات گردیدہ اند۔ پس درین حالات مناسب ہمین است کہ اظہار سیادت
نکردہ شود ماسوای این چونکہ در اہل عجم قید کفیت نیست وبدینوجہ باختلاط اقوام دیگر در ہر نسل
تغیرے کہ پیدا شدہ است بسبب آن نسب واقعی ہر فردی بصحت تمام دریافتن دشوار بلکہ قریب
ناممکن گردیدہ است بعد پشت ہا پشت صرف بربنای مسموعات کہ تا چہار پنج پشت شنیدہ میشود
کہ فلان ابن فلان از نسل فلان بود چنان بطور یقینی نیست کسی کہ بعد سی وچہل پشت بود قرار داد
نمیتوانند کہ اینہا از نسل او بودند پس ازین ظاہر است کہ نسبی کہ قرار دادہ می شود بطور یقینی نیست
بلکہ بر سبیل ظنیات میباشد۔ وچونکہ حالت اہل عجم قابل اطمینان نیست چنانکہ گذشت پس در ان وقعت
انساب ہر چہ ہست ظاہر است پس درین حالات بر ظنیات بطور یقینی دعوی سیادت

ہم نامناسب ست۔ چراکہ اگر نسبت واقعی ست خیر و اگر نیست غیر واقعی ست این فعل خالی از
سوء ادب نخواہد بود۔ گو از زمانہ انتقال نسل ما از عرب بعجم احتیاط تامی امور مرعی ماندہ است
و لحاظ کف نیز ہمچو اہل عرب داشتند۔ تاہم بعد ہزار سال گفتن این امر کہ از اولاد حضرت
امام حسن بن علی رضی اللہ عنہم ہستیم اگر محض از ظنیات نخواہد بود بلحاظ امتداد زمان و تغیرات
کثیر از یقینیات ہم نخواہد بود پس مقتضای احتیاط ہمین ست کہ بطور یقینیات متحققہ این را
بکار نہ بریم۔ و چونکہ برای سادات بدتر ازین امر نیست کہ سیادت خود را باعث منافع دنیا
و فتوح گردانند و غیر ازین در اظہار سیادت کدامی نفع عقبی نیست و عدم اظہار حقیقت ہیچ گاہ منافی
حقیقت واقعی نیست پس ازین ظاہر ست کہ ضرورت اظہار سیادت علی العموم ہیچ نیست۔
و نیز موید ترین قول صاحب عمدۃ الانساب شجرۂ حضرت آخوند صاحب ست کہ در کتابے
مندرج ست آن کتابیست کہ مثل بیاض در آن مختلف مسائل علوم و رسائل و خطوط
بزرگان و نسخجات اقسام و انواع مندرج اند۔ و نیز حالات حضرت آخوند صاحب و مکاتیب
ایشان و قواعد شغل و اشغال طریقۂ ایشان منضبط اند۔ و نیز تحریرات مختلف الاقسام
بزرگان درج اند۔ و برین ہر دو مواہیر جناب ملا عبد اللہ صاحب فرزند حضرت آخوند صاحب
ثبت اند یکی بنام اصلی و دیگر بخطاب مفتی فرید الدین خانصاحب کہ از ان ظاہر ست کہ این کتاب
مفتی صاحب ممدوح ست و بسلسلہ در نسل ایشان محفوظ ماند از مفتی صاحب ممدوح بہ مفتی
معین الدین خانصاحب فرزند ایشان رسید و از ایشان بہ مفتی مجید الدین خانصاحب
فرزند ایشان و از ایشان بہ حفیظ الدین خانصاحب فرزند ایشان و از ایشان بہ رفیع الدین خانصاحب
برادر حقیقی ایشان۔ چون رفیع الدین خانصاحب در مرض الموت مبتلا شدند بوجہ آنکہ ہیچ
فرزند نداشتند و دختر ایشان ہم انتقال کردہ بود۔ برادری ہم کدامے باقی نبود
این کتاب و سند جاگیر ہد ست مولوی محمد نعمت اللہ خانصاحب خلف الصدق
منشی عظیم اللہ خانصاحب کہ با ایشان بسیار محبت داشتند بخدمت مولوی محمد سلیم الدین خان
صاحب برادر عم زاد خود بدہلی فرستادند و گفتند کہ این کتاب از بزرگان و رخاندان ما می آید۔
و ازین اکثر حالات خاندان معلوم میشوند چنانچہ خود از من تصدیق این واقعہ مولوی
نعمت اللہ خانصاحب کردہ اند بعد انتقال مولوی محمد سلیم الدین خان صاحب
از صاحبزادی صاحبۂ او شان زوجۂ حمید الدین خانصاحب مرحوم این کتاب بمن رسید

پس ازین ثابت ست که این کتاب باحتیاط تمام در نسل مفتی فریدالدین خانصاحب محفوظ مانده است

و در صحت این کتاب شکی — نیست در ابتدای کتاب

حفیظ الدین خانصاحب چند — نصایح که نوشته اند در آغاز

خطبهٔ آن و در آخر نام خود چیزی — تحریر فرموده اند درین کتاب

شجرهٔ حضرت آخوند صاحب — که مرقوم ست از عبارت

شان آن شجرهٔ قلمی — حضرت ممدوح معلوم میشود

چنانچه نقل آن که از نو گرفته — گرفته شده است بالکلیه لااصل

است و قول نصیب کبیر غلط میشود — که علاوه موید بودن قول

صاحب عمدة الانساب — مشرح قول او وهم است

چراکه از تمامی سلسلهٔ نسب — ایشان و اسامی بزرگان

ایشان و انتهای نسب — ایشان بخوبی ظاهر ست

(۸۰)
تذکرهٔ ازدواج واولاد حضرت آخوند صاحب و برادران ایشان وازواج واولاد

والد ماجد حضرت آخوند صاحب در شهر پشاور در خاندان عالی و نجیب عقد حضرت آخوند صاحب کردند

واز بطن آن زوجه دو فرزند تولد شدند۔ نام فرزند کلان محمد عمر نهادند و فرزند خورد را موسوم به عبدالله کردند

بعد ازین والدهٔ فرزندان ایشان ازین عالم فانی بعالم جاودانی رحلت نمود۔ بدینوجه حضرت

بازبه خاندان عالی و شریف ونجیب عقد ثانی فرمودند از زوجهٔ ثانیه دو دختر متولد شدند کدامی فرزند نرینه تولد نه شد
پدر بزرگوار حضرت کدخدائی خواجهٔ مرادالدین خانصاحب قاضی القضات هند هم در خاندان عالی
ونجیب فرموده بودند واز بطن آن زوجه یک فرزند و دو دختر تولد شده بودند- نام فرزند خواجهٔ
جلیل الدین خان بود و عقد برادر خرد حضرت خواجه عبدالکریم صاحب نیز در خاندان نجیب شده بود
و یک فرزند مسمی به خواجه محمد رضا متولد شده بود- خواجه مرادالدین خانصاحب کدخدائی خواجهٔ
جلیل الدین خان در خاندان عالی ونجیب فرمودند حضرت آخونصاحب میخواستند که عقد هردو فرزندان خود
به هردو صبیهٔ خواجه مرادالدین خانصاحب برادر کلان خود کنند ونیز برادر کلان ایشان هم میخواستند-
لیکن عمر او شان اکتفا نه کرد- وقبل ازین از جهان فانی تشریف فرمای عالم جاودانی گردیدند-
وبعد انتقال وشان خواجه جلیل الدین خانصاحب فرزند او شان قایم مقام پدر خود شدند ایشان هم
بفیوض تربیت ظاهری و باطنی پدر خود ستوده صفات بودند- در علوم ظاهری عالم متبحر و فرید عصر خود
بودند و در علوم باطنی هم دستگاه کافی میداشتند بلحاظ خیال والد مرحوم ونیز بوجوهاتیکه خیال والد ایشان بود
همین میخواستند که کدخدائی هردو همشیرهٔ ایشان با برادران عم زاد ایشان شود لیکن ایشان خود برخدمت
قاضی القضات هندوستان مامور بودند- و در شاهجهان آباد قیام میداشتند ونهایت مقرب بادشاه
وقت بودند واکثر بحضور بادشاه می ماندند- هرچند میخواستند که برخصت به کشمیر روند وازین کار ضروری
فارغ شوند لیکن از بارگاه ظل سبحانی رخصت منظور نمی شد- آخر ایشان از عم بزرگوار خود این استدعا
نمودند که حضرت تکلیف فرموده برادران را در شاهجهان آباد بیارند تا ازین ضرورت انفراغ شود حضرت
استدعاء ایشان قبول فرمودند و هردو فرزندان حضرت به شاهجهان آباد رسیدند و در شاهجهان آباد
عقد هردو فرزندان حضرت با هردو صبیهٔ خواجه مرادالدین خانصاحب مرحوم گردید- غرض حضرت بدین طور
از کدخدائی فرزندان فارغ شدند وصورت کدخدائی دختران حضرت این شد که دختر کلان را
حضرت به سید خواجه افضل صاحب خلف الصدق نجابت پناه خواجه قابل خان صاحب
ابن سیادت پناه حضرت سید باقی صاحب کاشغری منسوب فرمودند- که از خاندان عالی واکابران کشمیر
بودند- و دختر خرد را بخواجه محمد سالم صاحب منسوب کردند که اینهم از خاندان عالی سادات واکابر کشمیر بودند-
خواجهٔ عبدالکریم صاحب برادر خرد حضرت عقد خواجه محمد رضا فرزند خود هم در خاندان شریف ونجیب فرمودند-

مختصر تذکرهٔ حالت ظاهری و باطنی هردو فرزندان حضرت (۸۱) و قایم مقامی آنها بعد وفات حضرت وتذکرهٔ اولاد و انتقال آنها

شیخ شرف الدین محمد زهگیر در کتاب خود می نگارد که هردو فرزندان حضرت آخونصاحب از خرد سالی

مقرب پادشاہ ہندوستان و منظور نظر وزرا و امرا بودند۔ و خواجہ محمد عمر بہ خطاب وحید الدین خان و خواجہ عبد اللہ بخطاب فرید الدین خان از پیشگاہ پادشاہ ہندوستان سرفراز شدند۔ و بہ خواجہ محمد عمر ابتدائً خدمت قاضی القضات ہند بلحاظ اعزاز خاندانی و علم و فضل و شان عطا شدہ و خواجہ عبد اللہ بلحاظ مذکورہ ابتدائً بر خدمت مفتی اعلیٰ شاہجہان آباد سرفراز شدند حضرت آخوند صاحب تعلیم علوم ظاہری و باطنی ہر دو فرزندان خود خود نمودند و بتوجہ ظاہری و باطنی حضرت ہر دو فرزندان عالم متبحر و فاضل اجل گردیدند۔ و در علوم باطنی ہم بہرۂ وافر برداشتند تا وقتیکہ در کشمیر بودند حضرت از تربیت ظاہری و باطنی ایشان تغافل نمیکردند بلکہ ہر وقت متوجہ تربیت باطنی و ظاہری میماندند۔ و ہر دو فرزندان بر دست پدر بزرگوار خود بیعت نمودند۔ و بعد اتمام سلوک ہر دو برادر از حضرت اجازت تسلیک سالکان حاصل کردند۔ و بعد رفتن شاہجہان آباد ہم حضرت گاہی از توجہ باطنی ایشان را فراموش نکردند حضرت ہمیشہ بتوجہ باطنی متوجہ حال ایشان ماندند۔ و باوجود اجازت تسلیک سالکان مکرر ہر یک فرزند را اجازت نامہ بزبان عربی بدست محمد صالح کہ خادم شب و روزی حضرت بود فرستادند۔ شیخ شرف الدین محمد زکیر میگویند کہ الحال ہر دو فرزندان حضرت جامع کمالات اند۔ بلکہ میتوان گفت کہ از حضرت آخوند صاحب ذو کمالات اند جامع علوم عقلی و نقلی و ظاہری و باطنی و ذی کرامات اند۔ صاحب خزینۃ الاصفیا می نگارد کہ بعد وفات حضرت آخوند صاحب خواجہ محمد عمر المخاطب بو حید الدین خان قاضی القضات سلطنت اسلامیہ ہندوستان و خواجہ عبد اللہ المخاطب بہ فرید الدین خان مفتی اعلیٰ سلطنت اسلامیہ ہندوستان بر مسند ارشاد نشستند و قایم مقام پدر بزرگوار گردیدند از خواجہ محمد عمر صاحب چونکہ بادشاہ وقت اولو العزم مروج الدین شاہ عالم بادشاہ غازی عقیدت داشت و تعظیم و تکریم ایشان از حد کرد و از کارگزاری و دیانت ایشان بیحد خوشنود بود لہذا علاوہ جاگیرات آبائی بتاریخ بست و چہارم ربیع الثانی ۱۱۸۰ھ ہجری ایشان را مواضعات رای پور کھانڈہ واقع پرگنہ سونی پت صوبہ شاہجہان آباد بطریق جاگیر التمغا عطا فرمود و نیز بادشاہ مذکور بخواجہ عبد اللہ صاحب التفات تمام داشت و نظر مکرمت بر حال و شان ہم مبذول داشت و از خدمات او شان ہم خوشنود بود او شان را ہم جاگیرے بطور التمغا عطا فرمود۔ این ہر دو برادر طویل العمر شدند و تا زمانہ دراز بخدمات شاہی کار فرما ماندند۔ لیکن ہمچو والد بزرگوار خود گاہی دل بدنیاے دون ندادند و گاہی از یاد الٰہی غافل نہ شدند و باوجود تعلق خدمات شاہی بیشتر وقت در تعلیم علوم ظاہری و باطنی و تسلیک سلوک سالکان صرف میکردند۔ و طالبان علوم ظاہری و باطنی را بشفقت تمام تعلیم میدادند۔ از فیض تعلیم حضرات ممدوح بیشمار اشخاص فاضل اجل و سالک باخبر گردیدند۔ در اوایل عمر خواجہ عبد اللہ صاحب

یک فرزند تولد شد و نام او خواجه معین الدین نهادند و در اواخر عمر خواجه محمد عمر صاحب یک دختر و یک فرزند تولد شد و فرزند بخواجه امین الدین موسوم گردید۔ ایشان دختر خود را در زمانۂ حیات خود به مرزا کمال الدین بیگ خان ابن عطاء الله بیگ خان منسوب فرمودند که از خاندان عالی و اکابر روزگار بودند و در سنه ۱۱۸۴ ہجری زوجۂ خواجه محمد عمر صاحب در شهر شاهجهان آباد از عالم فانی بعالم جاودانی رحلت فرمودند و در مقبرۂ حضرت شاه باقی بالله قدس سره مدفون گردیدند۔ قبر ایشان از سنگ باسی کٹهره دار ست از انتقال ایشان بخواجه صاحب سخت رنج و ملال شد و تا عرصۂ دراز از رنج مفارقت متاثر ماندند۔ مادۂ تاریخ وفات این صبیۂ خواجه مراد الدین خانصاحب رحمه الله نسبت

نجات یافته از نام فاطمه
۱۱۸۴

بعد چندی ایشان خود که همیشه فانی از خود و باقی بحق می بودند۔ قریب العهد والد بزرگوار خود شدند همین شهر راهی عالم جاودانی گردیدند۔ و در مقبرۂ حضرت خواجه باقی بالله قدس سره بفاصلۂ صد قدم طرف مشرق از مرقد حضرت آسوده اند و قبر ایشان هم از سنگ باسی و کٹهره دار ست۔

(۴۲) تذکرۂ حالات فرزندان صاحبزادگان حضرت آخوند صاحب

خواجۂ معین الدین از والد خود خواجۂ عبد الله تعلیم علوم ظاهری و باطنی بالتکمیل یافتند و عالم متبحر و فاضل اجل گردیدند و منظور نظر امراء دوندا و پادشاه گردیده بعهدۂ آبائی خدمت مفتی شاهجهان آباد سرفراز شدند و نیز جاگیر آبائی هم بر ایشان بحال شد۔ و تا مدت دراز ازان کامیاب و کار فرمای خدمت مفوضه ماندند۔ عقد ایشان به خاندان شریف و نجیب شده بود و از بطن آن زوجه سه فرزند تولد شدند فرزند اکبر موسوم به خواجه مجید الدین خان شد و نام فرزند اوسط خواجه عزیز الدین خان نهادند و نام فرزند اصغر خواجه محی الدین خان داشتند۔ خواجه امین الدین بوجه آنکه والد بزرگوار ایشان را بوجه کبر سنی و مشاغل دینی و دنیوی و نیز قلت زمانه کما حقه موقع سعی تعلیم ایشان دست نداد و نیز بوجه آنکه ایشان اولاد اخیر بودند والد ایشان از ایشان محبت بسیار و خاطر ایشان بهر طور عزیز میداشتند و ایشان را به تعلیم علوم ظاهری و باطنی التفاتی نبود۔ کما حقه تعلیم علوم ظاهری و باطنی نیافتند تاهم از علوم ظاهری بقدر ضرورت استفاده نمودند۔ مگر چونکه برای خدمت آبائی تبحر علوم دینیه ضرور بود و ایشان قابلیت انجام دهی خدمت قاضی القضات نداشتند از خدمت آبائی محروم ماندند مگر بلحاظ والد عم بزرگوار و عظمت خاندانی بمنصب سرفراز شدند۔ و نیز جاگیر آبائی بر ایشان بحال گردید و از دیگر خدمات معزز و ممتاز ماندند۔ و بیشتر اوقات ایشان بمصاحبت شاهزادگان میگذشت۔

عقد ایشان در خاندان عالی و نجیب قضات شاہجہان آباد کہ از اکابر و مشاہیر آن زمان بودند شدہ بود
واز بطن آن زوجہ یک فرزند تولد شد کہ نام آن خواجہ محمد رشید الدین نہادند و زوجۂ ایشان در
صغر سنی فرزند انتقال کرد و پرورش فرزند خرد سال از ہمشیرۂ زوجۂ ایشان متعلق شد۔ چونکہ قریب
این واقعہ فرزند شاہ عالم بادشاہ غازی کہ ایشان مصاحب و رفیق او بودند قصد شہر بنارس نمود۔
و باین قصد ارادت معاودت نداشت ایشان ہم بدین ارادہ قصد شہر بنارس نمودند۔ و بچۂ خرد سال
خود را مع جاگیر بہ ہمشیرۂ زوجۂ خود تفویض نمودہ ہمراہ شاہزادہ راہی بنارس شدند۔ و قصد انتقال
جاگیر بنام فرزند در آنوقت کردند۔ نہ بعد از ان تا آنکہ در بنارس انتقال کردند و تا انتقال ایشان
بخوبی تسلط سرکار انگریزی گردید۔ و بوجہ صغر سنی فرزند و عدم قابلیت انتظام جاگیر خالہ صاحبہ
او شان حالت جاگیر خراب بود۔ و ہیچ کس پرسان حال نمیشد بعد انتقال ایشان جاگیر بقبضۂ سرکار
و آمد و چونکہ از طرف فرزند ایشان بوجہ صغر سنی و عدم واقفیت طریقۂ کاروائی ہیچ تدبیر بحالی جاگیر
بنام خود نہ شد۔ در دعوی جاگیر تمادی عارض گردید۔ و بلحاظ قواعد آنوقت دیگر خرابیہا برپا شدند
کہ بوجہ آن فرزند ایشان از جاگیر آبائی محروم ماندند۔

تذکرۂ حالات فرزندان خواجہ امین الدین خان و خواجہ مفتی معین الدین خان (۸۴)

از حالات مذکورہ بخوبی ظاہرست کہ خواجہ رشید الدین بحالت سخت بی سر و سامانی بودند و ہیچ انتظام تعلیم و تربیت ایشان نبود
لیکن بعنایت الٰہی و توجہ باطنی بزرگان خود تعلم علوم شروع کردند۔ و بالآخر بمولانا شاہ عبد العزیز صاحب
دہلوی کہ نظیر خود در علوم ظاہری و باطنی نداشتند رجوع شدند و بتربیت حضرت ممدوح از علوم ظاہری
و باطنی بہرۂ وافر برداشتند و عالم متبحر و فاضل اجل و سالک باخبر گردیدند۔ از علوم ظاہری بعلم
کلام و معقولات و ریاضیات مشہور جہان بودند و در علوم دینیات ہم اشہر ترین علمای وقت بودند۔
و در تسلیک سلوک ہم کامل ترین اصحاب وقت بودند در زمانۂ کامیابی ایشان حالت سلطنت مغلیہ
آنہم باقی نماند کہ وقت والد ایشان بود بلکہ بادشاہ شاہجہان آباد برای نام باقی بود۔ و برہمہ ملک
تسلط سرکار انگریزی گردیدہ بود۔ و انتظام ملک در دست بادشاہ مغلیہ مطلقاً باقی نبود نہ ملک
و نہ عہدہ ہای قدیمہ باقی بودند بدینوجہ بادشاہ شاہجہان آباد ایشان را عہدۂ آبائی ایشان
دادن نہ توانست تاہم اکبر شاہ بادشاہ غازی ایشان را بخطاب خانی و بہادری سرفراز فرمود
و در امرای دربار شاہی داخل نمود و بخدماتیکہ در آنوقت بودند ممتاز داشت حالات ایشان
مثل حالات جد امجد ایشان حضرت آخوند صاحب قدس سرہ بودند ہمیشہ در تعلیم علوم ظاہری و باطنی

مشغول میماندند۔ وبغایت مرتاض وزاہد وعابد بودند۔ واز فیضان علوم ظاہریہ و باطنیۂ ایشان بشمار اشخاص عام متبحر و فاضل اجل وسالک باخبر گردیدند۔ اکثر تصنیفات ایشان در مناظرہ وعلم کلام اند ونیز در دیگر علوم۔ عقد ایشان در اولاد حاجی عنایت اللہ خانصاحب وزیر اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ غازی شد کہ از سادات عالی نسب ونجیب بود و در ہمراہی بادشاہ بمقام اورنگ آباد انتقال کرد۔ و در انجا مدفون ست واز بطن این زوجہ سہ پسر و یک دختر تولد شدند۔ فرزند اکبر موسوم بہ سدید الدین شد ونام فرزند اوسط موید الدین نہادند و فرزند اصغر را بنام سلیم الدین میخواندند۔ خواجہ صاحب در زمانۂ طفولیت فرزندان قصد زیارت حرمین شریفین کردند وہمہ اسباب سفر مہیا کردند سواری تیار بود کہ یکایک درد گردہ پیدا شد و دران مرض بتاریخ ہشتم محرم الحرام سنہ ۱۲۴۳ ہجری از عالم فانی بعالم جاودانی رحلت فرمودند و در مقبرۂ حضرت شاہ باقی باللہ قدس سرہ مدفون شدند۔ چونکہ مفتی خواجہ معین الدینخان صاحب سکونت شہر لکھنؤ ملک اودہ اختیار فرمودہ بودند و در شہر لکھنؤ انتقال فرمودند و در انجا مدفون گردیدند اولاد ایشان ہم در شہر لکھنؤ ماند۔ ہرسہ فرزندان ایشان از علمای لکھنؤ تعلیم علوم مروجہ یافتند و در ہمہ آثار شرافت و اخلاق وتہذیب خاندانی بود در سلطنت اودھ بخدمات مختلف سرفراز ماندند۔ کدخدائی ایشان در خاندانہای عالی وشریف ونجیب گردید فرزند اوسط خواجہ معین الدین خانصاحب لاولد فوت گردیدند۔ و فرزند اکبر خواجہ مجید الدین خان دو پسر و یک دختر داشتند فرزند کلان موسوم بہ خواجہ حفیظ الدین خان ونام فرزند خرد رفیع الدین خان نہادہ بودند۔ و فرزند اصغر خواجہ معین الدین خانصاحب کہ موسوم بخواجہ عز الدین خان معروف بہ مرزا غلام حسین بودند اوشان یک پسر موسوم بہ یوسف علیخان ومعروف بہ (راجہ) وچہار دختر داشتند این ہرسہ برادران در لکھنؤ انتقال کردند وہمانجا مدفون اند۔

تذکرۂ نسل (۵) خواجہ جلیل الدین خان | ذکر خواجہ جلیل الدین خان فرزند خواجہ مراد الدین خانصاحب قبل ازین نوشتہ شدہ است ازان ظاہر ست کہ اوشان از امرای اعظم شاہ پادشاہ غازی بودند عقد ایشان ہم بخاندان عالی وشریف ونجیب شدہ بود۔ واز بطن زوجہ دو فرزند و یک دختر تولد شدہ بود۔ فرزند کلان ایشان خواجہ بہاء الدین خان نام داشت و فرزند خرد بہ خواجہ صدر الدین خان موسوم بود۔ تعلیم وتربیت ہردو فرزندان بخوبی نمودہ بودند در علوم ظاہری وباطنی فضیلت تمام داشتند خواجہ صدر الدین خانصاحب مذاق علم طب زیادہ تر میداشتند و در معالجہ وتشخیص امراض یکتای زمانہ بودند از تعلیم اوشان بسا مردمان فیضیاب گردیدند واز معالجۂ اوشان ہزارہا مریض صحت

یافتند عقد خواجه بهاء الدین خان هم درخاندان عالی ونجیب شد و یک دختر و دو فرزند متولد شدند فرزند
کلان خواجه نجم الدین خان نام داشت و فرزند خُرد موسوم به خواجه شمس الدین خان بود۔ خواجه
جلیل الدین خانصاحب دختر خود را به حکیم سیف الدین احمد خانصاحب منسوب فرمودند که از خاندان عالی
واکابرین آنوقت بودند۔ لیکن هیچ اولادش نشد۔ خواجه جلیل الدین خانصاحب از اہل باطن بودند
و نہایت فیاض وخوش اخلاق بعمر طویل به شہر شاہجہان آباد انتقال فرمودند و در خانقاه حضرت شاه
غلام علیصاحب مدفون گردیدند۔ ہر دو فرزندان ایشان از امرای نامدار بودند در شہر بنارس اکثر
میماندند۔ خواجه صدرالدین خانصاحب لاولد در شہر بنارس انتقال کردند۔ و در انجا مدفون اند۔
وخواجه بہاء الدین خانصاحب هم در شہر بنارس انتقال کردند لیکن وصیت کردند که جنازۀ اوشان
به شاہجہان آباد رسانیده نزد قبر والد بزرگوار مدفون کنند چنانچه ہمین شد و جنازۀ اوشان از بنارس به
شاہجہان آباد آورده درخانقاه حضرت غلام علیشاه صاحب مدفون ساختند۔ ہر دو فرزندان خواجه
بہاء الدین خان صاحب در زمانۀ قیام ایشان در شہر بنارس لاولد انتقال کردند و در انجا مدفون شدند
صرف یک دختر باقی بود که اورا در خاندان نجیب ومحترم منسوب کرده بودند۔ که از بطن او دو دختر متولد
شدند یکی بخواجه رفیع الدین خانصاحب منسوب شد که از نسل خواجه عبدالله المخاطب به فریدالدین خان
بودند و دیگر به دیگر خاندان عالی۔ لیکن دختری که از بطن زوجۀ خواجه رفیع الدین خان شده بود۔
لاولد فوت شد و هم نشان اولاد دختر دیگر یافته نمیشود۔

(۸۵)

تذکرۀ حالات اولاد خواجه مجید الدین خان و خواجه محی الدین خان

خواجه حفیظ الدین خان وخواجه رفیع الدین خان وخواجه یوسف علیخان
در ملک اوده میماندند۔ وتعلیم علوم مروجه بخوبی یافته بودند
وذی علم ولایق بودند ونیز متصف باخلاق حمیده واوصاف جمیله بودند واز مختلف خدمات سلطنت اوده
ممتاز ماندند وحالت ظاهری اینها نهایت مستحسن بود و به تمول و خوشحالی بسر میکردند و خواجه
حفیظ الدین خان در شهر لکهنؤ لاولد انتقال کردند۔ و در شهر لکهنؤ مدفون اند کدخدائی خواجه رفیع الدین خان
درخاندان خود از صبیۀ شده بود که در نسل خواجه جلیل الدین خان بود۔ لیکن خواجه رفیع الدین خان صرف
یک دختر میداشتند که لاولد فوت شد۔ ایشان در علم طب مهارت کامل میداشتند ونیز از صنایع کثیره و علم
نباتات بخوبی واقف بودند۔ و در علم کیمیا هم دخل میداشتند و در شهر بنارس جائداد کثیر گذاشته انتقال
کردند و در انجا مدفون اند ہمشیرۀ خواجه رفیع الدین خان بخاندان شریف ونجیب منسوب شده بود و یک
پسر موسوم به اسدالله گذاشته انتقال کرد۔ خواجه یوسف علیخان و ہر چهار ہمشیرۀ ایشان بخاندانهای

عالی

شریف و نجیب و خوشحال منسوب شده بودند۔ ہمشیرۂ اکبر ایشان سہ دختر گذاشتہ انتقال کرد و ہمشیرۂ دوم مسمیان
(۱) سید حسین (۲) سجاد حسین (۳) مرتضیٰ حسین (۴) رضا حسین (۵) مہدی حسین (۶) ہادی حسین (۷)
کاظم۔ ہفت فرزند گذاشتہ از عالم فانی رخصت شدند ہمشیرۂ سوم دو فرزند مسمیان آغا حسین و سید حسین و
دو دختر گذاشتہ رحلت کرد۔ ہمشیرۂ چہارم لاولد فوت گردید۔ خواجہ یوسف علی خان یک فرزند موسوم بہ
تجمل حسین و چہار دختر گذاشتہ راہی عالم جاودانی گردیدند۔

(۴۹)
تذکرۂ اولاد خواجہ رشید الدین خان صاحب۔ بعد انتقال جناب خواجہ رشید الدین خان صاحب فرزندان ایشان
خرد سال بودند در تعلیم و تربیت آنہا جناب مولوی مملوک علی صاحب و مولوی سید محمد صاحب بسیار سعی کردند
کہ اشہر ترین علمای شاہجہان آباد و از تلامذۂ خواجہ صاحب موصوف بودند۔ و در سعی خود نسبت
فرزند اکبر و اوسط خواجہ صاحب کما حقہ کامیاب شدند و این ہر دو فرزند مثل والد بزرگوار خود
عالم متبحر شدند نسبت فرزند اصغر گو کما حقہ کامیابی حاصل نشد تاہم اوشان نیز بقدر ضرورت از علوم
واقف گردیدند۔ و ضروری تعلیم اوشان ہم گردید۔ ہرگاہ این فرزندان خواجہ صاحب قابل کار شدند از سلطنت
مغلیہ ہیچ باقی نبود۔ صرف یادگار اخیر بہادر شاہ بادشاہ باقی بودند کہ از سلطنت انگریزی بقدر مناسب
ماہواری می یافتند کہ دران بلحاظ اخراجات معینۂ اوشان گنجایشی نبود۔ لیکن با اینہمہ بلحاظ تعلقات قدیم
ہمہ را بہ بادشاہ تعلق بود۔ بعد چندے آنہم بوجہ فساد بغاوت فوج انگریزی و محاربۂ شاہجہان آباد
باقی نماند درین اثنا مولوی خواجہ سدید الدین خان صاحب در صیغۂ تعلیمات صوبۂ بنگال سلطنت انگریزی
منتخب شدند و بر خدمت مہتممی مدارس بماہوار سہ صد و پنجاہ روپیہ مامور گردیدند۔ بعد مدتے وظیفہ حاصل
کردہ خدمت را گذاشتند بعد ازان باشغال مختلف از ملازمت و تدریس و تالیف و تصنیف مشغول ماندند
و بالآخر ایشان را نواب ریاست رامپور برای نظامت عدالت طلب فرمودند و ایشان بر خدمت مذکور
مامور گردیدند۔ و تا مدتے کار فرما ماندند۔ و بہمراہی نواب موصوف از زیارت حرمین شریفین مشرف شدند
و بالآخر بمرض ہیضہ در رامپور مبتلا شدہ ازین عالم بعالم جاودانی رحلت فرمودند۔ ایشان در علوم ظاہری
بزمانۂ خود نظیر نداشتند خصوصاً در علوم معقولات و مناظرہ و کلام۔ و نیز در علوم باطنی واقفیت تامہ
میداشتند و از اہل دل بودند۔ و در حصۂ اخیر عمر خود نہایت عابد و زاہد بودند۔ تلامذۂ ایشان ہم
بیشمار اند از تعلیم و تربیت ایشان ہزارہا اشخاص کامیاب گردیدہ اند۔ در ممالک ہندوستان اشہر ترین
علمای وقت خود بودند۔ از تالیفات و تصنیفات ایشان اکثر کتب ناتمام اند و بیشتر شایع گردیدہ اند کہ
از ملاحظۂ آن فضیلت علم ایشان بخوبی ظاہر است خواجہ سلیم الدین خان صاحب فرزند اصغر بیشتر حصۂ

عمر خود در ملازمت صیغۂ مالگزاری ریاست الور بسر کردند و بالآخر خدمت اعلی در صیغۂ مالگزاری میداشتند۔
از کار گزاری اوشان راجه و رعایا همه خوشنود ماندند۔ بعد مائه در از خود خدمت را گذاشته تا مدتے در لاهور
و پشاور ماندند۔ و در کشمیر رفته از زیارت آستانۂ حضرت آخون صاحب مشرف شدند۔ و از اعزۂ کشمیر ملاقات
کردند و شجرۂ اعزۂ کشمیر مرتب کرده آوردند و بالآخر به شاهجهان آباد رسیده انتظام جائداد آبائی خود می نمودند
در سنه ۱۳۱۱ هجری از عالم فانی بعالم جاودانی رحلت فرمودند۔ و در مقبرۂ حضرت باقی بالله قدس سره مدفون گردیدند
ایشان هم عامل بودند و نیز صاحب دل۔ و در آخر عمر اکثر عبادت میکردند و در کار همه کس بقدر قدرت خود اعانت
میکردند۔ و در نفع همه کس همیشه می کوشیدند و در خیر الناس بودن ایشان شک نیست۔ مزاج ایشان
مثل اهل صوفیه بود۔ و عزت سالکان در نظر ایشان بسیار بود۔ بسیار تعظیم و تکریم فقرا میکردند۔ و نهایت سخی و خلیق
و هر دل عزیز بودند۔ اکثرین اهل شاهجهان آباد را از مفارقت ایشان رنجی رو داد۔ فرزند اوسط خواجه
محمد موید الدین خان صاحب تا مدتے در تدریس و تعلیم اشخاص و تصنیفات و تالیفات مشغول ماندند۔
و از تعلیم ایشان بسیار کسان بهره ور گردیدند و از تصنیفات و تالیفات ایشان بعض کتب در فقه و اصول
فقه و بعض کتب در ادب و علم کلام اند۔ تشخیص المقال کتابی بسیط بزبان عربی در رد نصارا است که درین
فن نظیر ندارد و بسیار قابل قدر است بعد چندی التفات ایشان بطرف ملازمت مایل شد و ایشان نزد
عزیزی که مدار المهام ریاست الور بودند۔ راهی شدند و تا مدتی در رفاقت اوشان ماندند و مختلف تجربات
انتظامی حاصل کردند و بر نظامت اعلی صیغۂ عدالت ریاست مامور شدند و تا مدتی کار فرما ماندند۔ و درین
زمان مختلف تجربات عدالتے حاصل کردند۔ چونکه انتظام ریاستها بوجه حکومت شخصی همیشه در تغیرات می باشد
از تغیرات و حالات مختلفه رای ایشان این شد که ملازمت ریاستها نا مناسب است و ایشان خدمت
ریاست گذاشته باز به شاهجهان آباد واپس آمدند چونکه انتظام سلطنت انگلشیه همیشه بالاستقلال
میماند و دران تغیرات بے اصول بظهور نمی آیند بدینوجه قصد ملازمت دولت انگلشیه نمودند۔ و در صیغۂ
عدالت ملازمت حاصل کردند۔ درین زمان نواب مختار الملک بر مدار المهامی ریاست حیدرآباد سرفراز
شده بودند و حالت انتظام ملک دکن سخت ابتر بود۔ ریاست بیحد مقروض۔ و خزانه از زر تهی بود و انتظام
مالگزاری بدست متعهدداران و تعلقداران و سررشته داران و نائبان بود۔ سررشته داران و نائبان
از دیسمکهان و دیسپانڈیان سازش نموده از کاشتکاران قول محاصل سالانه میگرفتند تعلقداران
و گدی داران بسیار منفعت میداشتند۔ و به نائبان اجازت عام میدادند که هرچه خواهند از رعایا وصول
کنند۔ و کدامی طریقۂ حفاظت کاشتکاران نبود که از بی امنی کاشتکاران محفوظ مانند۔ و با این همه

مشکل دیگر آن بود کہ تعلقداران از محاصل ہر قدر کہ میخواستند میگرفتند و ہر قدر کہ میخواستند بہ سرکار میدادند۔ ازین وجہ آمدنی ریاست بسیار کم بود و حصۂ کثیر بدست منتظمان میرسید۔ دران زمان تعلقداران سرمایۂ دولت مشہور بود۔ و تعلقداران نہایت خود مختار بودند و ہر چہ میخواستند می کردند و تعمیل احکام مدار المہام چنانکہ باید نمیکردند۔ انتظام تقسیم اضلاع و تعلقات ہیچ باقاعدہ نہ بود و نہ کافی قواعد اجرای کار مالگزاری بودند۔ درینحالت صیغۂ مالگزاری ریاست بود و حالت صیغۂ عدالت و کوتوالی ہم ابتر بود عہدہ داران کوتوالی اختیارات عدالتی ہم میداشتند۔ در حیدرآباد یک عدالت دیوانی و یک عدالت فوجداری و در بیرونجات منصفین و میر عدل مقرر بودند۔ لیکن در حقیقت این جملہ محکمہ جات محض برای نام بودند چراکہ فیصلہ اخیر بلا منظوری مدار المہام نمی شد و فیصلجات بیرونجات بذریعہ عدالت صدر تعلقات منظور می شدند و عدالتے بنام عدالت بادشاہی قایم بود۔ مگر طریقۂ کارروائی عدالتہا محض بے اصول و بیقاعدہ بود۔ مقدمات معمولی اشخاص در عدالتہای مذکورہ رجوع می شدند۔ مقدمات امرا و علاقہ داران اینہا و مقدمات جمعداران و علاقہ داران آنہا بطور خود تصفیہ می شدند ہیچ گاہ رجوع عدالت نمیشدند علی ہذا ساہوکاران عرب و روہیل ملازم میداشتند و زر قرضۂ خود از مدیونان بذریعۂ عرب و روہیل وصول میکردند ہیچ گاہ مقدمہ بعدالت رجوع نمیکردند۔ و سود بمقداری کہ میخواستند میگرفتند و مظالم انواع و اقسام بر مدیونان میکردند۔ ہمچنین امرا و جمعدار پیشہ کہ ازان ظاہر است کہ ہر قوت دار ہر چہ میخواست بر ضعیف تران خود میکرد و بفریاد او کسی نمیرسید با این ہمہ در عدالت و کوتوالی بازار رشوت گرم بود و ریاست حیدرآباد مرکز خیانت و رشوت و مظالم گردیدہ بود نہ انتظام عدالت باقاعدہ بود نہ انتظام کوتوالی نہ کارفرمایان تجربہ کار و ذی لیاقت بودند۔ نہ قواعد کارروائی عدالت کافی موجود بودند۔ غرض حالت عدالت و کوتوالی نہایت قابل تنفر بود۔ و حالت صیغۂ فوج ہم خراب تر بود۔ باسامی فرضی عہدہ داران فوج لکھا روپیہ میگرفتند علی ہذا در تمامی صیغہای ملک خرابی و ابتری برپا بود۔ کہ ازان رعایا ہم بحالت پریشانی و تباہی و بی اطمینانی مبتلا بود و سرکار ہم زیر بار اخراجات بی سود و بدنام بود و چونکہ تصحیح تمامی فیصلہ جات عدالتی و تمامی کار مالگزاری و دیگر صیغہ جات بوجہ عدم تعین اختیارات عہدہ داران خود مدار المہام انجام میدادند۔ کثرت کار مدار المہام آنقدر بود کہ باوجود کارگزاری شبانہ روزی کار بانجام نمیرسید۔ و نہ کدامی عہدہ دار برای اعانت مدار المہام بود نہ مدار المہام از کدامی عہدہ دار اعانت میخواستند و از مخالفت عہدہ داران اعتبار آنہا نمیکردند۔ چونکہ این زمانہ ابتدائی مدار المہامی نواب مختار الملک بود او شان ہر انچہ بنسبت انسداد کارروائیہای مضر و نامناسب انتظام میخواستند بعض کسان بوجہ فقدان منافع خود و بعض اشخاص بوجہ رشک و حسد و بعض اصحاب

بوجہ عداوت مانع و حارج میشدند۔ وچونکہ دران زمان اکثر عہدہ داران و امرا و مقربان حضور متحد الاخلاق و متحد الصفات بودند و در انتظام بسیار نقصان آنہا بود با ہم یکدلی سازشہا مینمودند و از رئیس نسبت مدار المہام شکایتہا میکردند۔ و رئیس را بر مدار المہام آشفتہ میکردند و بدین تدابیر مدار المہام را از انتظام باز میداشتند و سخت پریشان میکردند۔ چونکہ مدار المہام بعد تجربۂ چند سال این امر بخوبی فہمیدہ بودند کہ در عہدہ داران موجودہ نہ کدامی شخص تجربۂ کافی میدارد نہ قابلیت و لیاقت ضروری میدارد و عاداتیکہ از عرصۂ دراز درانہا پیدا شدہ ہیچ گاہ از ایشان منفک نخواہند شد و نیز خیالات مخالفانۂ اینہا مبدل نخواہند شد درین صورت مدار المہام را غیر ازین چارہ نبود کہ از ممالک غیر عہدہ داران تجربہ کار طلب کنند و بذریعۂ آنہا اصلاح حالت موجودۂ ملک نمایند۔ لہذا مدار المہام در تفحص و تجسس عہدہ داران تجربہ کار و متدین و راست باز بودند۔ چونکہ مولوے کرامت علی صاحب کہ از تلامذۂ والد ایشان بودند و درین ملک اوستاد مدار المہام بودند و از تمامی حالات خواجہ موید الدین خانصاحب مطلع بودند۔ روزی در اثنای گفتگو تذکرۂ ایشان آمد و مدار المہام حالات خاندانی و فضیلت علم و تجربۂ ایشان کہ در تمامی صیغہ جات انتظام ملک میداشتند شنیدہ مشتاق ملاقات ایشان شدند و از مولوی صاحب خواہش طلبی ایشان کردند۔ مولوی صاحب بہ خواجہ صاحب نوشتند ایشان انکار کردند و چون مدار المہام انکار ایشان شنیدند زیادہ مشتاق گردیدند غرض تا عرصۂ دراز خط و کتابت ماند بالآخر چون مدار المہام انتخاب ایشان برای ملازمت سرکار آصفیہ نمودند در رای ایشان ہم تبدیلی پیدا شد و ایشان قبول کردند و از ملازمت سرکار انگلشیہ ارادۂ ملازمت سرکار آصفیہ نمودند۔ و بتاریخ یکم جون ۱۸۷۳ء عیسوی درخواست رخصت تا ماہ جولائی و از یکم اگست درخواست استعفا بخدمت مسٹر جارج ونڈرس نرملیل سشن جج بہرٹ فرستادند ہر چند صاحب ممدوح نمیخواست کہ ایشان از ملازمت سرکار انگلشیہ علیحدہ شوند و ایشان را از استعفا باز میداشت لیکن ایشان بر منظوری درخواست خود اصرار کردند و در خط و کتابت چند روز این کارروائی ملتوی ماند بالآخر صاحب موصوف بر اصرار ایشان بتاریخ ۲۵ جون ۱۸۷۳ء عیسوی بدین الفاظ استعفا منظور کرد کہ درذیل مرقوم ست۔

مولوی موید الدین خانصاحب بدین وجہ از خدمت حالیۂ خود مستعفی میشوند کہ ایشان را خدمتی در حیدرآباد حاصل میشود کہ مشاہرۂ آنہم زائد ست و آن خدمت اعزاز و اختیارات ہم زیادہ میدارد۔ من ہمیشہ از طرز عمل ایشان خوشنود ماندم و ہمیشہ ایشان را مسکین و غریب و بر کار خود متوجہ و مستعد یافتم۔ ایشان در کار خود بسیار ہوشیار و بہر طور نیک و شریف اند و بلحاظ دیانت طریقۂ عمل ایشان بی نہایت قابل اطمینان ماند و در زمانۂ محاربۂ شاہجہان آباد و فساد ہندوستان خیرخواہ سرکار و نیک رویہ ماندند

برفتن ایشان سخت افسوس میدارم لیکن مارج شدن در ترقی ایشان نمیخواهم اگر موقعی مرا دست میداد از ترقی ایشان برعهدهٔ بزرگ بسیار خوشنود می شدم مگر افسوس ست که چنین موقعه دست نداد۔

غرض ایشان راهی حیدرآباد گردیدند و قصد حضرت شاه مسعود صاحب رحمه الله که از مکاتبهٔ اوشان مذکورهٔ بالا نسبت دکن بود در پشت پنجم بظهور آمد القصه بعد رسیدن حیدرآباد نواب مختار الملک مدار المهام سرکار آصفیه ایشانرا بر خدمت نظامت محکمهٔ تصحیح صدر تعلقات مامور فرمودند و نیز از ایشان در فقه هدایه شروع نمودند و در مختلف امور از ایشان مشوره میکردند و بعد تجربهٔ مدتی نواب صاحب را بر ایشان اطمینان کافی پیدا شد و از ایشان در تمامی امور مشوره آغاز کردند۔ و وقتاً فوقتاً اطمینان نوابصاحب نسبت ایشان افزود و مشورت ایشان نهایت مفید ثابت گردید بالآخر نوابصاحب از ایشان در امور مملکت مشوره آغاز نمودند و بعد چندے حالتی چنان رو داد که از امور سترگ امری بغیر مشورهٔ ایشان طی نمیشد و از مشاورت ایشان امداد وافر به نواب صاحب میرسید ایشان در مدت دو سال از حالات ملک و اهل ملک و انتظام موجودهٔ ملک بخوبی واقفیت حاصل کرده بر امور قابل انسداد و قابل اجرا و طریقهٔ آن بخوبی غور کردند و نسبت انتظام تمامی صیغه جات از نواب صاحب بارها گفتگو کردند و بطرف اجرای انتظام جدید متوجه میکردند و گو نوابصاحب را از رای ایشان بالکلیه اتفاق بود لیکن بدینوجه که دران زمان بوجه مخالفت مخالفین و مداخلت رئیس کارروائی مدار المهام اجرای انتظام بیحد مشکل بود در هر کار بسیار تامل میکردند۔ چونکه زیاده ضرورت تقسیم ملک در صوبه جات و تقسیم صوبه جات در اضلاع و تقسیم اضلاع در تعلقات بود و نیز تقرر حکام اسمات و اضلاع و تعلقات از صیغهٔ مالگزاری و عدالت و کوتوالی بود تا انتظام ملک با قاعده شود و دقت وصول مالگزاری و انتظام عدالتی و کوتوالی دور گردد و نیز زیاده تر ضرورت این امر بود که کاری که بی انتها بر تنها نواب مدار المهام ست آن کار فضول و غیر ضروری کم کرده شود و هر قدر هر کار که بعد ازین ماند انتظام آن چنان شود که در آن وقت مدار المهام بسیار صرف نشود و کافی مددی اوشان را در انصرام آن از دیگر عهده داران رسد تا که مدار المهام را وقتی برای غور امور اهم متعلقهٔ مملکت دست دهد و رای ایشان این بود که بالفعل یک معتمد مالگزاری و یک معتمد عدالت و کوتوالی مقرر کرده شود تا که کثیر المقدار کار که هست در دفاتر معتمدی تقسیم شود و از معتمدین در اجرای آن بمدار المهام مدد بهم رسد و نیز نگرانی عهده داران ماتحت هم بخوبی شود چنانچه حسب رای ایشان نواب مدار المهام در ۱۲۸۵ فصلی مطابق ۱۲۹۲ هجری انتظام ضلع بندی وغیره و بعض تقررات فرمودند و در ۱۲۸۶ فصلی مطابق ۱۲۹۳ هجری دو عهدهٔ جدید معتمدین قایم کردند و به معتمدی عدالت

وکوتوالی وغیرہ خواجہ موید الدین خان صاحب را مامور فرمودند و بر معتمدی مالگزاری سید سعد الدین صاحب را سرفراز نمودند۔ وکار کثیر المقدار متعلقۂ خود را درین ہر دو دفاتر تقسیم کردند کہ ازان خود ہم تا حدے سبکدوش شدند۔ ونیز نگرانی عہدہ داران ماتحت ہم آغاز گردید۔ بطریق با اصول اجرای کار آغاز شد کہ ازان روز بروز حالت کار رو باصلاح می شد و ترقی می پذیرفت و ابتری و بد انتظامی بتدریج رفع می شد غرض بعد تقرر خواجہ صاحب بر معتمدی از ایشان بسیار مدد بہ نوابصاحب میر سید وز ائد از سہ سال ایشان مصروف انتظام و اصلاح کار صیغہ جات متعلقۂ خود بودند و قواعد اجرای کار عدالتی وکوتوالی وغیرہ وضع مینمودند و نواب مدار المہام بمشورۂ ایشان قواعد و ہدایات و دساتیر اجرا می فرمودند و در اصلاح دیگر صیغہ جات و امور اہم ریاست مشورہ بہ مدار المہام نیز میدادند و سرگرم رفع بی اطمینانی و تکالیف خلایق و جلب منافع سرکار و رعایا بودند۔ وچونکہ اہل فوج و امرا و ساہو کاران بوجہ ضعف حکومت تعمیل احکام سرکار نمیکردند در چند مقدمات چندان تنبیہ و تہدید آنہا کردند کہ مزاحمت ہای تعمیل احکام بجدی رفع گردید اکثر امرا از ارتکاب جرائم نمی ترسیدند و مرتکب جرایم میشدند چونکہ دران زمان فرزند نواب امیر کبیر بہادر کہ داماد رئیس بودند باعث موت شخصے شدند و مدار المہام بوجہ تقرب و قرابت رئیس متامل بودند ایشان بلا رعایت امری محرک تحقیقات این مقدمہ شدند و ضرورت اجازت رئیس شد نواب صاحب ایشان را پیش رئیس فرستادند ایشان از حضرت غفران مآب نواب افضل الدولہ بہادر بر بنای احکام شرع گفتگو کردند بالآخر بمجبوری رئیس اجازت فرمود و بعد تحقیقات مقدمہ نسبت اوشان سزا تجویز شد ازین واقعہ بر دیگر امرا اثرے قوی رود اد آنہا از ارتکاب جرایم محترز شدند۔

در زمانۂ ایشان تاتا توپیا مرہٹہ در حوالی حیدرآباد رسیدہ سازش اجتماع اشخاص بر محاربہ سرکار انگریزی کردہ بسیار مردمان را آمادہ کردہ بود ایشان از سازشہای مطلع شدہ بعجلت تمام بحکمت عملی انسداد کردند او گریخت بعض شرکای او گرفتار شدہ سزا یافتند اگر او کامیاب می شد ریاست را صدمۂ عظیم میرسید۔

چونکہ رشوت خواری در حیدرآباد بسیار شایع بود ایشان باجتماع مواد کافی میر مجلس عدالت العالیہ کہ مولوی احمد علی صاحب کہ در رشوت خواری از حد نام آور و در مظالم یکتای زمان بودند معطل کنانیدہ جماعت عہدہ داران کہ در آن خود ہم شریک بودند بر تحقیقات الزامات اوشان مقرر کنانیدند و بذریعۂ فیصلۂ بسیط بدلایل و وجوہ قوی اوشان مجرم قرار یافتہ سزایاب شدند۔ ازین واقعہ بر رشوت خواران اثری تمام شد و دیگر چنین بدخصالان را در ارتکاب تامل گردید۔ ہمچنین دیگر چند کس

معزول ومعطل وسزایاب شدند واثر قوی برگروہ آنہا شد کہ تا حدے مانع ارتکاب گردید۔
ایشان درکدامی انتظام بجز اہل این ملک دیگران را خدمات دادن مناسب تصور نہ کردند وعموماً اہل این ملک را منتخب ومامور میفرمودند وانتخاب ایشان نہایت صحیح ومفید ثابت می شد خیال ایشان این بود کہ حتی المقدرت اہل ممالک غیر را خدمات دادہ نشوند۔ کہ اثر آن باعث خرابی اہل ملک خواہد شد چنانچہ خود ایشان گاہی کسی را از ملک خود یا ممالک غیر بر خدمتی مامور نہ کردند۔
تذکرہ متعلقۂ خدمات ایشان وکارہای نمایان ایشان چندان ست کہ اگر بہ تفصیل مناسب بیان کردہ شود کتابی نہایت بسیط خواہد شد ودرین مختصر گنجایش چنین تفصیلات نیست لہذا بر بیان مذکورہ اختصار میکنم۔ وبا اینہمہ از تعلیم علوم طلبا وتدریس ہم باز نمیماندند۔
چونکہ ایشان بر طریق اجداد خود چنانکہ بطرف ظاہر توجہ میداشتند زایدازان بطرف باطن متوجہ مے بودند۔ وہر دو حالت ایشان رو بترقی بود واصحاب خدمات باطنی این ملک پیش ایشان می آمدند وازایشان ملاقات میکردند۔ منجملہ آنہا از اہل عرب شیخ عبدالرحیم صاحب خدمت بود ونیز قلندر دیگر وآنہا با ایشان از حالات باطنی مطلع میکردند واز تلامذۂ ارشد ایشان از اشخاص عالی خاندان این ملک جناب مولوی شیخ احمد حسین صاحب وجناب مولوی شیخ محمد صدیق صاحب اند ونیز مولوی میر سلامت علی خان صاحب بودند۔ ونیز بعض دیگر اصحاب ایشان بسیار محبت از جناب مولوی محمد صدیق صاحب میداشتند کہ بعلوم مروجہ دستگاہ کافی میداراند ودر کارگزاری خدمت سرکاری چنان تجربہ کار اند کہ نظیر اوشان درین ملک نیست وبصلۂ دیانت وکارگزاری خود از خطاب نواب عماد جنگ بہادر ممتاز وبخدمت معتمدی عدالت وکوتوالی سرفراز اند مولوی عبدالعلیم نصراللہ خانصاحب خورجوی کہ قدیم ڈپٹی کلکٹر سرکار انگریزی وصدر تعلقدار سرکار آصفیہ بودند۔ در تاریخ دکن کہ مصنفۂ ایشان ست نسبت خواجہ صاحب می نگارند کہ

ہر قدر کار را کہ بر قانون آوردہ است ذات سامی ایشان ست نہایت
کارگزار ومدبر ودیانت دار ومحنت کش در کار سرکار تیز قلم بغایت
درجہ معاملہ فہم تجربہ کار سرکار انگریزی وہندوستانی انداز ہنگام صبح
تا زمان تہ ساعت شب قلم از دست ایشان نمی افتد شخصے را
در کار ایشان دخلی نیست وبر مرادات ایشان کسی را خبرے نے

(۸۷) ذکر کدخدائی خواجہ سدید الدین خان صاحب و سلیم الدین خانصاحب و اولاد ایشان و وعدہ انسلاک شجرۂ کامل و نقشہ مشتمل بر احوال مختصر تمامی نسل حضرت آخون صاحب

کدخدائی خواجہ سدید الدین خانصاحب و خواجہ سلیم الدین خانصاحب در شاہجہان آباد در خاندان ہای اکابر و معززین شدہ بود کہ بشرافت و نجابت ممتاز بودند۔ خواجہ سدید الدین خانصاحب ہشت فرزند و پنج دختر میداشتند و خواجہ سلیم الدین خانصاحب سہ فرزند و چہار دختر میداشتند کہ حالات ایشان زیادہ تفصیل طلب نیند۔ و نیز تا اینجا تذکرۂ اولاد دختران حضرت آخون صاحب نشدہ است کہ کثیر التعداد ست و نیز تذکرۂ بعض مستورات کہ از نسل حضرت اند تا حال نشدہ است مناسب مینماید کہ شجرۂ تمامی نسل حضرت کہ از ان تفصیل اولاد دختران حضرت و خواجہ سدید الدین خانصاحب و خواجہ سلیم الدین خانصاحب و دیگر بعض مستورات کہ از نسل حضرت اند و جملہ کسان بخوبی ظاہر شود و اسمای ہمہ ذکور و اناث دران مندرج باشند در آخر کتاب منضبط کردہ شود و نیز نقشہ کہ دران اسمای ہمہ کسان درج باشند و مختصر حالات ہمہ نوشتہ شوند باو منسلک کردہ آید تا کہ بملاحظۂ آن اسمائی ہمہ کسان نسل حضرت و بر حالات آنہا اجمالاً اطلاع شود چراکہ بالتفصیل تذکرۂ ہمہ کسان درین مختصر گنجایش ندارد و پس ہمچنین کردہ خواہد شد و بر تذکرۂ اولاد خواجہ موید الدین خان صاحب این کتاب ختم کردہ خواہد شد۔

(۸۸) ذکر کدخدائی خواجہ موید الدین خانصاحب و اولاد ایشان

عقد خواجہ موید الدین خانصاحب اولاً از صبیۂ فرزند حافظ عبد الرحمن خانصاحب شدہ بود کہ اوستاد شاہ عالم بادشاہ غازی بودند و از بطن آن دو فرزند و یک دختر تولد شد۔ فرزند اکبر موسوم بہ امین الدین خان شد و فرزند اوسط موسوم بہ معین الدین گردید و دختر بعد چندی انتقال کرد۔ و نیز این زوجۂ اولی بعد چندی ازین عالم رحلت نمود بعد ازین ایشان از صبیۂ خواجہ مرزا خانصاحب کہ برادر غلام نقشبند خانصاحب بودند و از اکابر سادات حسنیہ و حسینیہ و مشائخین عظام و امرای شاہجہان آباد بودند۔ عقد نمودند۔ والدۂ این صبیہ از نسل نواب مہابت خانصاحب وزیر اعظم و سپہ سالار سلطنت مغلیہ بودند کہ در عہد جہانگیر وزیر نامآور بودند و بہ قوت او شان شاہجہان بر تخت سلطنت نشستند و در زمانہ شاہجہان بادشاہ غازی ہم تا زمانۂ دراز وزیر اعظم و سپہ سالار ماندند و سلسلۂ نسبت والدۂ این صبیہ بصحت تمام تا بحضرت غوث الاعظم میرسید۔ تا زمانۂ پدر این صبیہ نشان قدم بر گردن اولاد این نسل می شد چنانچہ بر گردن والدۂ این صبیہ آن نشان خاص میبود بزرگان ایشان میگفتند کہ این نشانی اولاد صحیح النسب حضرت غوث الاعظم ست بدینوجہ تعظیم و تکریم بزرگان خواجہ صاحب سلاطین مغلیہ بسیار میکردند۔ و ہمہ کسان قابل بسیار تعظیم مے شمردند۔

وایشان از اہل دل وعلوم ظاہری وباطنی مشرف بودند درسلسلۂ قرابت داران ایشان یکی نواب عظیم الملک میر جملہ از امرای اعظم بودند۔ ودرملک دکن مامور بکار سرکار بودند۔ وازنسل وشان میر عبد السلام خانصاحب مخاطب بہ نواب مقتدر جنگ بہادر صوبہ دار ومیر دوست علیخان صاحب دوم تعلقدار ونواب محمد علیخان صاحب بہادر مہتمم تقسیم منصبداران درحیدر آباد موجود اند غرض از بطن این زوجہ ہم دو فرزند تولد شدند نام فرزند کلان محمد محی الدین نہادند وفرزند خرد دریک ہفتہ انتقال کرد وبعد چندی مادرش ہم ازین جہان فانی بعالم جاودانی رحلت نمود۔

زوجۂ ثانیۂ ایشان چونکہ بسیار ذی علم وبسیار خوش اخلاق وزاہدہ وعابدہ وصوفیہ بود۔ وتعلیم علوم ظاہری وباطنی از بزرگان خود بخوبی یافتہ بود۔ وہمیشہ زنان را تعلیم علوم ظاہری وباطنی میداد وبروز ہر جمعہ بسیار زنان پیش او جمع میشدند واو وعظ میکرد وہمیشہ در مجاہدۂ باطنی میماند۔ بدینوجہ از انتقال او خواجہ صاحب را بسیار تاسف وملال روداد قصد کردند کہ تارک الدنیا شوند لیکن ضروریات نہ گذاشتند۔ مگر تاہم از روز انتقال زوجۂ ثانیہ ہرگز بدنیا دل ندادند ومثل تارک الدنیا بسر کردند۔ وبعد این واقعہ بہ نیت ہجرت بہ دکن راہی شدند۔ فرزند خرد سال را بہ خوشدامن حوالہ نمودند۔ او کفیل پرورش او شد وہر دو فرزندان کلان ہمراہ خود بہ حیدر آباد دکن بردند۔

(۸۹)

انتظامی کہ بمشورت خواجہ صاحب جاری می شد ہنوز مکمل نہ شدہ بود وبیشتر اجزاء اجرا طلب بودند وبسبب ذمہ تمامی آنوقت نوبت اجرای نرسیدہ بود	تذکرۂ وفات مولوی خواجہ موید الدین خانصاحب

کہ یکایک خواجہ صاحب بمرض الموت مبتلا شدند بعضی میگویند کہ وجہ مرض زہر بود وبعضی میگویند کہ وجہ سحر بود وبہر حال ہرچہ باشد از شانزدہم شعبان ۱۲۸۳ ہجری درقی واسہال خون روان شد وبتاریخ ہجدہم شعبان ۱۲۸۳ ہجری از عالم فانی بعالم جاودانی رحلت فرمودند ودر مقبرۂ حضرت یوسف صاحب شریف صاحب کہ بمقام نام پلی واقع ست متصل گنبد حضرت ممدوح آسودند قطعۂ تاریخ وفات ایشان اینست۔

عالم بے نظیر وبے ہمتا	شد زدنیا موید الدین خان
از جہان رفت عادل یکتا	گفت تاریخ رحلتش والا

رقعۂ کہ نواب مختار الملک مرحوم بعد انتقال خواجہ صاحب بمولوی امین الدین خان صاحب نوشتند حسب ذیل ست۔

(۱) ہا ستماع واقعۂ انتقال والد آن مہربان کہ یکایک امروز بوقت ہفت

گنت معلوم شد رنجیکہ بخاطر اینجانب گذشت تفصیل و تشریح آن دشوار بلکہ ناممکن ست۔

(۲) اگرچہ والد آنمہربان را عرصۂ دراز نشدہ بود کہ درینجا وارد شدند و سرانجام دہ کارہاے سرکار ماندند لیکن بہر سرگرمی و مشقت و امانت داری و خیر خواہی کہ آنرا انصرام دادند فی الحقیقت قابل تحسین و آفرین بودہ۔

(۳) خواہش اینجانب این بود کہ روزے شود کہ ثمرۂ مشقت و خیر خواہی خود بینند و تا عرصۂ دراز آن کامیاب باشند مگر خواہش این جانب را بیش خواہش و رضاے الٰہی فروغ کو بہر حال ہرچہ رضای مولیٰ از ہمہ اولی۔ آن مہربان را و ماہمہ را بغیر ازین چارہ نیست کہ امور خود را بدست اختیار او تعالیٰ شانہ بدہیم و صبر اختیار کنیم۔

(۴) این جانب را ہموارہ خواہان بہتری و نیکنامی آن مہربان تصور نمودہ در ہر چہ ضرورت آن واقع شود بدرخواست و اطلاع آن ہیچ تامل نہ نمایند و باہم بدوستی و اتفاق بودہ در اجرای کارہاے سرکار ساعی و جاہد باید بود۔

مدار المہام درین زمان نہ صرف مدار المہام بودند بلکہ بوجہ صغر سنی رئیس ایشان را در ریاست اختیارات کامل حاصل بودند۔ تحریر آن زمانۂ ایشان وقعت تحریر رئیس میدارد از فقرۂ اول رقعہ مذکورہ ظاہر ست کہ نواب مدار المہام راچہ قدر رنج مفارقت خواجہ صاحب گردید و چہ قدر تاسف رو داد و از فقرۂ دویم ظاہر میشود کہ مدار المہام خدمات خواجہ صاحب مرحوم چہ قدر قابل قدر تسلیم میکردند و نیز از ان شان طرز کارگزاری مولویصاحب ظاہر میشود کہ چسان کار سرکار میکردند از فقرۂ سیوم آن ارادۂ نواب مدار المہام ظاہر میشود کہ نیت عطای جاگیر میداشتند از فقرۂ اخیر ظاہر میشود کہ بلحاظ خدمات و حقوق خواجہ صاحب نواب مدار المہام چہ قدر استمال مہربانی باولاد ایشان واجبی خیال می فرمودند۔ از انتقال ایشان نہ صرف مدار المہام رنجیدہ ند بلکہ اکثر امرا و عہدہ داران و اکثر اہل شہر بسیار مغموم گردیدند۔

(۹)

تذکرۂ حالات خواجہ امین الدین خان	انتظامیکہ جاری شدہ بود اصول آن دانہ خیالات والد مرحوم خود نسبت اجرای بقیہ انتظام مولوی خواجہ امین الدین خانصاحب بخوبی واقف بودند و نیز

اکثر آرای مرحوم و تحریرات مرحوم متعلقۂ انتظام نزد ایشان موجود بودند و نواب مدار المہام نسبت

قایم مقامی مرحوم بدینوجہ سخت متردد بودند کہ تکمیل انتظام بغیر از واقفیت کاملہ شیرازۂ اصول انتظام جاری شدہ ممکن نبود چنانچہ نواب مدار المہام در رقعہ دیگر موسومہ خواجہ امین الدین خان تحریر می فرمایند۔

از انتقال والد آن مہربان اینجانب را برای اجرای کار ہم خیلے تردد ست زیرا کہ قطع نظر از لیاقت باین سبب کہ پیشتر از اجرای کار (انتظام) دار و اینجا بودند و از ہمہ حالات وقفیت بہم رسانیدہ بودند کہ بوقت شروع کار انتظام اجنبیت نداشتند۔

جناب مولوی نصیر الدین خان صاحب خورجوے در تاریخ دکن نسبت ایشان می نگارند

کہ مولوی امین الدین خان صاحب فرزند ارشد مولانا مویدالدین خان صاحب نہایت زیرک و صاحب علم و خلیق وصاف طبع و خوش رو و نیک خو فطین کہ زود بمطلب معاملہ میرسند بعد تجربہ بہ چندروز سرآمد مجربین و بی نظیر خواہند بود۔

نواب مدار المہام بعد غور کامل برای معتمدی عدالت و کوتوالی وغیرہ انتخاب ایشان نمودند ایشان دران زمان ناظم محکمۂ صدر تعلقات بودند۔ از خدمت مذکورہ بر خدمت والد ایشان ایشان را ترقی دادند و مامور فرمودند و از مشورۂ ایشان بقیۂ انتظام جدید کہ اجرا طلب بود جارے فرمودند و انتظام ہر صیغہ ملک بخوبی مکمل گردید۔ پس انتظامے کہ بمشورۂ والد ایشان آغاز شدہ بود بہ مشورۂ ایشان باختتام رسید بدین وجہ نواب مدار المہام بسیار قدر ایشان میکردند و بسیار عزیز میداشتند۔ چنانچہ بیشتر اوقات نواب مدار المہام بہ نسبت ایشان نہایت عمدہ رای ظاہر فرمودند کہ تذکرۂ آن ہمہ خالی از تطویل نیست صرف بمقدمۂ شیخ مہتاب نام فخر الدین خان ہرچہ بنسبت ایشان تحریر فرمودند تذکرۂ آن کافیست و آن حسب ذیل ست۔

آن مہربان را از والد مرحوم آن مہربان فائق تر می بینم و امید میدارم کہ روز بروز درین ترقی خواہد شد۔

و نواب مدار المہام حکمی کہ بتاریخ ۲۳ شعبان ۱۲۹۵ھ ہجری نسبت بقایای تنخواہ ایشان تحریر فرمودند بعض عبارت آن در ذیل مندرج ست و از ان ظاہر ست کہ چہ قدر رفعت ایشان در دل مدار المہام بود۔

اگرچه گاهی اینجانب وعدهٔ خود را فراموش نه نموده بود لیکن
همیشه در دل خود تحسین صبر و شکیب آن مهربان نمود که
در ابنای روزگار مردم را متصف به چنین صفات کم
می یابم فی الحقیقت میگویم که نه صرف این صفت صبر
و تحمل بلکه بعض صفات دیگر در آن مهربان دیده ام و
مے بینم که بارک الله میگویم و نه من این میگویم بلکه اکثر
همین میگویند و بس۔

ایشان تا ۱۳۱۷ هجری کار مفوضه انجام دادند و در سنه مذکور نواب صاحب ارادهٔ بعض ترمیمات
در انتظام قدیم فرمودند که از اجرای اکثر آن ایشان متفق نه بودند و نواب صاحب را
در اجرای آن ترمیمات اصرار بود ایشان کار گزاشته رخصت یک ساله گرفتند۔
هرچند نواب مدار المهام بعد ازین بسیار سعی ملاقات ایشان کردند و خود بر مکان ایشان
قصد آمدن نمودند لیکن ایشان نه بر تشریف آوری نواب صاحب رضامند شدند نه خود برای
ملاقات رفتند نه از ان اشخاص ملاقات کردند که پیام های نواب صاحب می آوردند۔ مقصود
نواب مدار المهام آن بود که ایشان را رضامند نمایند و در ترمیماتیکه ایشان را سخت اختلاف
بود نه کنند لیکن ایشان رضامند نه شدند اکثر خط و کتابت نواب مدار المهام متعلق ازین موجود
است که بلحاظ مضامین سخت حیرت انگیز ست چونکه اندراج آن بسیار طوالت میدارد۔ ازین وجه
درج کرده نشد۔ درین اثنا نواب مختار الملک انتقال فرمودند و در رای ایشان تبدیلی نشد
لهذا نواب عماد السلطنه مدار المهام ثانی مجبوراً بلحاظ حقوق سابقه نصف تنخواه ایشان شش صد
روپیه بطور وظیفه اجرا کرده ایشان را از خدمت معتمدی سبکدوش نمودند۔

ایشان از والد بزرگوار خود تعلیم علوم ظاهری و باطنی یافته بودند و به کامیابی تمام در علوم
ظاهری بهره در گردیدند و نیز در علوم باطنی واقفیت کافی بهم رسانیدند در خاندان عالی و
نجیب کدخدائی ایشان شده بود لیکن زوجهٔ ایشان بوجه ولادت انتقال کرد و بعد ازان
ایشان هیچ گاه قصد نکاح نکردند۔ و این واقعه زمانهٔ شباب ایشان ست از رنج مفارقت
و انتقال زوجه بر ایشان چندان اثر شده بود که تا یک سال محض از خود رفته بودند و در دشتها
میماندند۔ بتوجه بزرگان در آن حالت افاقت بهم رسید ایشان بطرف سلوک مایل شدند

ودران کامیاب گردیدند۔ ایشان خلیق وفیاض ورحم دل وخداترس ونیکوکار بودند۔
وتا مدت العمر ہرچہ از اخراجات باقی میماند ہمہ بنام خدا خیرات میکردند ودر وقت ترک دنیا جملہ
اشیای موجودۂ خانہ کہ بسیار قیمت داشت ہمہ خیرات کردند وچیزی باقی نداشتند برزمین خواب
میکردند ودرظروف گلی طعام میخوردند وآب مینوشیدند ایشان تا زمانہ ہفدہ سال معتمد عدالت وغیرہ
ماندند وہیچ گاہ سفارش ایشان مدار المہام نامقبول نہ کردند ودر اکثر امور حسب رای ایشان
حکم دادند ایشان بنام بسیارکسان منصب جاری کنانیدند وبسیارکسان را خدمات دہانیدند
وبسیارکسان را یومیہ کنانیدند وبسیارکسان را بطور خیرات از سرکار نقد رقومات دہانیدند
نہایت باخیر بودند از احسانات ایشان اکثر اہل ملک واکثر اہل ممالک غیر بہرہ یاب گردیدند
وتا حال ازان کامیاب ہستند۔ ایشان در تدین واوصاف حمیدہ اشہر ترین اشخاص این صفتہا
گردیدند اہل این ملک ایشان راہمیشہ بہ نیکی یاد میکنند بعد گذاشتن خدمت ایشان محض تارک الدنیا
گردیدند وریاضت شاقہ آغاز نہادند وتا قریب ہشت سال از ہیچ کس ملاقات نکردند
ودر ریاضتہاے شاقہ مشغول ماندند وذی تصرف گردیدہ در ماہ رمضان ۱۳۰۸ھ ہجری ازین
عالم فانی بعالم جاودانی رحلت فرمودند ومتصل قبر والد بزرگوار خود در درگاہ یوسف صاحب
وشریف صاحب مدفون گردیدند مادۂ تاریخ وفات ایشان انیست۔

	آفتاب عز وجاہ وعدل شد زیر زمین (۱۳۰۸)	

(۹۱) تذکرہ خواجہ معین الدین خانصاحب - مولوی خواجہ معین الدین خانصاحب فرزند اوسط خواجہ مویدالدین
خانصاحب ہم تعلیم علوم ظاہری وباطنی از والد بزرگوار خود حاصل نمودند ودر علوم ظاہری وباطنی
بہرۂ وافر برداشتند ابتدا بر نیابت معتمدی عدالت وکوتوالی بزمانہ معتمدی والد خود مامور بودند
چنانچہ مولوی نصر اللہ خان صاحب در تاریخ دکن می نگارند کہ نایب ایشان فرزند کوچک
ایشان ست آنہم جامع صفات حمیدہ است ونعوت پسندیدہ اگرچہ پدر مویدالدین ست
مگر الحمد للہ کہ پسر معین الدین ست وبعد ازان بر نظامت عدالت العالیہ فوجداری ترقی یافتند
وتا مدت دراز مامور ماندند بعد زمانۂ دراز باز درخواست معاودت بر خدمت سابقہ نمودند وبمشاہرۂ
موجودہ کہ یکہزار یکصد بر نیابت معتمدی عدالت عود کردند ایشان از زمانۂ شباب در یاد الٰہی مشغول می بودند
ہیچ گاہ قصد کدخدائی نکردند ہمیشہ بہ ریاضتہای مختلف مشغول ماندند ولمحۂ از یاد خدا غافل نمیماندند
وہرچہ از مشاہرہ بعد اخراجات باقی میماند ہمہ بنام خدا خیرات میکردند۔ تمامی عمر خود در مطالعہ کتب

و یاد الٰهی صرف کردند۔ در ولی کامل بودن ایشان هیچ شک نیست تمام عمر ایشان در اطاعت برادر
بزرگوار خود صرف کردند و بیحد رحم دل و فیاض و خلیق و متین و نهایت ادیب و انشاپرداز بودند۔
از چند سال بعوارض نوازل مبتلا شده در سنه ۱۲۹۹ هجری ازین عالم فانی بعالم جاودانی رحلت فرمودند
و متصل مرقد پدر بزرگوار خود در مقبرهٔ حضرت یوسف صاحب شریف صاحب مدفون گردیدند۔

(۹۲) تذکرهٔ خواجه محمد محی الدین خان

خواجه محمد محی الدین خان فرزند اصغر خواجه موید الدین خان صاحب
بسیار صغر سن بودند که والدهٔ ایشان انتقال کردند پرورش ایشان جدهٔ ایشان میکردند و برادر حقیقی
جدهٔ ایشان که حکیم محمد حسین خان صاحب در علوم ظاهری و باطنی دستگاه کافی میداشتند سلسلهٔ عقیدت
ایشان از جناب مولانا فخر الدین صاحب قدس سره بچند واسطه در طریقهٔ عالیهٔ قادریه چشتیه بود۔
و همه خاندان ایشان به همین طریقه مشرف بود۔ در علم طب و عمل آن در هندوستان نظیر ایشان نه بود۔
در علم معقولات و ریاضیات نیز ایشان یکتای زمانه بودند و نهایت مهذب و سنجیده و خلیق و متین و
در علم فلسفه تبحر تمام میداشتند و مزاج ایشان فلسفیانه و سالکانه بود و بسیار تنهائی پسند و نهایت
تجربه کار و حکیم گویا افلاطون وقت بودند او شان از عمر پنج ساله ایشان را تعلیم تهذیب و اخلاق
میدادند و چونکه غیر ایشان کسی نبود هر وقت تجربات خود در امور دنیاوی پیش ایشان بیان میکردند
چون عمر ایشان تا هفت سال رسید تعلیم ایشان آغاز کنانیدند گو تعلیم اساتذهٔ مختلف میکردند لیکن
حکیم صاحب خود هم نگران تعلیم میماندند۔ تا آنکه ایشان بر خط و کتابت صحیح قادر گردیدند و از تعلیم فارسی
فارغ گردیدند۔ گو هنوز نوبت خواندن کتب اخلاق و معقولات نیامده بود لیکن ایشان از فیض صحبت
حکیم صاحب از اکثر مسایل علوم مذکوره بخوبی واقف گردیدند۔ درین اثنا ایشان حسب الطلب
بحیدرآباد رسیدند۔ و از برادر کلان خود تعلیم صرف و نحو عربی آغاز نهادند۔ و بعد انفراغ آن کتب منطق
و ادب آغاز کردند که درین اثنا نواب مختار الملک مدار المهام سرکار آصفیه ایشان را بطور کار آموز
برای تجربهٔ کار سرکاری در دفتر معتمدی عدالت و کوتوالی وغیره که حاکم آن دفتر برادر کلان ایشان بودند
مامور فرمودند و از غرهٔ جمادی الاول سنه ۱۳۰۲ھ بطور مدد خرچ دو صد روپیه ماهوار اجرا نمودند۔
ایشان کار سرکاری هم میکردند و تعلیم علوم هم جاری داشتند۔ چندی در علم ادب توجه کردند
و زود تر لیاقت انشاپردازی و شعرگوئی در زبان عربی حاصل نمودند چون از کتب درسیه علم ادب
و منطق فارغ شدند فقه و اصول فقه آغاز نهادند۔ چون از کتب درسیهٔ فقه و اصول فقه فارغ شدند
کتب علم حدیث و تنقیح و اسماء الرجال آغاز کردند هنوز صحاح سته باختتام نرسیده بود که بحصول

رخصت حسب الطلب محمد حسین خانصاحب بدہلی رفتند و در انجا بقیہ کتب صحاح از مختلف علما ختم کردند۔
چونکہ دران زمان شوق قرأت مصحف مجید و اعمال میداشتند و خواہش ایشان آن بود کہ اجازت
مصحف مجید حاصل کنند و محمد حسین خانصاحب بسلسلہ از سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم مجاز قرأت
مصحف مجید بودند ایشان طالب اجازت گردیدند و از وشان تمامی مصحف مجید سماعت کردہ اجازت
حاصل نمودند۔ کہ سلسلۂ آن حسب ذیل ست۔

یقول الفقیر محمد حسین انی اخذت القرآن العظیم علی جماعۃ وکذ الحدیث الشریف فاروی القرآن
قراءۃً واجازۃً وسماعاً عن ائمۃ منهم شیخنا مولانا مولوی قطب الدین وهو اخذ عن مولانا مولوی
محمد اسحٰق صاحب دہلوی وهو اخذ عن سیدنا العلامۃ الفقیہ المحدث القاری المتقن سیدی
ابو الحسن علی بن عبد البر الونائی الحسنی الزبیدی ثم المصری وعن شیخ القراء والقراءات بالجامع
الازہری ابی اللطائف عبد الرحمن بن محمد الزبیری القرشی الاجهوری قالا روینا ه عن شیخ المعمر محمد بن
محمد الحسنی البلیدی زاد الثانی فقال وعن الفاضل المقری المعمر شہاب الدین احمد ابی السماع بن
احمد القری قالا عن شیخ الاقراء بالدیار المصریۃ الشمس ابی عبد اللہ محمد بن القاسم بن اسمٰعیل القری
عن شمس بن البابلی عن خالہ سلیمان بن عبد الکریم البابلی وغیرہ نجم الدین ابی الاشرف محمد بن احمد
بن علی السکندری عن شمس بن محمد بن عمر النشلی عن قطب الدین محمد بن محمد عبد الخیر عن الشمس
محمد بن ناصر الدین الدمشقی عن العماد ابی بکر بن ابراہیم ابن ابی قدامۃ عن ابی عبد اللہ محمد بن
جابر الوادی آشی عن الامام ابی العباس احمد بن محمد الخزرجی الشہیر بابن العمار عن ابی الحسن
محمد بن احمد سلمون البلنسی عن ابی الحسن علی بن محمد بن هزیل عن ابی عمرو عثمان سعید بن عثمان الدانی عن
فارس بن احمد الحمصی عن عبد الباقی بن الحسین المقری عن احمد بن سالم الختلی عن الحسن بن
مخلد عن البزی عن عکرمۃ ابن سلیمان عن اسمٰعیل بن عبد اللہ بن کثیر عن مجاہد عن عبد اللہ
بن عباس عن ابی بن کعب عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ابی فلما بلغت والفجر قال کبر
حتی تختم مع خاتمۃ کل صورۃ۔

فقد سمع منی الفاتحۃ وسورۃ الصف محمد محی الدین خان فاجزتہ بہا وسایر القرآن العظیم وبکل ما یجوز لی
روایتہ وصلی اللہ علی سیدنا محمد وآلہ وسلم۔

بعد ازان ایشان بطرف علم تصوف وتفسیر متوجہ شدند و در زمانہ قلیل از علم تفسیر وتصوف بہ کامیابی
تمام فراغت یافتہ و در خاندان عالیۂ قادریہ چشتیہ بر دست محمد حسین خانصاحب بیعت کردند و بطرف

تزکیہ وتصفیہ متوجہ شدند بعد چندی در علوم باطنی ہم دستگاہی حاصل نمودند سلسلۂ نسبت ایشان متعلقہ طریقۂ قادریہ وچشتیہ حسب ذیل ست ۔

سلسلۂ خاندان عالیہ قادریہ قدس اللہ ارواحہم

مرشد ایشان جناب فضیلت مآب محمد حسین خانصاحب و مرشد او شان حاجی حرمین شریفین حضرت خواجہ شاہ غلام امام القادری الفخری الاظہری و مرشد او شان مولانا جامع علوم الخفی والجلی حضرت خواجہ محمد سرفراز علی الحسنی القادری الفخری الاظہری و مرشد او شان حضرت مولانا محمد اظہر فخری و مرشد او شان حضرت مولانا محمد سبحان علی فخری و مرشد او شان حضرت خواجہ مولانا محمد فخر الدین صاحب و مرشد او شان حضرت شیخ نظام الدین صاحب اورنگ آبادی و مرشد او شان حضرت شیخ کلیم اللہ جہان آبادی و مرشد او شان حضرت شیخ یحیی المدنی و مرشد او شان حضرت شیخ محمد و مرشد او شان حضرت شیخ حسن محمد و مرشد او شان حضرت شیخ محمد غیاث نوربخش و مرشد او شان حضرت شیخ محمد علی نوربخش و مرشد او شان حضرت سید محمد نوربخش و مرشد او شان حضرت خواجہ ابی اسحاق الختلانی و مرشد او شان حضرت سید علی ہمدانی و مرشد او شان حضرت شیخ محمود و مرشد او شان حضرت شیخ علاء الدین و مرشد او شان حضرت شیخ نور الدین المشہور بالکبیر و مرشد او شان حضرت شیخ احمد جوزفانی و مرشد او شان حضرت شیخ رضی الدین المعروف بعلی لالا و مرشد او شان حضرت شیخ مجد الدین البغدادی و مرشد او شان حضرت نجم الحق والدین الکبریٰ و مرشد او شان حضرت شیخ عمار بن یاسر البدلیسی و مرشد او شان حضرت شیخ ضیاء الدین ابی نجیب سہروردی و مرشد او شان حضرت محبوب سبحانی قطب ربانی غوث صمدانی سید سلطان عبد القادر جیلانی و مرشد او شان حضرت شیخ المشایخ شیخ ابی سعید علی المبارک المخزومی و مرشد او شان حضرت شیخ ابی الحسن علی ہنکاری و مرشد او شان حضرت ابی الفرح طرطوسی و مرشد او شان حضرت شیخ ابی الفضل عبد الواحد بن عبد العزیز و مرشد او شان حضرت شیخ ابی بکر محمد شبلی و مرشد او شان حضرت شیخ الاعظم الجنید البغدادی و مرشد او شان حضرت ابی الحسن سری سقطی و مرشد او شان حضرت شیخ معروف الکرخی و مرشد او شان حضرت امام علی موسی رضا و مرشد او شان حضرت امام موسی کاظم و مرشد او شان حضرت امام جعفر صادق و مرشد او شان حضرت امام محمد باقر و مرشد او شان حضرت امام زین العابدین و مرشد او شان حضرت امام حسین شہید و مرشد او شان امام المشارق والمغارب حضرت علی ابن ابی طالب کرم اللہ وجہہ بودند کہ از جناب خواجہ ہر دو سرا حضرت احمد مجتبی محمد ن المصطفی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فیضیاب گردیدہ بودند۔

ایشان بعد چندی بحیدرآباد رسیدند و تقریباً یکسال در حیدرآباد مقیم ماندند و درین زمان کتب قوانین
عدالت و کوتوالی و مال به توجه کافی مطالعه نموده دران دستگاه کافی حاصل کردند باز بطلب حکیم صاحب
بحصول رخصت بدهلی روانه شدند حکیم صاحب در فکر عقد ایشان بودند و خیال اوشان این بود که در اعزهٔ
قریب عقد نمایند چنانچه اوشان همشیره زادی والدهٔ ایشان تجویز کردند و بتاریخ پنجم ربیع الثانی سنه ۱۲۹۳ هجری
بروز یکشنبه علی الصباح تقریب عقد ایشان نمودند و از کدخدائی ایشان بدین طور انفراغ یافتند۔
بعد از انفراغ رسوم کدخدائی ایشان کتب فلسفه از ان ثانی افلاطون آغاز کردند و تمامی کتب درسیه
ختم نمودند بعد از ان تا چندی در علم طب مصروف ماندند و کتب درسیهٔ آن هم تمام کردند۔ و کتب هیئت و
ریاضیات آغاز کرده زود تر از جمیع علوم متداوله انفراغ حاصل کردند۔ لیکن چونکه ایشان بالطبع بسیار
علم دوست بودند همیشه در مطالعه کتب علوم و فنون مختلف بسر می کردند از بطن زوجهٔ مذکوره بتاریخ
پنجم محرم الحرام سنه ۱۲۹۵ هجری فرزندی تولد شد موسوم به محمد نصیر الدین گردید و بتاریخ دهم جمادی الثانی
سنه ۱۲۹۶ هجری فرزند دیگر تولد شد و موسوم به محمد بشیر الدین گردید۔ تقریباً دو سال برین نه گذشته بود
که فرزند سویم تولد شد و موسوم به محمد نذیر الدین گردید۔ چونکه ایشان فارغ التحصیل هم گردیده بودند
و در کار سرکاری هم مهارت کامل و تجربهٔ وافر حاصل کرده بودند و از قوانین عدالت و کوتوالی و مال
بخوبی واقف گردیده بودند و در محکمجات سرکار انگریزی ملک پنجاب تجربهٔ طریقهٔ کارروائی هم حاصل
کرده بودند و بلحاظ حقوق و لیاقت ایشان نواب مختار الملک مدار المهام سرکار آصفیه برای ایشان
خدمت مددگاری معتمدی عدالت و کوتوالی تجویز فرموده بودند لیکن ایشان بوجوه مختلف آن خدمت را
پسند نمیکردند و تقرر خود بران خدمت نمیخواستند بدین وجه تا آخر سنه ۱۲۹۹ هجری ایشان بحالت سابقهٔ خود
ماندند در سنه ۱۳۰۱ هجری نواب مختار الملک مرحوم میخواستند که خدمتی اعلیٰ تر از مددگاری معتمدی عطا فرمایند
لیکن قبل از انکه حسب ارادهٔ خود تجویز کنند ازین عالم فانی بعالم جاودانی رحلت کردند و موقعه
ظهور ارادهٔ اوشان نشد۔ بعد انتقال نواب مختار الملک مرحوم راجهٔ راجایان مهاراجه نرندر
بهادر پیشکار منصرم مدار المهام سرکار آصفیه مقرر شدند و ایشان درخواستی بالفاظ ذیل بخدمت
ایشان پیش کردند۔

بالفعل خدمتی بطور امتحان برای چندی سپرد فرموده شود تا کارگزاری خیر اندیش ملاحظه گردد۔
چونکه درین وقت صرف خدمت مددگاری معتمد صدر المهام کوتوالی خالی بود فوراً مهاراجه
ذیل بر چهار صد روپیه ماهوار بران تقرر فرمودند۔

فرزند اصغر مولوی محمد موید الدین خانصاحب مرحوم سابق معتمد سرکار عالی

که قابلیت ولیاقت این عهده دارند و ذی حوصله بوده اند۔

و بغرض عنایت تنخواه سابقه ایشان علی التساوی بنام محمد نصیر الدین خان و محمد بشیر الدین خان هردو

فرزندان ایشان بطور منصب جاری فرمودند۔ بعد چندی محکمه نظامت کوتوالی اضلاع قایم شد و نفت

صدر المهام کوتوالی بتخفیف درآمد و ناظم کوتوالی اضلاع کرنل لڈلو صاحب سی۔ئیس۔ آئی۔ مقرر شدند

و ایشان بطور مددگار او شان در محکمهٔ نظامت کوتوالی کارگزار ماندند بعد چندی بدینوجه که در محکمهٔ نظامت کوتوالی

اضلاع جائدادی برای ایشان نبود برای تقرر ایشان کرنل صاحب موصوف بالفاظ ذیل بتاریخ هشتم

ربیع الثانی سنه ۱۳۰۲ھ بمعتمد صاحب اصلاح مصارف تحریر نمودند۔

مولوی صاحب موصوف عالی خاندان ولئیق و هوشیار و کارگزار متدین

بوده اند و از قوانین وضوابط و کاروائی هاے صیغهٔ عدالت و مال کوتوالی

بخوبی واقف اند ولیاقت انجام دہی کار هر علاقه در نها د ایشان موجود

پس در هر علاقه جائدادیکه فراخور مولوی صاحب معز خالی باشد زودتر

مامور خواهند فرمود۔

درین اثنا چونکه انتظام جدید عدالتهای صوبهٔ غربی در پیش بود برای صدر منصفی انتخاب ایشان شد

و بتاریخ ششم ربیع الثانی سنه ۱۳۰۲ هجری بر صدر منصفی درجهٔ اول بماهوار پنجصد روپیه مامور

گردیدند لیکن بدینوجه که قبل ازین کار کدامی خدمت صیغهٔ عدالت انجام نداده بودند اختیار سماعت

مرافعه بایشان عطا نشده بود۔ بعد چندی بتاریخ ۱۷۔ شهریور سنه ۱۲۹۵ فصلی از سرکار بالفاظ ذیل اختیار

سماعت مرافعه هم عطا شد۔

چون از بیان ناظم عدالت صوبهٔ غربی واضح شد که ناظم عدالت دیوانی

ضلع بیٹر کار خود را به لیاقت و عمدگی بانصرام می رسانند و از حاصل نبودن

اختیار سماعت مرافعه تجاویز منصفین باهل مقدمات ضرورت رسیدن

نزد ناظم موصوف واقع شده آنهارا حرج و تکلیف میشود لهذا به ناظم

موصوف مثل دیگر نظما اختیار سماعت مرافعه داده شود۔

درین اثنا از سرکار حکم تبدیل ایشان به ضلع دیگر شد و حافظ سید احمد رضا خانصاحب ناظم صدر عدالت

صوبه از عدالت العالیه بالفاظ ذیل سفارش تنسیخ تبدیل کردند۔

ناظم عدالت دیوانی ضلع بیٹر بکی ممدوح و لایق شخص اند و تا این وقت
چندان کہ فیصلہ جات ایشان بصیغۂ مرافعہ بنظر من رسید ند بلحاظ آن
طریقہ کارگزاری ایشان راپسندیدہ نوشتن میتوانم پس سفارش میکنم
کہ تبدل ایشان نکردہ شود۔

بعد چندی بتاریخ ۲۱ تیر ۱۲۹۶ فصلی برای انتظام عدالتہای صوبۂ شمالی ایشان برای صدر مددگاری عدالت منتخب شدند و بر صدر مددگاری مامور گردیدند۔ صوبہ دار صاحب صوبۂ شمالی بلحاظ عمدہ کارگزاری ایشان سفارش ایشان براے ترقی بر خدمت اول تعلقداری کردند۔
چون نسبت آن نواب مدارالمہام راے صوبہ دار سابق نواب مقتدر جنگ بہادر و ناظم صدر عدالت صوبۂ غربی کہ ایشان ماتحت این ہر دو حکام تا زمانہ ماندہ بودند دریافت کردند نواب مقتدر جنگ بہادر بالفاظ ذیل رای ظاہر فرمودند۔

ذہانت و ہوشیاری و مستعدی ایشان قابل تسلیم ست تا اینوقت
چندان کہ لیاقت عدالتی ایشان حاصل کردہ اند قابل قدر ست اگرچہ چندے
بصیغۂ مال کارگزار مانند امید ست کہ تجربہ کافی حاصل خواہند کرد۔

وحافظ سید احمد رضا خان صاحب بالفاظ ذیل اظہار راے نمودند۔

در حکام عدالتہاے صوبۂ غربی ایشان لیاقت درجۂ اعلیٰ میدارند و
با این بر دیانت ایشان ہم چندان وثوق میدارم کہ بر دیانت خود
و با عتبار تعلق عدالتی من صاف و بالیقین گفتن میتوانم کہ ایشان کار
تعلقداری بخوبی انجام دادن میتوانند و باعتبار معاملہ فہمی و محنت
و مستعدی ایشان رای من آنست کہ ایشان کار صیغۂ مالگزاری ہم
بخوبی انجام خواہند داد۔

ہنوز تصفیۂ این کارروائی نشدہ بود کہ بتاریخ ۲۲ جمادی الاول ۱۳۰۰ ہجری ترقی ایشان بر نیابت معتمدی عدالت و کوتوالی بر بنای کارگزاری و لیاقت ایشان گردید کہ درین اضافۂ ماہوار ہم بقدر دو صد و پنجاہ روپیہ ماہانہ بود۔ برین خدمت سالی نہ گذشتہ بود کہ بر بنای لیاقت و کارگزاری ایشان عدالت العالیہ انتخاب ایشان برای خدمت نظامت صدر عدالت صوبۂ غربی نمود و بعد منظوری سرکار بتاریخ ۲۱۔ فروری ۱۲۹۶ فصلی کار نظامت عدالت آغاز کردند درین ہم ترقی ماہوار بقدر

دوصد و پنجاہ روپیہ بود۔ غرض ماہوار ایشان یکہزار گردید۔ چونکہ ایشان در زمانۂ نیابت معتمدے خود معتمد نواب معین المہام عدالت و نواب معین المہام کوتوالی بودند بوجہ گذاشت خدمت نیابت عنایت نامۂ کہ بہ ایشان نواب فخر الملک بہادر معین المہام عدالت تحریر فرمودند حسب ذیل ست۔

در عرصۂ قلیل ہر قدر کار مددگاری معتمد آنصاحب انجام دادند آنرا بنظر بسیار وقعت می نگرم و این ثبوت کافی کارگزاری واقعی و لیاقت درجۂ اعلیٰ و اعزاز خاندانی آن صاحب ست گو بر علیحدگی ایشان ازین محکمہ افسوس دارم۔ مگر با اینہمہ برین امر اظہار مسرت اتم و رضامندی تام خود می کنم کہ ایشان ازینجا تبرئی علیحدہ میشوند و بر نظامت اورنگ آباد کہ در انجا بسیار ضرورت ہمچو شخص لایق بود مامور کردہ میشوند و نیز از صیغۂ ماتحت من علیحدہ نمیشوند آیندہ من از ترقی ہر قسم ایشان مسرور خواہم ماند چراکہ من در انجام دہی امور سرکاری آنصاحب را عہدہ داری مفید خیال میکنم۔

و عنایت نامۂ کہ نواب شہاب جنگ بہادر معین المہام کوتوالی تحریر فرمودند اینست

تبدل آن مہربان بر نظامت صوبۂ غربی بعمل آمدہ است و از محکمۂ ہذا علیحدہ میشوند بہ سماعت این خبر اینجانب را بسیار بسیار تاسف رو نمود۔ کارروائی ہای آن مہربان این قدر درست و از نقص پاک بود کہ اگر آن مہربان معتمد سرکار علاقہ کوتوالی میشدند اینجانب می فہمید کہ از چستی و چالاکی و جفاکشی آنمہربان بسیار مدد بمن میرسید و از معتمدی آن مہربان دفتر کوتوالی بسیار درست می شد خیر اکنون چارہ نیست بجز اینکہ آن مہربان را از خود علیحدہ معائنہ کنم مگر آن مہربان یقین دارند کہ کارروائی آنمہربان آن قدر درست کہ اگر اینجانب ہر روز بخوری ہمچو عمل آنمہربان را یاد کند سزاوار است بہرحال میخواہم کہ آن مہربان ہرجا کہ باشند خوش باشند بلکہ بہ ترقی اگر آیندہ پیش من باز کارگزار باشند موجب بسیار مسرت این جانب ست۔

چونکہ حالت عدالتہای صوبۂ غربی قبل از تقرر ایشان بسیار خراب بود چون ایشان رسیدند بسیار اصلاحات نمودند کہ در عرصۂ قلیل ازان تغیر کثیر بہم رسید و حالت رو باصلاح گردید حالت غیر منتظمہ باقی نماند بعد ختم سال رپورٹ سال تمام قلمبند کردہ برای ملاحظۂ سرکار فرستادند نواب مدارالمہام سرکار آصفیہ بعد ملاحظہ آن ہرچہ تحریر فرمودند حسب ذیل ست

رپورٹ دلچسپ ایشان رسید نواب مدارالمہام از محنت وقابلیت ایشان انچہ ازین رپورٹ ظاہر میشود نہایت مسرور شدند۔ دراصل از ایشان ہمین امید ست کہ در زمانۂ نظامت ایشان بیشتر ازین ترقی بظہور خواہد آمد۔

چونکہ بعض حکام در صوبۂ غربی سخت بداعمال و رشوت خوار و ظالم بودند منجملۂ آن سید عبدالغفار خانصاحب اول تعلقدار ضلع پربہنی کہ مشاہرۂ او یکہزار روپیہ بود سرگروہ ظالمان و رشوت خواران بود و بعد آن منصفی ظالم اظلم موسوم بحیات پیر جسنی منصف ہنگولی بود و بعد آن خواجہ کریم الدین خانصاحب صدر منصف بیٹر جفاشعار و رشوت خوار بود و بعد ازان نورخان تحصیلدار ترسی در رشوت خواری کمال داشت بعد آن گو بعض عہدہ داران بدافعال بودند لیکن بدرجۂ انتہائی رسیدند ایشان بطرف این ظالمان اظلم متوجہ شدند۔ و فریادہای رعایا شنیدند و بعد سعی بلیغ ایشان سید عبدالغفار خان و خواجہ کریم الدین خان صاحب و نورخان و حیات پیر معزول شدند و ماسوای حیات پیر کہ نسبت او تجویز حبس دوام بعبور دریای شور شد ہمہ از خدمت موقوف گردیدند۔ و از بعض عہدہ داران اختیارات عدالتی مسلوب کردہ شدند و بعض عمال از خدمت موقوف کردہ شدند و نسبت بعضی تنزل تجویز شد و اکثر عمال و عہدہ داران از مقامات تعیناتی تبدیل کردہ شدند ازین بر عہدہ داران و عمال اثر تمام شد و از مظالم و رشوت خواری اکثران بکلی اجتناب کردند و ہمہ احتیاط تمام اختیار کردند۔ چونکہ درین صوبہ ظلم و ستم اہل کوتوالی ہم از حد فزون بود ہر کسی را کہ میخواستند می گرفتند و در حراست خود تا مدتہای دراز میداشتند و ہمہ تہانہ ہای کوتوالی از مردمان پر میماندند و بغیر ازین کہ حسب مرضی خود از آنہا نہ گیرند ہرگز نمی گذاشتند ایشان بطرف اہل کوتوالی ہم توجہ نمودند چند عہدہ داران کوتوالی را سپرد عدالت فوجداری نمودند و چند عہدہ داران را سزا دادند چنانچہ یک جمعدار کوتوالی موسوم بہ موسیٰ خان بود کہ در مظالم یکتای زمانہ بود شانہ فروشی را چوبی زدہ بود کہ استخوان دست او شکستہ دست بیکار گردیدہ بود ایشان وہ درین جرم او را سزای قید ہفت سالہ

دادند علی ہذا سزاہای سخت بہ ملازمان کوتوالی دادند وحکام عدالتہای ماتحت خود را بطرف انسداد مظالم کوتوالی متوجہ کردند وحکم دادند کہ اگر کدامی ملازم کوتوالی کسی را بلامنظوری عدالت زاید از یکروز زیر حراست خود دارد بر مقدمہ حبس بیجا قایم کردہ سزای قید دہند وازین جملہ ملازمان کوتوالی را مطلع کردند از ان روز تہانہ ہای کوتوالی ویران گردیدند وہمیشہ خالی مینمایند واہل کوتوالی بر کسی سختی کردن نمیتوانند ـ علی ہذا بسیار احکامات باعث امن خلایق صادر کردند وبسیار اصلاحات نمودند کہ بملاحظہ رپورٹہای ایشان مرتبہ ۱۲۹۸ھ و ۱۲۹۹ھ و ۱۳۰۰ھ و ۱۳۰۱ھ فصلی ظاہر میشوند در حقیقت بہر توجہ ومحنت کہ انتظام عدالت وکوتوالی این صوبہ نمودند قابل تعریف ثابت شد ورعایای این صوبہ کہ (۱۶۲۹۱۰۵) است از ایشان بسیار خوشنود ومداح است وشکریہ سعی ہای ایشان میکنند وایشان را بہ نیکی یاد می کنند ـ در زمانہ حکومت نظامت این صوبہ وقتی نواب مدار المہام نسبت ایشان الفاظ ذیل تحریر فرمودند ـ

> قابلیت ودیانت ومحنت ایشان چنان ست کہ نسبت ایشان
> گفتن میتوانم کہ عہدہ داری برای کار عمدہ تر از ایشان
> بہم شدن نمیتوانند ـ

در نظامت ایشان چونکہ زار وج ولیعہد شہنشاہ روس قصد سیر غار ہای ایلورہ کرد کہ در اورنگ آباد مستقر صوبہ ایشان ست واز سرکار آصفیہ نواب اقبال الدولہ بہادر معین المہام مال برای استقبال او مامور شدند چون بہ اورنگ آباد رسیدند ودفتر ایشان ملاحظہ نمودند بسیار مسرور گردیدند ومعتمد مدار المہام کہ ہمراہ نواب صاحب بود بالفاظ ذیل نسبت معاینہ دفتر تحریر نمود ـ

> نواب معین المہام از معاینہ دفتر ایشان نہایت مسرور شدند در حقیقت بہر صفائی
> وانتظام کہ دفتر ومحافظ خانہ عدالت ایشان ست نہایت قابل اطمینان ست
> واینجانب را بحیثیت جوڈیشل سکرٹری چون این موقعہ ملاحظہ کار ایشان شدہ است
> از ان در گفتن این امر تامل ندارم کہ خوش نصیبی سرکار ست کہ ہمچو ایشان افسر
> لایق بر کارہای چنین ذمہ داری مامور اند ـ

بعد چندی نواب صاحب بہ خلد آباد کہ متصل آن غارہای یلورہ اند تشریف بردند واز انجا ایشان را بذریعہ معتمد نوشتند کہ ایشان ہم در ینجا آمدہ در استقبال ولیعہد شہنشاہ روس شریک باشند وتا قیام او در ینجا مقیم ماندہ از ملاقات او ہم مشرف شوند ـ ودر طعام ہر وقت

ہم ہمراہ او شریک باشند چنانچہ ایشان تعمیل حکم کردند و بروز تشریف آوری ولی عہد شہنشاہ بخلد آباد رسیدہ در استقبال شریک ماندند و از و و از وزرا و امرا و افسران فوج ہمراہیان او ملاقات کردند و تا قیام او ہمراہ او در طعام ہر وقت شریک ماندند و در غارہا سے یلورہ نیز ہمراہ او رفتند و بہر جا ہمراہ او ماندند۔ آن ولیعہد بوجہ وفات والد خود الحال شہنشاہ روس ست از ان ہم از ہمراہیان او ایشان تعارف کامل میدارند۔ بعد چندی چون در عدالت العالیہ جای رکنی خالی شد تمامی ارکان و میر مجلس عدالت العالیہ باتفاق برای آن بوجہ لیاقت و دیانت و کارگزاری و علم و ستعدی انتخاب ایشان نمودند و نواب سر آسمان جاہ بہادر مدار المہام وقت این انتخاب را بتاریخ ۴۲۔ ربیع الثانی سنہ ۱۳۱۱ھ منظور فرمودند و ایشان با ہوار یکہزار و پنجصد روپیہ برخدمت رکنیت عدالت العالیہ مامور گردیدند۔ و نواب سر آسمان جاہ بہادر مدار المہام وقت بالفاظ ذیل نسبت ایشان رائے ظاہر فرمودند۔

ایشان در زمانہ ابتدای وزارت اینجانب برخدمت صدر مددگاری عدالت صوبہ شمالی مامور بودند بوجہ لیاقت و کارگزاری ز انجا بر مددگاری معتمدی عدالت ترقی دادم و برخدمت مذکورہ بہ لیاقت و محنت و دیانت کہ سرانجام دہ کار ماندند آن درحقیقت قابل قدر بود درین اثنا حکام عدالت العالیہ بغلبہ آرا انتخاب ایشان برای نظامت صوبہ غربی نمودند و آنرا منظور نمودہ ترقی دادم ایشان کار نظامت ہم بمحنت بسیار و لیاقت تمام انجام دادند و در زمانہ دورہ چون دفتر عدالت ملاحظہ نمودم حالت آن نہایت عمدہ یافتم و علے العموم رعایا و عہدہ داران را از ایشان خوشنود یافتم و تعریف ہر قسم ایشان شنیدہ خوشنود شدم چون حکام عدالت العالیہ بعد ازین برای رکنیت عدالت العالیہ انتخاب ایشان نمودند و نواب معین المہام عدالت ہم اتفاق کردند من ہم منظور نمودم و چندان کہ از ارکان عدالت العالیہ و میر مجلسان عدالت العالیہ و معتمدین خود نسبت ایشان شنیدم ہمین بود کہ ایشان ذی علم و فقیہ و شاستر دان و لیق و دیانت دار و تجربہ کار و مفید حاکم عدالت اند۔

برماموری ایشان برکنیت عدالت العالیہ زمانہ نہ گذشتہ بود کہ اعلیٰ حضرت قوی شوکت رئیس دکن قصد ترمیم انتظام موجودۂ ملک فرمودند و ایشانرا بغرض مشاورت بطور خاص برای چندے شریک معتمد خود مقرر کردند۔ وبمشورۂ ایشان انتظام جدید جاری گردید کہ درحقیقت نہایت مفید بود لیکن بمصالح مختلف ایشان زیادہ تر بران خدمت ماندن نہ پسندیدند و بعد چندے باجازت اعلیٰ حضرت بخدمت خود درعدالت العالیہ عود نمودند۔ نسبت کارگزاری ولیاقت و مفید خلایق وہردل عزیز بودن ایشان کثیر التعداد آرای عہدہ داران و رعایا و تحریرات سرکار اندکہ بالتفصیل اندراج آن خالی از تطویل نیست ونیز بسیار حالات تفصیل طلب قابل ذکر اندکہ درین مختصر گنجایش نیست این ہمہ در سوانح عمری ایشان مندرج کردہ خواہند شد۔ ایشان باوجودیکہ ہمیشہ در کار سرکاری مشغول میمانند و فرصتی از کارہای عہدۂ خود نمی دارند و در کار سرکاری بہمہ تن مصروف میمانند تاہم بوجہ آنکہ بعلوم بالطبع رغبت میدارند علاوۂ علوم دینیۂ خود در علوم ادیان مختلف ہم مہارتے کامل بہم رسانیدہ اند چنانچہ از علوم قدیمۂ ہنود بخوبی واقف اندکہ کیفیت آن از رای مسٹر ونکٹا چاری شاستری عدالت العالیہ ظاہر شدن میتواند کہ اکابر علمای ہنود بودند۔ وآن درزیل مرقوم ست۔

ایشان از علوم قدیمۂ اہل ہنود بخوبی واقف اند خصوصًا از برہم ودیا یعنی علم (تصوف) و فلسفہ و شاستر یعنی (فقہ) و دیگر علوم را ز ایشان عالم علم ویداند۔ ایشان ترجمۂ (۳) اوپنشد یعنی راز مرلستہ) رک وید و (۱۲) او پنشد یجروید و (۱) او پنشد سام وید و (۲۳) اوپنشد اتھروَن وید۔ بزبان سلیس اُردو بہ کمال لیاقت فرمودند۔ کہ مقابلہ آن از اصل سنسکرت نمودم و ہمہ ترجمۂ ایشان صحیح ونہایت خوب یافتم درحقیقت کتابلی ازو بدشکل تر در کتب ہنود نیست مطالب آن از حد ادق و بعید الفہم اند لیکن ایشان بقوت علوم خود آن مشکلات را حل کردند و چنان ترجمہ فرمودندکہ از ان مطالب اسہل تر بہ فہم میرسند وہیچ دقتی باقی نماندہ است ایشان از امور عبادات ہم واقفیتی تام میدارند و اکثر منتر و اشلوک ہیچو پنڈتان ذی علم برزبان میدارند۔ من بالیقین گفتن میتوانم کہ کدامی شخص در اہل اسلام باہیچو لیاقت شاستری و ویدوانی باواقفیت دیگر علوم اہل ہنود بہم رسیدن دشوار و در اہل ہنود کمیاب ست و بلحاظ معلومات

جوتش یعنی علم نجوم و دیگر علوم قدیمیہ مجموعًا لیاقتی کہ ایشان میدارند بمقابلۂ آن در لایق پنڈتان ہنود نہایت کم اشخاص خواہند بود من بطور منصفانہ بالیقین گفتن میتوانم کہ در شاستر و علوم قدیمیہ ایشان نہایت اعلی تر لیاقت میدارند و نیز باوجود قلت فرصت تا این زمان حسب ذیل کتب تالیف و تصنیف و ترجمہ از السنۂ دیگر کردہ اند۔

(۱) احمال حسنہ۔ ترجمۂ فارسی مائۃ الفوائد عربی مولفۂ علامہ کمال الدین دمیری شافعی رحمہ اللہ۔

(۲) بحر الحکم۔ بزبان عربی۔ در علم کیمیا کتابیست مبسوط۔

(۳) تعلیم الفرایض۔ بزبان اُردو۔ در علم فرایض کتابیست مختصر و جامع کہ ازان بسہولت تمام جمیع مسایل بعرصۂ قلیل معلوم میشوند۔

(۴) فیض الوجود۔ بزبان اُردو۔ در مسئلہ وحدت الوجود کتابیست کہ دران جمیع مسایل موجود اند و تشریح روح بتفصیل تمام ست در جمیع کتب تصوف ہرچہ یافتن بسیار مشکل ست ازین بسہولت تمام از ہمہ واقفیت حاصل شدن می تواند۔

(۵) عمدۃ الافکار۔ بزبان اُردو۔ در علم منطق کتابیست حاوی تمامی مسایل علم منطق کہ ازان فہمیدن ہمہ مسایل پیچیدہ بسیار سہل ست ہمہ ہر انچہ در جمیع کتب منطق ست ازین یک کتاب بسہولت تمام حاصل شدن می تواند۔

(۶) محبوب القلوب۔ بزبان اُردو۔ کتابیست در علم مناظرہ کہ بتشریح تمام مولف تحریر نمودہ است از مطالعۂ آن حصول مناظرہ بطور کامل ممکن ست۔

(۷) مظہر الاسرار۔ بزبان اُردو۔ ترجمۂ رسایل مندرجہ ذیل مصنفۂ ارسطالیس کہ ہمہ رسایل در علم منطق اند کہ نہایت مفید و باعث حصول علم اند

(۱) الیساغوجی (۲) قاطیغوریاس (۳) بار منیاس
(۴) الولوطیقیا (۵) انولوطیقیا الثانی۔

(۸) فخر الافکار۔ بزبان اُردو۔ ترجمۂ اشراق المشرق ست
کہ کتاب عجیب ست در علم منطق و نہایت مفید
کہ از فرمساوی بعربی ترجمہ شدہ بود۔

(۹) طبعیات۔ بزبان اُردو۔ در طبعیات فلسفہ | این ہر سہ کتب قایم مقام اسفار اربعۂ فلسفہ اند
(۱۰) علم النفس۔ " ۔ در فلسفہ | صرف فرق اینست کہ مباحث غیر ضروری
(۱۱) الہیات ۔ " ۔ در فلسفہ | ساقط شدہ اند و ہمہ ضروری مسایل مندرج اند۔
ازین کتاب ہمہ مسایل مشکلہ بسہولت تمام بفہم میرسند
در فلسفہ صرف این کتاب کافی ست۔

(۱۲) احادیث الصحاح۔ بزبان اُردو۔ در علم حدیث۔ این کتاب در علم حدیث کہ مؤلف مجنت
شاقہ ہمہ احادیث صحاح ستہ باسقاط اسانید
و احادیث مکررہ بلحاظ مضامین بترتیب خاص ہمہ یکجا
جمع کردہ است و چنین فہرست ہا منضبط نمودہ است
کہ حدیث ہر مضمونی کہ خواہند در لمحۂ برآوردن میتوانند
و نیز ترجمہ ہم نہایت سلیس و صحیح کردہ است
این کتاب نہایت قابل قدر ست کہ بمعائنۂ آن
بر تمامی احادیث صحاح ستہ عبور میشود۔ و ہم معلوم میگردد
کہ ہر حدیث از صحاح ستہ در کدام کتاب ست

(۱۳) تفسیر القرآن۔ بزبان اُردو۔ در علم تفسیر۔ این ہم کتابیست کہ دران ترجمۂ قرآن ہم
نہایت سلیس و صحیح ست۔ و تفسیر ہم نہایت
خوب ست کہ بالاختصار مطالب بیان
کردہ است و چنین فہرستہا باین ملحق اند کہ
بلحاظ مضمون ہر مضمونے کہ خواہند در لمحۂ
برآوردن میتوانند۔

(الف)

(۱۴) اثبات الحق بزبان اُردو۔ ترجمہ تشخیص المقال عربی۔ مصنفہ خواجہ مویدالدین خانصاحب رحمہ اللہ والد بزرگوار ایشان کہ کتابیست عجیب در رد نصاری کہ جواب آن تا ایندم از علمای مسیحی کسی نوشتن نتوانست این کتابی مبسوط است و ترجمہ اردو نہایت سلیس و عمدہ قابل دید است

(۱۵) رگ وید اُردو۔ اُردو کتاب آسمانی اہل ہنود۔ ترجمہ نہایت سلیس و لطیف و پاکیزہ است کہ از ان مطلب بخوبی بہ فہم میرسد۔

(۱۶) یجر وید اُردو۔ 〃

(۱۷) شام وید اُردو۔ 〃

(۱۸) اتھرون وید اُردو۔ 〃

(۱۹) سہ اوپنشد رگ وید۔ اُردو کتاب علم تصوف اہل ہنود است۔

(۲۰) دوازدہ اوپنشد یجر وید 〃 〃

(۲۱) چھانڈوک اوپنشد سام وید 〃 〃

(۲۲) سی و سہ اوپنشد اتھرون وید 〃 〃

(۲۳) جاگیہ ولکیہ سمرتی 〃 کتاب علم فقہ اہل ہنود است۔

(۲۴) منو سمرتی 〃 〃

(۳۹) تذکرۂ شجرۂ حضرت آخونصاحب از حضرت آدم علیہ السلام تا انیوقت

بلحاظ دعدۂ مندرجہ مادہ (۸۷) مناسب مینماید کہ شجرۂ حضرت آخونصاحب قدس سرہ از حضرت آدم ابوالبشر علیہ السلام بیان نمودہ از طبقۂ حضرت آخون صاحب تفصیل اشخاص بیان کنم۔ و شمار افراد ہر طبقہ علیحدہ علیحدہ نمایم تا کہ افراد ہر طبقہ معلوم شوند۔ پس حضرت خواجہ شاہ مسعود الحسنی النقشبندی قدس سرہ از حضرت آدم ابوالبشر علیہ السلام در طبقہ ہشتاد و ہفتم ظہور فرماشدہ اند و افراد طبقۂ ہشتاد و ہشتم زاید از چہار نیستند و افراد طبقۂ ہشتاد و نہم زاید از نہ نیند و افراد طبقۂ نودم زاید از ہشت یافتہ نمیشوند و افراد طبقۂ نود و یکم دہ اند و افراد طبقۂ نود و دویم بیست اند و افراد طبقۂ نود و سوم شصت و سہ اند و افراد طبقۂ نود و چہارم پنجاہ و ہشت اند و شجرۂ از حضرت آدم ابوالبشر علیہ السلام تا حضرت خواجہ شاہ محمود الحسنی نقشبندی رحمہ اللہ بلا تفصیل افراد ہر طبقہ حسب ذیل ست۔

(۱) حضرت آدم ابوالبشر علیہ السلام (۲) شیث علیہ السلام (۳) انوش
(۴) قینان (۵) مہلائیل (۶) بیارد

(۷) اخنوخ (۸) متوشلح (۹) لامک

(۱۰) نوح (۱۱) سام (۱۲) ارفخشد

(۱۳) شالخ (۱۴) غابر (۱۵) فالغ

(۱۶) ارغو (۱۷) شاروخ (۱۸) ناخور

(۱۹) آزر (۲۰) ابراہیم علیہ السلام (۲۱) اسمٰعیل علیہ السلام

(۲۲) قیذار (۲۳) حمل (۲۴) ثابت

(۲۵) سلامان (۲۶) ہمیع (۲۷) اُدَد

(۲۸) اُدّ (۲۹) عدنان (۳۰) مَعَدّ

(۳۱) نزار (۳۲) مضر (۳۳) الیاس

(۳۴) مدرکہ (۳۵) خزیمہ (۳۶) کنانہ

(۳۷) نضر (۳۸) مالک (۳۹) فہر

(۴۰) غالب (۴۱) لوے (۴۲) کعب

(۴۳) مرہ (۴۴) کلاب (۴۵) قصی

(۴۶) عبدمناف (۴۷) ہاشم (۴۸) عبدالمطلب

(۴۹) ابی طالب (۵۰) حضرت علی کرم اللہ وجہہ (۵۱) حضرت امام حسن اولی علیہ التحیہ

(۵۲) حضرت امام حسن المثنیٰ رحمہ اللہ (۵۳) حضرت عبداللہ اولی معروف بعبداللہ المحض (۵۴) حضرت ادریس اولی

(۵۵) عمر (۵۶) احمد (۵۷) عبداللہ ثانی

(۵۸) محمود (۵۹) حمود (۶۰) علی

(۶۱) ناصرالدین الحسنی (۶۲) یحییٰ (۶۳) عسکر

(۶۴) ادریس ثانی (۶۵) سید طیب (۶۶) سید طاہر

(۶۷) نواب ابوالقاسم الحسنی (۶۸) سید صفدر علیخان نائب خاقان عراق (۶۹) سید اسمٰعیل غوری

(۷۰) سید عبدالرحمٰن غوری (۷۱) سید شہاب الدین غوری (۷۲) سید عبداللہ الحسنی

(۷۳) سید مولانا عبدالمہیمن الحسنی (۷۴) سید مولانا محمد صالح الحسنی (۷۵) سید حافظ عبدالغفور

(۷۶) عبدالرزاق الحسنی (۷۷) سید ضیٰ الدین الحسنی نقشبندی معروف بابی بکر عبداللہ الحسنی (۷۸) سید برہان الدین ابراہیم الحسنی

(۷۹) سید نورالدین احمد الحسنی (۸۰) سید غوث الدین آل صفی خفوی الحسنی (۸۱) سید نورالدین علی الحسنی

(۸۲) سید ابی زکی حسن الحسنی (۸۳) سید قوۃ الدین محسن الحسنی النقشبندی (۸۴) سید ابی کمال محمد الحسنی

(۸۵) سید ابی نصر بلخی الحسنی (۸۶) سید ابی سعید محمود الحسنی (۸۷) سید شاہ مسعود الحسنی

وبقیہ شجرۂ خاندان حضرت مع تفصیل افراد نسبت مختصر حالات افراد ہمین شجرہ بعد ازین ورق علیحدہ منضبط است

نمبر طبقہ	تفصیل طبقہ	نمبر افراد	نام شخص	نشان تفصیل اولاد	نمبر طبقہ	تفصیل طبقہ	نمبر افراد	نام شخص	تفصیل اولاد
۸۸	الف	۱	خواجہ مرادالدین خان رح	(۸۹) الف طبقہ		ب	۲۵	خواجہ نصیرالدین خان	(۹۲) ب طبقہ
	ب	۲	شیخ الاسلام آخوند عبدالسلام رح	ب " "		ج	۲۶	خواجہ مجیدالدین خان	ج " "
	ج	۳	ملا خواجہ عبدالکریم	ج " "		۲	۲۷	خواجہ عزیزالدین خان	۰
	د	۴	خواجہ محمد ابراہیم			۳	۲۸	" محی الدین خان	د " "
۸۹	الف	۵	خواجہ جلیل الدین خان	(۹۰) الف طبقہ		ج	۲۹	خواجہ سید کمال الدین	ہ " "
	۲	۶	دختر	۰		ہ	۳۰	احمد شاہ	۰
	۳	۷	دختر	۰		۲	۳۱	دختر	و " "
	ب	۸	وحیدالدین خان	ب " "	۹۲	الف	۳۲	دختر	(۹۳) الف طبقہ
	۲	۹	فریدالدین خان	ج " "		۲	۳۳	دختر	۰
	۳	۱۰	دختر	د " "		ب	۳۴	دختر	۰
	۴	۱۱	دختر	ہ " "		۲	۳۵	مولوی سدیدالدین خان	ب " "
	۵	۱۲	دختر	۰		۳	۳۶	دختر	ج " "
	ج	۱۳	محمد رضا	۰		۴	۳۷	متوکو خواجہ مؤیدالدین خان	د " "
۹۰	الف	۱۴	بہاءالدین خان	(۹۱) الف طبقہ		۵	۳۸	متوکو خواجہ سلیم الدین خان	ہ " "
	۲	۱۵	صدرالدین خان	۰		ج	۳۹	خواجہ حفیظ الدین خان	
	۳	۱۶	دختر	۰		۲	۴۰	خواجہ رفیع الدین خان	و " "
	ب	۱۷	امین الدین خان	ب " "		۳	۴۱	دختر	ز " "
	۲	۱۸	دختر	۰		ج	۲۲	دختر	ح " "
	ج	۱۹	معین الدین خان	ج " "		۲	۴۳	دختر	ط " "
	د	۲۰	خواجہ اکبر	د " "		۳	۴۴	دختر	ی " "
	ہ	۲۱	دختر	ہ " "		۴	۴۵	دختر	
۹۱	الف	۲۲	دختر	(۹۳) الف طبقہ		۵	۴۶	راجہ یوسف علیخان	ک " "
	۲	۲۳	خواجہ نجم الدین خان	۰		ہ	۴۷	سید محمد شاہ	ل " "
	۳	۲۴	خواجہ شمس الدین خان	۰		۲	۴۸	سید احمد شاہ	م " "

کیفیت	تفصیل طبقہ	نمبر وار افراد طبقہ	نام اشخاص	نشان تفصیل اولاد
	٣	٤٩	دختر	
	٤	٥٠	سید اسد اللہ شاہ	ن " "
	و ١	٥١	غلام شاہ	س " "
٩٣	الف ١	٥٢	دختر	
	ب ١	٥٣	وحید الدین خان	
	٢	٥٤	دختر	(٩٤) الف طبقہ
	٣	٥٥	دختر	ب " "
	٤	٥٦	حمید الدین خان	ج " "
	٥	٥٧	فرید الدین خان	
	٦	٥٨	دختر	
	٧	٥٩	اکبر حسین	
	٨	٦٠	اصغر حسین	
	٩	٦١	عزیز الدین خان	
	١٠	٦٢	دختر	
	١١	٦٣	مراد الدین خان	(٩٤) د طبقہ
	١٢	٦٤	دختر	ھ " "
	ج ١	٦٥	تفضل حسین	ب " "
	د ١	٦٦	امین الدین خان	
	٢	٦٧	معین الدین خان	
	٣	٦٨	دختر	
	٤	٦٩	محی الدین خان	و " "
	٥	٧٠	طفل چند روزہ	
	ھ ١	٧١	دختر	
	٢	٧٢	دختر	
	٣	٧٣	علیم الدین خان	
	٤	٧٤	دختر	

کیفیت	تفصیل طبقہ	نمبر وار افراد طبقہ	نام اشخاص	نشان تفصیل اولاد
	٥	٧٥	رضی الدین خان	ز " "
	٦	٧٦	دختر	
	٧	٧٧	علاء الدین خان	
	و ١	٧٨	دختر	
	ز ١	٧٩	سید اسد اللہ خان	
	ح ١	٨٠	دختر	
	ح ٢	٨١	دختر	
	٣	٨٢	دختر	
	ط ١	٨٣	سید حسین	
	٢	٨٤	سجاد حسین	
	٣	٨٥	مرتضی حسین	
	٤	٨٦	رضا حسین	
	٥	٨٧	مہدی حسین	
	٦	٨٨	ہادی حسین	
	٧	٨٩	کاظم حسین	
	ی ١	٩٠	سید حسین	
	٢	٩١	آغا حسین	
	٣	٩٢	دختر	
	٤	٩٣	دختر	
	ک ١	٩٤	دختر	
	ک ٢	٩٥	دختر	ح
	٣	٩٦	دختر	
	ل ١	٩٧	سید جلال الدین	ط " "
	٢	٩٨	سید عزیز اللہ	ی " "
	٣	٩٩	دختر	ک " "
	٤	١٠٠	دختر	ل " "

کیفیت	تفصیل طبقہ	نمبر از اول طبقہ	نام شخص	نشان تفصیل اولاد
	۵	۱۰۱	دختر	م ״ ״
	م۱	۱۰۲	سید حمید اللہ شاہ	ن ״ ״
	ن۱	۱۰۳	سید عبد اللہ شاہ	س ״ ״
	۲	۱۰۴	سید رسول شاہ	ع ״ ״
	۳	۱۰۵	سید کمال شاہ	ف ״ ״
	۴	۱۰۶	سید صمد شاہ	ص ״ ״
	۵	۱۰۷	سید احمد شاہ	ق ״ ״
	۶	۱۰۸	سید مقبول شاہ	
	۷	۱۰۹	دختر	
	۸	۱۱۰	دختر	ر
	۹	۱۱۱	دختر	
	س۱	۱۱۲	احمد شاہ	ش
	س۲	۱۱۳	دختر	
	۳	۱۱۴	محمد شاہ	
۹۴	الف	۱۱۵	دختر	
	۲	۱۱۶	سید احمد خان	
	۳	۱۱۷	سید محمد خان	
	ب۱	۱۱۸	دختر	
	ج۱	۱۱۹	مجید الدین خان	
	۲	۱۲۰	سعید الدین خان	
	د۱	۱۲۱	ریاض الدین خان	
	۲	۱۲۲	احمد الدین خان	
	ھ۱	۱۲۳	عظمت اللہ خان	
	۲	۱۲۴	دختر	
	و۱	۱۲۵	نصیر الدین خان	
	۲	۱۲۶	بشیر الدین خان	

کیفیت	تفصیل طبقہ	نمبر از اول طبقہ	نام شخص	نشان تفصیل اولاد
	۳	۱۲۷	نذیر الدین خان	
	۴	۱۲۸	رشید الدین خان	
	۵	۱۲۹	غلام غوث خان	
	ز۱	۱۳۰	دختر	
	۲	۱۳۱	رفیع الدین خان	
	۳	۱۳۲	دختر	
	۴	۱۳۳	امتیاز الدین خان	
	ح۱	۱۳۴	تجمل حسین	
	۲	۱۳۵	دختر	
	ط۱	۱۳۶	صدر الدین	
	۲	۱۳۷	قادر	
	۳	۱۳۸	مصطفی	
	۴	۱۳۹	احد اللہ	
	۵	۱۴۰	ولی شاہ	
	۶	۱۴۱	دختر	
	۷	۱۴۲	دختر	
	ی۱	۱۴۳	علی شاہ	
	۲	۱۴۴	دختر	
	۳	۱۴۵	دختر	
	۴	۱۴۶	محمد شاہ	
	ک۱	۱۴۷	دختر	
	۲	۱۴۸	دختر	
	۳	۱۴۹	محی الدین	
	ل۱	۱۵۰	علی شاہ	
	م۱	۱۵۱	میر احمد شاہ	
	ن۱	۱۵۲	نور الدین	

طبقہ	تفصیل طبقہ	شمار از اول طبقہ	نام اشخاص	نشانات تفصیل اولاد
	۲	۱۵۳	سعید شاه	
	۳	۱۵۴	حسین شاه	
	س ۱	۱۵۵	حسن	
	۲	۱۵۶	قاسم	
	۳	۱۵۷	دختر	
	ع ۱	۱۵۸	دختر	
	۲	۱۵۹	سید حسین شاه	
	۳	۱۶۰	سید غلام شاه	
	۴	۱۶۱	سید ملام شاه	
	ف	۱۶۲	دختر	

طبقہ	تفصیل طبقہ	شمار از اول طبقہ	نام اشخاص	نشانات تفصیل اولاد
	۲	۱۶۳	غلام محی الدین	
	۳	۱۶۴	دختر	
	ص ۱	۱۶۵	دختر	
	۲	۱۶۶	سید عزیز اللہ	
	۳	۱۶۷	سید احمد شاه	
	ق ۱	۱۶۸	سید غلام	
	۲	۱۶۹	سید غلام مصطفیٰ	
	ر ۱	۱۷۰	سید محمد شاه	
	۲	۱۷۱	دختر	
	ش ۱	۱۷۲	علی شاه	

مختصر حالات اصحاب شجرۂ تفصیلی مذکورۂ بالا

(۱) در دفعات ۴ و ۵ کتاب ہذا تذکرۂ ایشان ست۔
(۲) از حالات ایشان تمام کتاب مملوست۔
(۳) در دفعات ۶ و ۱۳ و ۸۰ تذکرۂ ایشان ست۔
(۴) در دفعات ۱۱ و ۱۳ و ۸۰ تذکرۂ ایشان ست۔
(۵) در دفعہ۔ ۱۳۔ تذکرۂ ایشان ست۔
(۶) از خواجہ محمد عمر المخاطب بوحید الدین خان منسوب شدند در دہلی بمقبرۂ حضرت باقی باللہ مدفون گردیدند قبر از سنگ باسی کہنکرہ دارست۔
(۷) از ملا عبد الصمد المخاطب بہ فرید الدین خان منسوب شدند۔
(۸) در مقبرہ حضرت خواجہ باقی باللہ صاحب بہ شہر دہلی بفاصلہ صد قدم طرف مشرق از مزار حضرت آسودہ اند قبر از سنگ باسی ست۔
(۹)
(۱۰) از سید خواجہ افضل صاحب منسوب شدند کہ فرزند خواجہ قابل بیگ خانصاحب فرزند سید باقی صاحب کاشغری بودند کہ از خاندان عالی واکابر کشمیر بودند و بمقبرہ آخون صاحب مدفون اند۔
(۱۱) از خواجہ محمد سالم منسوب شدند و بمقبرۂ آخون صاحب مدفون اند۔
(۱۲)
(۱۳) یک دختر داشت کہ از سید عبد النبی کتخدا شدہ ولا ولد فوت شدہ در نوشہرہ مدفون ست۔
(۱۴) در خانقاہ حضرت غلام علی شاہ صاحب مدفون اند۔
(۱۵) در طب مشہور بودند در بنارس لاولد فوت شدند و در انجا مدفون اند۔
(۱۶) از حکیم سیف الدین احمد خان منسوب شدند۔
(۱۷) از قمر النسا معروف بی زینب صاحبہ منسوب شدند و در بنارس انتقال کردہ در انجا مدفون شدند۔

(۱۸) از مرزا کمال الدین بیگ خان بن عطاء اللہ بیگ خان منسوب شدند۔
(۱۹) از نیازی بیگم ہمشیرۂ مرزا سیتا بیگ کوتوال لکھنؤ منسوب شدند و در لکھنؤ انتقال کردند و مدفون شدند۔
(۲۰) در ۱۱۵۸ھ ہجری تولد شدند و بتاریخ ۱۸ ربیع الاول ۱۲۲۵ھ انتقال کردند در عمر ۶۷ سال در مقبرۂ آخون صاحب مدفون شدند از دختر سید قاسم شاہ صاحب منسوب بودند مرید حضرت آخون صاحب بطریقۂ نقشبندیہ بودند۔
(۲۱) بہ خواجہ خیر اللہ صاحب منسوب بودند در کشمیر بمقبرۂ لکھا مدفون اند۔
(۲۲)
(۲۳) لاولد در بنارس انتقال کردند و مدفون شدند۔
(۲۴)
(۲۵) بتاریخ ۸ محرم ۱۲۴۳ھ ہجری در دہلی انتقال کردند و در مقبرۂ حضرت خواجہ باقی باللہ مدفون گردیدند۔
(۲۶) در لکھنؤ مدفون اند۔
(۲۷) لاولد انتقال کردند۔
(۲۸) در لکھنؤ انتقال کردند و مدفون شدند۔
(۲۹) در ۱۱۶۹ھ ہجری تولد شدند و بتاریخ ۱۴ ربیع الثانی ۱۲۵۱ھ انتقال فرمودند بطریقۂ نقشبندیہ مرید محی الدین صاحب بودند تاریخ وفات (شیخ دین نبی کمال الدین) در مقبرۂ کامل بیگ مدفون اند۔
(۳۰) بعمر سی سال بعد کدخدائی لاولد انتقال کرد۔
(۳۱) در کشمیر بہ مقبرۂ لکھا مدفون اند۔
(۳۲) از رفیع الدین خان بن مجید الدین خان منسوب شدند و در بنارس مدفون گردیدند
(۳۳)
(۳۴) خورد سال انتقال کردند و در دہلی بہ سنہری مسجد مدفون اند۔
(۳۵) در رامپور انتقال کردند و در انجا مدفون گردیدند۔ مفتی ریاست رامپور بودند۔

(۳۶) در مهرٹ نزد برادر خود مولوی موید الدین خان رفته بودند در انجا علیل گردیده انتقال نمودند و در انجا مدفون اند۔

(۳۷) در حیدرآباد دکن به عهدهٔ معتمدی مدار المهام مامور بودند در انجا بیمار شدند و بتاریخ ۱۸ شعبان ۱۳۰۸ هجری انتقال کردند در مقبرهٔ یوسف صاحب شریف صاحب مدفون اند۔

(۳۸) بتاریخ یکم رجب ۱۲۳۹ھ تولد شدند و در ۱۳۱۲ھ در دهلی انتقال کردند در مقبرهٔ حضرت خواجه باقی بالله مدفون گردیدند۔

(۳۹) در لکهنؤ مدفون اند۔

(۴۰) در بنارس مدفون اند۔

(۴۱) در لکهنؤ مدفون اند۔

(۴۲)

(۴۳)

(۴۴)

(۴۵)

(۴۶) در لکهنؤ انتقال کردند۔

(۴۷) در ۱۲۱۰ھ تولد شدند و در ۱۲۴۶ھ بتاریخ ۵ شوال بعمر ۳۷ سال انتقال کردند۔ در مقبرهٔ آخون صاحب مدفون اند۔

(۴۸) بعمر ۳۲ سال در ۱۲۴۳ھ در ماه ربیع الاول انتقال کردند ۱۲۱۰ سنه تولد اوشان ست بمقبرهٔ مرزا کامل بیگ مدفون اند۔

(۴۹) ناکدخدا لاولد فوت شدند در ۱۲۵۰ هجری تولد شدند و در ۱۲۵۱ھ انتقال کردند بمقبرهٔ مرزا کامل بیگ مدفون اند۔

(۵۰) بتاریخ ۷ شوال ۱۲۳۱ھ روز دوشنبه تولد شدند و بتاریخ ۷ جمادی الثانی ۱۲۸۲ انتقال کردند و در خانقاه مرزا کامل بیگ صاحب مدفون گردیدند۔

(۵۱)۔ در ۱۲۵۰ھ تولد شدند و بتاریخ ۲۷ ربیع الثانی ۱۲۸۵ روز پنجشنبه انتقال نمودند و بمقبرهٔ شیخ بهاء الدین صاحب گنج بخش مدفون گردیدند۔

(۵۲)

(۵۳) درعلاقۂ الور در تکیہ مدفون اند۔

(۵۴) در ۱۳۱۳ھ در دہلی انتقال کردند از سید شیر محمد خانصاحب شخص عالی خاندان منسوب بودند درخانقاہ حضرت خواجہ باقی باللہ صاحب مدفون شدند۔

(۵۵) در دہلی در ۱۳۰۵ھ انتقال کردند از سید تفضل حسین بن حیات النسا بیگم منسوب بودند درخانقاہ حضرت خواجہ باقی باللہ مدفون شدند۔

(۵۶) از دختر مولوی سلیم الدین خان مسمات بستی بیگم عقد کردند و در ۱۳۰۱ھ انتقال کردند و درخانقاہ حضرت خواجہ باقی باللہ مدفون شدند۔

(۵۷) در جیپور مستقل اقامت میدارند و طبابت میکنند مشہور طبیب اند۔

(۵۸) بعمر ہفت سال در دہلی انتقال کردہ در خانقاہ حضرت باقی باللہ مدفون شدند۔

(۵۹) در خُردسالی بمقام اکبرآباد انتقال کرد و درانجا مدفون گردید۔

(۶۰) در خُردسالی بمقام کلکتہ انتقال کرد و درانجا مدفون گردید۔

(۶۱) در خُردسالی بمقام دہلی انتقال کرد و بخانقاہ حضرت باقی باللہ مدفون شد۔

(۶۲) "

(۶۳) از دختر خواجہ ابوالحسن عقد کردند و در حیدرآباد دکن بصیغۂ مالگزاری ملازم اند۔

(۶۴) از نعمت اللہ خانصاحب علوی کہ مرد عالی خاندان اند منسوب شدند و ہمراہ شوہر خود در حیدرآباد دکن مقیم اند شوہر ایشان بر خدمت معزز مامور است۔

(۶۵) یک دختر گزاشتہ در ۱۳۰۸ھ انتقال کردند۔ و در دہلی مدفون شدند۔

(۶۶) در حیدرآباد معتمد مدار المہام علاقۂ عدالت وکوتوالی بودند و عالم علوم و قبل از انتقال خود باصرار تمام خدمت گذاشتہ چند سال تارک الدنیا ماندند و بتاریخ ۱۴ رمضان ۱۳۰۸ھ ہجری انتقال کردند و در مقبرۂ یوسف صاحب شریف صاحب مدفون شدند۔

(۶۷) در حیدرآباد خدمت جلیل القدر نظامت عدالت العالیہ فوجداری میداشتند و نہایت عابد و زاہد و عالم بودند و مجرد ماندند و در ۱۲۹۵ھ انتقال کردند و در مقبرۂ یوسف صاحب شریف صاحب مدفون شدند۔
(۶۸) در خورد سالی در دہلی انتقال کردہ در مقبرۂ خواجہ باقی باللہ نزد قبر برادر خود مدفون شدند۔
(۶۹) در حیدرآباد مستقل سکونت میدارند در کن مجلس عالیہ عدالت اند۔
(۷۰) در خورد سالی انتقال کردہ در میرٹھ مدفون گردید۔
(۷۱) بعد عقد انتقال کردند و بدہلی مدفون اند۔
(۷۲) بہ حمید الدین خان منسوب شدند و در دہلی موجود اند۔
(۷۳) خورد سال انتقال کردہ در خانقاہ خواجہ باقی باللہ مدفون گردید۔
(۷۴) " " " "
(۷۵) بتاریخ ۲۹ رمضان ۱۳۰۰ھ ہجری انتقال کردہ در دہلی بخانقاہ حضرت خواجہ باقی باللہ مدفون گردید۔
(۷۶) خورد سال انتقال کردہ در خانقاہ خواجہ باقی باللہ مدفون گردید۔
(۷۷) " " " " "
(۷۸) در خاندان عالی و نجیب عقد شدہ بود لیکن در شہر بنارس لاولد انتقال کردند و در انجا مدفون گردیدند۔
(۷۹) در شہر لکھنؤ انتقال کردند و در انجا مدفون گردیدند۔
(۸۰)
(۸۱)
(۸۲)
(۸۳)
(۸۴)
(۸۵)
(۸۶)
(۸۷)

(۸۸)

(۸۹)

(۹۰)

(۹۱)

(۹۲)

(۹۳)

(۹۴)

(۹۵)

(۹۶)

(۹۷) بتاریخ ۱۵ رمضان سنہ ۱۲۲۹ھ تولد شده بتاریخ ۲۳ جمادی الاول سنہ ۱۲۸۰ھ انتقال کرد در خانقاه آخون صاحب مدفون گردید۔

(۹۸) بتاریخ ۱۲ جمادی الثانی سنہ ۱۲۳۹ھ تولد شد و در سنہ ۱۲۹۳ھ از وبا فوت گردید در خانقاه آخون صاحب مدفون ست۔

(۹۹) بتاریخ ۱۴ محرم سنہ ۱۲۲۶ھ تولد شدند از سلام صاحب فرزند شیخ عمر خلف حاجی عبد السلام صاحب منسوب شدند و بتاریخ ۳ جمادی الثانی سنہ ۱۳۰۰ھ انتقال کردند و در مقبرهٔ حاجی عبد السلام صاحب بمحلہ علی کدل مدفون گردیدند۔

(۱۰۰) در سنہ ۱۲۳۱ هجری تولد شده از احمد شاه مرحوم عقد شده در سنہ ۱۲۵۳ھ انتقال کردند و در لکھا مدفون گردیدند۔

(۱۰۱) در سنہ ۱۲۳۲ھ تولد شده از میر مختار شاه منسوب شدند و در سنہ ۱۲۷۰ انتقال کردند بتاریخ بستم ذیحجہ و در مقبرهٔ بهاء الدین صاحب مدفون گردیدند۔

(۱۰۲) بتاریخ چهارم محرم سنہ ۱۲۴۳ھ تولد شدند و در سنہ ۱۲۹۳ھ انتقال کردند و در مقبرهٔ مرزا کمال الدین مدفون گردیدند۔

(۱۰۳) بتاریخ ۲۴ شعبان سنہ ۱۲۴۵ هجری یوم جمعه تولد شدند و در سنہ ۱۲۹۵ھ انتقال فرمودند در مقبرهٔ مرزا کمال الدین مدفون گردیدند مرید والد خود در طریقهٔ قادریہ بودند۔

(۱۰۴) بتاریخ ہفدہم شعبان ۱۲۹۵ھ تولد شدند۔
(۱۰۵) بتاریخ غرۂ ربیع الاول ۱۲۸۵ھ تولد شدند ودر ۱۳۱۰ھ انتقال کردند در مقبرۂ مرزا کمال الدین مدفون گردیدند۔
(۱۰۶) بتاریخ غرہ شوال ۱۲۸۶ھ تولد شد۔
(۱۰۷) بتاریخ دوم رمضان ۱۲۸۶ھ تولد شد۔
(۱۰۸) بتاریخ ۲۶۔شعبان ۱۲۸۱ھ تولد شد ودر ۱۳۰۰ھ فوت گردید ودر مقبرۂ مرزا اکمل الدین بدخشانی مدفون گردید
(۱۰۹) بتاریخ ۱۸۔شوال ۱۲۸۳ھ تولد شد ودر ۱۳۰۰ھ فوت گردید از سید حمید اللہ شاہ صاحب منسوب بودند ودر مقبرۂ مرزا اکمل الدین بدخشانی مدفون گردیدند۔
(۱۱۰) بتاریخ ۲۲۔ ذیحجہ ۱۲۸۵ھ تولد شد از حضرت یوسف صاحب منسوب گردید وتاریخ ۱۷ جمادی الاول ۱۲۸۵ھ انتقال کردہ در مقبرۂ کامل بیگ صاحب متصل قبر والدۂ خود مدفون گردیدند۔
(۱۱۱) بتاریخ ۵۔شوال ۱۲۸۰ھ تولد شدند۔
(۱۱۲)
(۱۱۳) از احمد صاحب عقد گردید وبعد ازان انتقال کرد ودر کشمیر مدفون ست۔
(۱۱۴) مفقود الخبر گردید۔
(۱۱۵) در دہلی نزد والد خود موجود اند۔
(۱۱۶) نہایت ذی علم ولئیق وخلیق متصف باوصاف حمیدہ ودر سرکار آصفیہ کامیاب بامتحان وکالت درجۂ اول وتا چندی منتظم دفتر رئیس حیدرآباد بودہ وخود مستعفی شدہ کار وکالت آغاز کرد نہایت خوشحال ونیکو سیرت ست وازین جوان زیرک بسیار امیدہاست ویقین ست کہ اشہر ترین اہل دنیا ودین خواہد شد در ملک دکن میماند۔
(۱۱۷) نہایت سلیم الطبع وخوش خصال عابد وزاہد ونیک بخت ست در دہلی سکونت میدارد۔
(۱۱۸) از احسان الرحمٰن خانصاحب برادر حقیقی مولوی عنایت الرحمٰن خان صاحب ڈپٹی کمشنر انعام سرکار آصفیہ حیدرآباد کہ مرد شریف ونجیب بودند منسوب بودند نہایت

شریف الخصائل و نیک خو و ذکی و پابند صوم و صلوٰۃ بودند در مرض ولادت انتقال کردند و در خانقاہ حضرت خواجہ باقی باللہ مدفون گردیدند۔

(۱۱۹) در دہلی نزد والدۂ خود موجود اند معمولی نوشت و خواند ہم بخوبی نمیدانند۔ و اطوار و افعال ایشان نادرست اند امید اصلاح کم ست۔

(۱۲۰) در دہلی نزد والدۂ خود اند و طرف اکتساب علم توجہ میدارند و امید ست کہ متوسط معلومات حاصل کنند۔

(۱۲۱) خورد سال ست و ہمراہ والد خود در حیدرآباد ست۔

(۱۲۲) " " "

(۱۲۳) گو خورد سال ست و ہمراہ والد خود در حیدرآباد ست و اکتساب علم میکنند لیکن نہایت ذکی و سلیم الطبع و ذی قابلیت ست و امید ست کہ شخص نام آور خواہد شد۔

(۱۲۴) خورد سال ست و ہمراہ والدین خود در حیدرآباد ست و قرآن شریف میخواند۔ امید ست کہ نیک سیر خوش اخلاق سنجیدہ خواہد شد۔

(۱۲۵) از معمولی تعلیم فارغ شدہ است امید ست کہ متوسط لیاقت حاصل خواہد کرد و نیز در ملازمت ہم متوسط خواہد ماند و آئندہ حالات این فرزند پسندیدہ تر خواہد شد و در مزاج این تبدیلی بظہور خواہد آمد بماہوار یکصد روپیہ منصبدار سرکار آصفیہ است و امید ست کہ آئندہ از دیگر خدمات سرکار آصفیہ کہ زاید المشاہرہ باشند ممتاز خواہد شد۔

(۱۲۶) نہایت سنجیدہ و لئیق و ذی علم و خلیق و ہوشیار و ذی مروت و ذی محبت و ذی قابلیت و عابد و زاہد ست و در علم انگریزی ہم کامیاب ست و ہمہ نیک امید ہا صرف ازین فرزند ست و یقین ست کہ این فرزند ہمچو اجداد خود در علوم ظاہری و باطنی کامیابی حاصل خواہد کرد۔ و نیز در دنیا علوی مراتب علیہ حاصل خواہد نمود و نیز کما حقہ بکار اعزہ خواہد آمد خداوند کریم در ہمہ ارادات نیک این را کامیاب گرداند فی الحال منصبدار سرکار آصفیہ است و یکصد ماہوار می یابد۔

(۱۲۷) این حافظ قرآن ست و از یک چشم نابینا و از چشم دیگر چیزے بینا نہایت سنجیدہ و متقی و عابد و زاہد ست و چیزے در علوم مہارت میدارد و امید ترقی ست۔

(۱۲۸) این طفل سہ سالہ در حیدرآباد انتقال کرد و در تکیہ چادر گھاٹ مدفون ست اگر زندہ میماند لایق ترین اعزۂ خود می شد۔

(۱۲۹) این طفل روزی که در حیدرآباد زاد انتقال کرد روز دویم والدهٔ او انتقال کرد والده در مقبرهٔ حضرت نورالدین شاه صاحب قادری مدفون اند واو در مکان قدیمی واقع حشمت گنج۔

(۱۳۰) در دہلی نزد والدهٔ خود موجودست نہایت سلیم الطبع نیک سیرت از فنون زنان شرفا واقف واز نوشت وخواند ہم واقف ست امیدست از مجید الدین خان منسوب خواہد شد۔

(۱۳۱) خوشنویس ست وسلیم الطبع وچیزے بطرف علوم راغب ممکن ست کامیابی حاصل کند۔

(۱۳۲) مثل ہمشیرهٔ خود نمبر (۱۳۰) ممکن ست که به سعید الدین خان منسوب شود۔

(۱۳۳) مثل برادر خود نمبر ۱۳۱۔

(۱۳۴)

(۱۳۵)

(۱۳۶) بتاریخ ۲۳- ذیقعده سنه ۱۲۵۶ھ تولد شد اولاً از صاحبزادی سلام صاحب وبعد ازان از دختر حاجی عبدالسلام عقد کرد در رجب سنه ۱۳۰۱ھ بوجه ہیضه فوت شد و در مقبرهٔ آخوند صاحب مدفون شد۔

(۱۳۷) بتاریخ ۱۵ رجب سنه ۱۲۵۹ھ تولد شد واز دختر نجم الدین کاتب شادی کرد وبتاریخ ۱۱ رجب سنه ۱۲۸۲ھ فوت شد و در مقبرهٔ آخوند صاحب مدفون شد۔

(۱۳۸) بتاریخ ۲۳ ربیع الثانی سنه ۱۲۶۶ھ تولد شد واز دختر احمد شاه منسوب شد۔

(۱۳۹) بتاریخ ۵- ذیقعده سنه ۱۲۶۹ھ تولد شد و در رمضان سنه ۱۳۰۲ھ فوت شده بمقبرهٔ آخون صاحب مدفون گردید۔

(۱۴۰) بتاریخ ۸ صفر سنه ۱۲۷۳ھ تولد شده بعد سه ماه انتقال کرد۔

(۱۴۱) بتاریخ ۱۹ جمادی الثانی سنه ۱۲۵۴ھ تولد شد واز احمد شاه منسوب شد و در سنه ۱۳۰۰ھ یک دختر مسماة زینب بی بی گذاشته فوت شد۔

(۱۴۲) بتاریخ ۱۴ صفر سنه ۱۲۶۳ھ تولد شد واز نجم الدین شاه صاحب عقد شد و در سنه ۱۳۰۳ھ یک دختر مسماة ساجده بی بی گذاشته فوت شد۔

(۱۴۳) بتاریخ ۲۹- رمضان سنه ۱۲۶۹ھ تولد شد۔

(۱۴۴) بتاریخ ۱۸ ذیحجه سنه ۱۲۷۰ھ تولد شد واز صمد شاه خاندان غیر عقد شده در سنه ۱۳۰۲ ہجری

فوت شد و اولاد او نیز فوت شدہ۔ یک فرزند و دو دختر داشت۔

(۱۴۵) بتاریخ ۲۷۔شوال سنہ ۱۲۴۲ھ تولد شد و از نور الدین پسر سید حمید الدین شاہ از خاندان خود عقد شدہ یک پسر تولد شد و پسر او و خود فوت شدہ در سنہ ۱۳۱۲ھ۔

(۱۴۶) بتاریخ ۱۷۔صفر سنہ ۱۲۴۸ھ تولد شد در عمر یازدہ سالگی از کشمیر بہ شملہ رسیدہ نزد مولوی عبد السلام صاحب عزیز خود تا ہفت سال ماندہ از انجا بہ بمبئی و از انجا بحیدرآباد و از انجا بزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ واپس آمد۔

(۱۴۷) بتاریخ ۴۔شعبان سنہ ۱۲۴۵ھ تولد شد و بہ قمر الدین از خاندان غیر منسوب شدہ بتاریخ ۶ شوال سنہ ۱۲۷۵ھ فوت شدہ در مقبرہ لکھا مدفون شد۔

(۱۴۸) بتاریخ دہم ربیع الاول سنہ ۱۲۵۶ ہجری تولد شد و از صدر الدین فرزند سید جلال الدین منسوب شد۔

(۱۴۹) بتاریخ نوزدہم ربیع الآخر سنہ ۱۲۶۰ھ تولد شد و از دختر لطف اللہ شاہ منسوب شد۔

(۱۵۰) خُرد سال انتقال کردند۔

(۱۵۱) در ماہ ربیع الاول سنہ ۱۲۵۹ھ تولد شد۔

(۱۵۲) بتاریخ ۲۷ ربیع الاول سنہ ۱۲۷۰ھ تولد شد۔

(۱۵۳) بتاریخ ۷۔رجب سنہ ۱۲۷۵ھ تولد شد و در امرتسر مقیم ست و در انجا توطن اختیار کردہ است پیری مریدی میکند در محلہ بنگالی قلعہ۔ امرتسر میماند۔

(۱۵۴) در سنہ ۱۲۶۹ھ تولد شد۔

(۱۵۵) بتاریخ ۱۹ محرم سنہ ۱۲۸۱ھ تولد شد۔

(۱۵۶) بتاریخ ۹۔جمادی الثانی سنہ ۱۲۸۰ھ تولد شد۔

(۱۵۷) بتاریخ ۱۲۔ ربیع الاول سنہ ۱۲۶۹ھ تولد شد۔

(۱۵۸) یک و نیم سالہ فوت گردید۔

(۱۵۹)

(۱۶۰)

(۱۶۱)

(۱۶۲)

(۱۶۳)

(۱۶۴)

(۱۶۵)

(۱۶۶)

(۱۶۷)

(۱۶۸)

(۱۶۹)

(۱۷۰) بتاریخ ۲۹- صفر سنہ ۱۲۷۳ھ تولد شد۔

(۱۷۱) بتاریخ ۲۲- جمادی الثانی سنہ ۱۲۷۵ھ تولد شد۔

(۱۷۲)

(۹۴)

بیان احتیاط مؤلف در تالیف کتاب وخاتمہ

صاحب روضۃ السلام گو بیشتر حالات حضرت آخون صاحب در کتاب خود نوشتہ است۔ لیکن چندان کہ حالات اقربای حضرت وتعلقات خانگی بیان کردہ است بمقابلہ مکاتیب والد بزرگوار حضرت وفرزندان حضرت ونیز دیگر تحریرات خلفای حضرت اکثر غلط ثابت میشوند صرف تائید بعض حالات حضرت وظہور خوارق البتہ از دیگر کتب ومکاتیب میشود ووجہ این غیر ازین معلوم نمیشود کہ صاحب روضۃ السلام محقق نبود خبرے کہ می شنید بلا لحاظ علم واقفیت ناقل وحیثیت ناقل وحالات ناقل وپابندی اصول اعتبار نقل بلا تحقیق اعتبار میکرد وبر ہمچنین مبادی مجہولہ قیاسات قایم میکرد۔ پس بوجوہ مذکورہ روایات صاحب روضۃ السلام بغیر ازینکہ تائید آن از طریق دیگر شود قابل اعتبار نمیشوند۔ لہذا منجملہ اندراجات روضۃ السلام تائید اموری کہ از دیگر کتب ومکتوبات خلفای حضرت وتحریرات اراکین این خاندان گردید درین کتاب درج نمودم واموری کہ تائید آن از کدامی چیز دیگر نشد آنرا گزاشتم بہرحال بہ تحقیق کامل حالاتیکہ بہم رسیدند درج این کتاب نمودم ودر تحقیق احتیاط کامل بکار بردم۔ واللہ اعلم بالصواب والیہ المرجع والمآب۔ حالاتیکہ درین کتاب مندرج کردہ شدہ اند نہایت مختصر اند در تفحص حالات بزرگان این خاندان ہستم اگر وقتی وست داد وحالات بہم رسیدند در جلد دوم این کتاب درج خواہم کرد۔ جلد اول را برین ختم میکنم۔

بماند سالہا این نظم وترتیب	زما ہر ذرہ خاک افتد بجائے
غرض نقشی ست کز ما یاد ماند	کہ ہستی را نمی بینم بقائے
ولی صاحب دلی روزی برحمت	کند در کار این مسکین دعائے

وآخر دعوٰنا ان الحمد للہ رب العالمین

تمت

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومیہ دیرانہ لیا جائے گا۔

کتب خانہ جامعہ عثمانیہ

۱- اراکین مجلس اعلیٰ [illegible]

۲- اساتذہ جامعہ عثمانیہ [illegible]

۳- طلبائے جامعہ [illegible]

۴- مدت [illegible]

۵- [illegible]

۶- [illegible]

۷- [illegible]

۸- [illegible]